

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

11

Tanári útmutató

1

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült.

SZAKMAI VEZETŐK

PÁLA KÁROLY SZAKMAI IGAZGATÓ
PUSKÁS AURÉL FEJLESZTÉSI IGAZGATÓHELYETTES
RÁPLI GYÖRGYI A PROGRAMFEJLESZTÉSI KÖZPONT VEZETŐJE

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRETI ZOLTÁN
CSERHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MURÁNYI YVETT

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

TIPOGRÁFIA

BÁRD JOHANNA

© SULINOVA KHT.

© MURÁNYI YVETT

A KIADVÁNY INGYENES, KIZÁRÓLAG ZÁRT KÖRBE,
KÍSÉRLETI-TESZTELÉSI CÉLLAL HASZNÁLHATÓ.
KERESKEDELMI FORGALOMBA NEM KERÜLHET.
MÁSOLÁSA, TERJESZTÉSE SZIGORÚAN TILOS!

KIADJA A SULINOVA KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉSI ÉS PEDAGÓGUS-TOVÁBBKÉPZÉSI KHT.
1134 BUDAPEST, VÁCI ÚT 37.

A KIADÁSÉRT FELEL: PÁLA KÁROLY ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ

NYOMDAI MUNKÁK: PÁTRIA NYOMDA ZRT., 2007

**A Z A N T I K V I T Á S
I R O D A L M A**

Tanári útmutató

F e j l e s z t ő

Arató László

TARTALOM

AZ ANTIKVITÁS IRODALMA

- 5 NÉVJEGY
- 11 AZ *OIDIPUSZ KIRÁLY*
A HOMÉROSZI EPOSZOK ÉS A GÖRÖG MITOLÓGIA VISZONYA
- 36 AZ *OIDIPUSZ KIRÁLY* SZERKEZETE – JÓSLATOK, TANÚVALLOMÁSOK, REAKCIÓK
- 65 AZ *OIDIPUSZ KIRÁLY* KULCSKÉRDÉSEI ÉS NÉHÁNY ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGE
- 95 KÉT PILLANATKÉP AZ ANTIK LÍRÁBÓL

NÉVJEGY

11. ÉVFOLYAM, 1. FEJEZET AZ ANTIKVISZÁGI IRODALMA

Fejlesztő:
Arató László

A FEJEZET CÉLJA

- Tapasztalatszerzés arról, hogy egy korszak, illetve egy-egy alapvető mű képét, értelmezését az értelmező utókor hányféleképpen alkotja meg.
- A korábban szerzett, alkotókra vonatkozó, illetve műfaji és műismeretre alapozó tájékozódás az antik görög-római kultúrában, az antik irodalom nagy korszakainak vezető műnemeiben néhány reprezentatív mű alaposabb megismerésén keresztül.
- Mitológia és irodalom, illetve epika, dráma és líra viszonyának tanulmányozása.
- Világkép, emberkép, értékrend és műfajok összefüggésének tanulmányozása.
- Transzcendens erők, közösség és egyén viszonyának tanulmányozása elsősorban az *Oidipusz király* középpontba állításán keresztül.

JAVASOLT IDŐKERET

10 tanóra

AJÁNLOTT KOROSZTÁLY

11. évfolyam, 16–17 évesek

A FEJEZETBEN LÉVŐ MODULOK CÍME, AJÁNLOTT ÓRASZÁMA ÉS SZÖVEGBÁZISA

1. Az *Oidipusz király*, a homéroszi eposzok és a görög mitológia viszonya (2 óra)

- Részletek a két homéroszi eposzból; Oidipusz története a mitológiá(k)ban és az *Odüsszeiában*; Az *Iliász* és az *Oidipusz király* indításának hasonlóságai; Az *Odüsszeia* és az *Oidipusz király* hőisének összevetése (eposzindítások, részletek az *Iliász* XXIV. énekéből)
- A Priamosz és Akhilleusz című feladat *fakultatív kitérő*, azok számára, akik a kilencedik évfolyamon nem foglalkoztak behatóbban az *Iliásszal*, illetve az olyan tanulócsoporthoz számára, ahol ezt a tanulók továbbtanulási orientációja, érdeklődése miatt nélkülözhetetlennek ítéljük. Tanári döntést igényel, hogy a mítosz kérdéskörének alaposabb körüljárására vagy az *Iliász* e híres részletének feldolgozására szánunk-e időt. A feladatok kihagyásának vagy elvégzésének tervezésénél figyelembe kell venni a későbbi, főleg a 3. és a 4. modulban található kitérőket, fakultatív feladatokat, amelyek a 3. modulban további izgalmas tragédiaértelmezések, a 4. modulban pedig részben irodalomelméleti-esztétikai jellegűek (T/2.), részben választható összehasonlító elemzések (T/6.), illetve Catullus huszadik századi utóéletével foglalkoznak (T/10.).
- Itt és a további modulokban, illetve fejezetekben minden ilyen lehetséges kitérőt, fakultatív feladatot szürke alányomással szedtünk, a tanulói oldalakon ugyanezek szintén szürke háttérrel jelennek meg.
- A kihagyásról, feldolgozásról, esetleg differenciáló (tehetséggondozó/felzárkóztató) feladatként való kezelésről csak a csoport és a fejezet egészének ismeretében hozhatunk jó döntéseket.

A FEJEZETBEN LÉVŐ
MODULOK CÍME,
AJÁNLOTT
ÓRASZÁMA ÉS
SZÖVEGBÁZISA

2. Az *Oidipusz király* szerkezete – jóslatok, tanúvallomások, reakciók (2 óra)

3. Az *Oidipusz király* kulcskérdései és néhány értelmezési lehetősége (3 óra)

- A feldolgozásra választott értelmezések száma a tanulócsoporthoz viszonyítottan kívül attól is függ, hogy a következő líramodulban sort akarunk-e keríteni a Petri-vers feldolgozására.
- A következő modul óraszámát növelhetjük az itteni órák eggyel való csökkentése árán. A felkínált nyolc értelmezés közül azonban legalább négynek a megismerését szükségesnek tartjuk.

4. Két pillanatkép az antik lírából (3 óra)

- Ebben a modulban döntenünk kell, hogy inkább a Szapphó–Catullus összehasonlítást vagy inkább a Petri-vers feldolgozását választjuk. Az aláhúzott műveket feltétlenül javasoljuk.
- Anakreón: *Cyűlölöm...*;
- Szapphó: *Anaktoriához* (*Ez lovasrajt...*), *Aphroditéhez*, *Úgy tűnik nékem...*; Catullus: *LI.*, *V.*, *VIII.*, *XLI.*, *XLII.*, *LII.*, *LXXXV.*, *XCIII.*;
- Petri György: *Kivagy, Catullusom*

KÉPESSÉGFEJLESZ-
TÉSI FÓKUSZOK

- Tematikus fókusz: isteni és emberi akarat, egyén és közösség, sors és emberi tettek, döntések viszonya a homéroszi eposzokban, a görög tragédiában és az antik líra néhány kiemelkedő darabjában. A közösségi értékrend, annak képviselése és az azzal való szembefordulás. Az értékrend transzcendens és evilági legitimitációja, a legitimitációk elbizonytalanodása és az értékrend átalakulása. A homéroszi eposzok, a Szophoklész-tragédia és az egyénközpontú líra hőse.
- Poétikai fókusz: a különböző műnemek és korszakok egy-egy reprezentatív alkotásának viszonya a mítoszokhoz. A görög tragédia szövegtagolása és cselekményszerkezete. Történetmondás és történetmegjelenítés különbsége. A mítosz ismeretéből (is) adódó drámai vagy tragikus ironia. A lírai személyesség és közvetlenség, illetve érzelmi intenzitás retorikai-stilisztikai kifejezőeszközei Szapphó és Catullus költészetében. A versek beszédhelyzetének, idő- és értékszerkezetének felismerése.
- Szövegértési fókusz: rész-egész viszony a drámában: a szövegrészek helyi értékének érzékelése; a kettős időszerkezet érzékelése az *Oidipusz király*ban; a néző-olvasó és a szereplők eltérő tudásának érzékelése és értelmezése. Műértelmezések kulcsmondatainak kiemelése. Különböző értelmezések alátámasztó érveinek azonosítása az értelmező szövegben, illetve megtalálása az értelmezett műben.
- Szövegalkotási fókusz: ismétlő-felidéző kiselőadás; drámai szövegrészek sorrendjének rekonstrukciója többféle szempontból, érvelés, összehasonlítás, esszé; szócikkírás, polemikus-személyes ízlésítélet részletező megfogalmazása („költőválasztás”).

MÓDSZERTANI
AJÁNLÁS

A fejezet az együttműködésen alapuló tanulást (pármunka, csoportmunka) részesíti előnyben, figyelmet fordít a differenciálásra a fejlesztésben. Módszer- és eljárás-készletek megteremtik az interaktív és reflektív tanulás lehetőségét.

ÉRTÉKELÉS	<p>Folyamati:</p> <ul style="list-style-type: none"> → A prezentációk értékelése; pármunkák és házi feladatok megértést szondázó értékelése; mások prezentációinak rögzítését és lényegének összefoglalását értékelő szondázás <p>Kimeneti:</p> <ul style="list-style-type: none"> → Esszék (összehasonlító verselemző esszé, drámaelemző esszé) (lásd a következő, 2. fejezet végén)
KÖVETELMÉNYEK	<ul style="list-style-type: none"> → A tanuló legyen képes a homéroszi eposzokban és a tanult tragédiában a mítoszok szerepének, felhasználásának, hatásmechanizmusának értelmezésére. → Legyen képes a tanult epikai, lírai és drámai művek szöveg- és időszerkezetének bemutatására. → Legyen képes a művekben megmutatkozó központi érték, értékrend, érték-szerkezet azonosítására. → Legyen képes a felelősségnek és az önismeretnek a tanult antik művekben megjelenő értelmezésének bemutatására. → Legyen képes a tragédia szerkezetének, a sorsfordulatnak, a retorikai párhuzamosságoknak és párhuzamos jeleneteknek az azonosítására. → Legyen képes számot adni a tanult tragédia jelentésének időbeli alakulásáról, néhány klasszikus és modern értelmezéséről. → Legyen képes bemutatni a tanult lírai művek beszédhelyzetét, a megszólító–megszólított viszonyt, a bennük megjelenő epikus elemeket és funkciójukat. → Ismerje fel és jellemezze a művekben megjelenő közösségi és egyéni értékrendet, közélet és magánélet viszonyát. → A tanuló legyen képes azonosítani és értelmezni a nyelvi megalkotottság néhány jellemzőjét lírai szövegekben (ismerje fel a lírai szövegek legjellemzőbb sajátosságait, versformáját). → Tudjon szakszöveget alkalmazni a műelemzés gyakorlatában. → Tudjon megadott szempontok figyelembevételével lírai szöveget értelmezni. → Tudjon összevethető műveket összehasonlítani. → Törekedjen együttműködésre, gyakorolja az empátiát és a toleranciát. → Szóbeli megnyilatkozásaiban törekedjék határozottságra, világosságra, tartalommasságra.
ELŐZŐ ÉS KÖVETŐ FEJEZET	<p>Kezdőfejezet. Következő: <i>A középkor irodalma</i></p>
TANTERVI MODUL-KAPCSOLÓDÁSI PONTOK	<p>Többek között:</p> <ul style="list-style-type: none"> 9. évfolyam 2. fejezet (Eposzok...) 9. évfolyam 4. fejezet (Konfliktusos drámák) 9. évfolyam 5. fejezet (Ars poeticák) 10. évfolyam 1. fejezet (Horatius noster) 10. évfolyam 6. fejezet (Bűnügyi történetek) 10. évfolyam 7. fejezet (Korszak, korstílus, stílusirány) 11. évfolyam 3. fejezet (A reneszánsz...) 11. évfolyam 5. fejezet (Felvilágosodás és klasszicizmus) <p>A program korábbi éveiből: 7. évf. 4. fejezet 10–12. modul (Komédiák); 8. évf. 3. fejezet (Anakreón feltámadásai)</p>

KERESZTTANTERVI
KAPCSOLÓDÁS

a filozófia, a történelem, az etika, emberismeret (pszichológia), a drámapedagógia bizonyos tartalmi, művészettörténet

NAT

- Érvelés, önreflexióra és önkorrekcióna való törekvés;
- Képesség a szövegek kapcsolatainak és különbségeinek felismerésére és értelmezésére (tematikus, motivikus kapcsolatok, utalások);
- Az epikus és a drámai történetmondás, idő-, tér- és cselekményszervezés, illetve jellemalkotás közötti különbségek megfigyelése; a drámai közlésmód jellemző szövegtípusainak felismerése;
- A tettek és a szavak közötti viszony szerepének felismerése a jellemzésben; Értékek, motivációk, magatartásformák felismerése, értelmezése;
- Igény a társadalmi, közösségi és egyéni konfliktusok hátterének megértésére;
- Drámai szituációk feszültségforrásainak azonosítása;
- Különböző típusú drámai művek elemzésének, értelmezésének képessége;
- Az igazság, a morál az egyén életében és a társadalomban; a jog és a morál összefüggéseinek reflektálása;
- Versszervező elvek felismerése és értelmezése különböző korokban keletkezett művekben;
- A lírai művek értékszerkezetének felismerése, azonosítása;
- Szó szerinti és metaforikus jelentések megkülönböztetése;
- Felkészülés a nagyobb anyaggyűjtést, önálló munkát igénylő, terjedelmesebb szövegek írására;
- Önálló jegyzetkészítés;
- Különböző beszédműfajok kommunikációs technikáinak alkalmazása és értékelése;
- Önbecsülésen és mások megbecsülésén alapuló együttműködés csoportos beszélgetésben, vitában, az eltérő vélemény figyelmes és türelmes meghallgatása, tisztelete, adott esetben tömör reprodukciója; saját vélemény megvédése vagy korrekciója;
- Képesség a különböző műfajú és rendeltetésű szövegek szerkezetének és jelentésrétegeinek feltárására és értelmezésére;
- A művek műfaji természetének megfelelő szöveg-feldolgozási eljárások ismerete és alkalmazása;
- A szépirodalmi és nem szépirodalmi szövegekben megjelenített értékek, erkölcsi kérdések, motivációk, magatartásformák felismerése, értelmezése;
- A különböző olvasott vélemények összevetése, a különbségek és hasonlóságok felismerése, értelmezése és kritikája szóban és írásban;
- Önkifejező és kreatív szövegalkotás;
- Az összefoglalás eljárásának gyakorlása, önálló alkalmazása.

TÁMOGATÓ
RENDSZER,
SZAKIRODALOM

Bárdossy Ildikó – Dudás Margit – Pethőné Nagy Csilla – Priskinné Rizner Erika: *A kritikai gondolkodás fejlesztése*. PTE, 2002
 Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv – befogadásközpontú és kompetenciafejlesztő irodalomtanítás*. Korona Kiadó, Budapest, 2005
 Trencsényi–Waldapfel Imre: *Mitológia*. Gondolat, 1963
 Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Gondolat, 1977
 Kerényi Károly: *Hermész, a lélekvezető*. Európa Könyvkiadó, 1979

TÁMOGATÓ
RENDSZER,
SZAKIRODALOM

- G. S. Kirk: *A mítosz*. Holnap Kiadó, 1993
- E. R. Dodds: *A görögség és az irracionalitás*. Gond–Palatinus, 2002
- Arisztotelész: *Poétika*. Kossuth Könyvkiadó, 1992
- Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Kiadó, 1992
- Babits Mihály: *Az európai irodalom története*. Szépirodalmi, 1979
- Goethe: *Antik és modern*. Gondolat, 1981
- Falus Róbert: *Az antik világ irodalmi*. Bp. 1981
- Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: *A görög kultúra aranykora*. Gondolat Kiadó, 1984
- G. W. F. Hegel: *Estétikai előadások III*. Akadémiai Kiadó, 1980
- Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése*. Európa Kiadó, 1986
- Szabó Árpád: *Homérosz világa*. Bp. 1956
- Ritoók Zsigmond: *A görög énekmondók*. Bp. 1973
- Karsai György: *Odüsszeia*. Bp. 1998
- Moses I. Finley: *Odüsszeusz világa*. Fordította Fridli Judit. Bp. 1985
- Erich Aurbach: *Mimézis (az Odüsszeusz sebhelye c. fejezet)*. Gondolat, 1985
- Babits Mihály: *Oidipusz király*. In: *Esszék, tanulmányok I.*, Szépirodalmi Kiadó, 1978
- Bécsy Tamás: *A dráma esztétikája*. Kossuth, 1988
- Erika Fischer-Lichte: *A dráma története*. Jelenkor Kiadó, 2001
- Francis Fergusson: *Oedipus király: a cselekvés tragikus ritmusa*. In: *A színház nyomában*. Európa Kiadó, 1986
- Michel Foucault: *Oidipusz király: az ember, aki túl sokat tudott*. Valóság, 1990/7.
- Sigmund Freud: *Álomfejtés*. Helikon Kiadó, 1996
- Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer (103–107. o.)* Gondolat, 1984
- Kocziszky Éva: *Hölderlin [Hölderlin és a német klasszika, ill. romantika Oidipusz-értelmezéseiről]*. Századvég Kiadó, 1994
- Péterfy Jenő: *Szophoklész*. In: *Válogatott művei*. Szépirodalmi, 1983
- Simon Attila: *Oidipusz tragédiája*. In: *Kötelezők*. JAK–Kijárat, 1999
- Szabó Árpád: *Szophoklész tragédiái*. Gondolat, 1985
- Szophoklész: *Antigoné, Oedipus király*. Szerkesztette, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és kísérő tanulmányokkal ellátta Bolonyai Gábor. Ikon, 1994
- Peter Szondi: *A modern dráma elmélete*. Gondolat, 1979
- Adamik Tamás: *Bevezetés*. In: *Catullus versei. Auctores Latini XV*. Tankönyvkiadó, 1971
- Borzsák István: *Otium Catullianum*. In: *Antik tanulmányok 1955./II.*
- Devecseri Gábor: *Catullus-utószava*. In: *Catullus összes versei*. Magyar Helikon, 1967
- Horváth István Károly: *Catulli Veronensis Liber*. In: *Antik tanulmányok*, 1965
- Kerényi Károly: *Iter Catullianum*. In: *Caius Valerius Catullus összes költeményei*. 2. kiadás. Officina Kiadó, 1942
- Kőríz Imre: *Szerencsétlen-e Catullus, és ha igen, miért nem*. Holmi, 2003/12
- Németh György: *Sappho nostra*. In: *Szapphó fennmaradt versei és töredékei*. Szerkesztette Németh György. Helikon Kiadó, 1990
- Szepes Erika: *Catullus szerelmei*. In: *Olvassuk együtt!* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995

TÁMOGATÓ
RENDSZER,
SZAKIRODALOM

- Szepessy Tibor utószava a *Görög költők antológiájához*. Európa, 1982
- Szilágyi János György: *Catullus noster*. In: *Antik tanulmányok*. 1978. 236–242.
- Stribik Ferenc: *Catullusi*. In: *Az örökhétfőtől a napsütötte sávig*. Szerk. Fenyő D. György. Krónika Nova, 2004
- Ritoók Zsigmond – Szegedy-Maszák Mihály – Veres András – Horváth Iván – Zemplényi Ferenc: *Irodalom I*. Krónika Nova Kiadó, 1999
- Pethőné Nagy Csilla: *Irodalomkönyv 9.*, Korona Kiadó, Budapest, 2002
- Gintli Tibor–Schein Gábor: *Az irodalom rövid története. A kezdetektől a romantikáig*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2003
- Boda Edit – Forgács Anna – Osztoivits Szabolcs: *Irodalom I*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996
- Bánki István – Forgács Anna – Pála Károly: *Irodalom a 9. osztály számára* (Apáczai K. 2001)
- Arató László–Pála Károly: *A szöveg vonzásában III. Kitérők*. Műszaki, 1999
- Arató László: *Illúziók tragédiái – analitikus drámák*. In: *Nézőpontok, motívumok* (szerk. Fenyő D. György). Krónika Nova Kiadó, 2001

SZÖVEGFORRÁSOK

- A Magyar Elektronikus Könyvtár Homérosz- (ford. Devecseri), Szophoklész- (ford. Babits), Anakreón- (ford. Radnóti M.) és Szapphó-szövegei (ford. Babits, Trencsényi-Waldapfel, Kölcsey, Devecseri, Franyó) – némi javítással. Catullus esetében az elsődleges forrás hálózati volt: <http://rudy.negenborn.net/catullus>, illetve néhány Devecseri-fordítás esetében: *Catullus összes versei* Devecseri Gábor fordításában. Magyar Helikon, 1967

1. AZ OIDIPUSZ KIRÁLY

A HOMÉROSZI EPOSZOK ÉS A GÖRÖG MITOLÓGIA VISZONYA

2 óra

A fejezet elvégzésének feltétele az *Oidipusz király* otthoni elolvasása; ezt legkésőbb az 1. modul 2. órájára be kell fejezniük a tanulóknak.

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

„Az ókor feltalálása”

T/1.

5. oldal

10 PERC

Elhagyható feladat, különösen a b) része

Tanári instrukciók

- A feladat célja annak tudatosítása, hogy egy-egy művelődéstörténeti korszak képét mindig nagymértékben az utókori értékelő saját horizontja, látóköre, érdeke befolyásolja. Másfelől az antikvitás s ezen belül a görögség értékelésének kulcskérdéseit, legfontosabb toposzait kívánja a feladat bemutatni. A b) feladat az ellentétek együttlátásával, két oldaluk együttes értelmezésével a tanulók logikai-retorikai képességeit, illetve az antik kultúráról korábban szerzett tapasztalatait mozgósítja. E nehéz feladatrésznél problémaérzékelést és gondolati erőfeszítést, nem pedig a „helyes megoldás” megtalálását várhatjuk el.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd frontálisan is elhangzik az a) feladat minden megoldására egy-két javaslat, illetve meghallgatjuk a b) feladat néhány lehetséges megoldását. Az utóbbi esetben semmiképp se törekedjünk teljességre: egy-két álláspontpár továbbgondolásával már megelégedhetünk, s az a) feladat megoldásával ellentétben csak az önként jelentkezők gondolati kísérleteinek nyissunk teret.

Kiemelt készségek, képességek: lényegkiemelő képesség, gondolati ellentmondások feloldásának képessége

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés (5+5 perc)

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

1. „Az ókor feltalálása”

- a) Olvassátok el a mottót, majd az alábbi, ellentétpárokba állított idézeteket!
Állapítsátok meg, hogy melyik pár milyen kérdésről, fogalomról, gondolatkörről, értékelési problémáról tartalmaz ellentétes megállapításokat!
A fogalomkört, kérdést írjátok be a második idézet utáni kipontozott helyre!

*Eddig még mindenki megtalálta a régiekben, amire vágyott,
vagy amire szüksége volt, leginkább és főleg saját magát.
(Friedrich Schlegel)*

- *Semmi, ami modern, az ókorhoz nem hasonlítható, senki ember ne mérje magát az istenekhez.* (Wilhelm von Humboldt)
- *Barmoknak bölcsessége a görögöké.* (Luther)
- *Görögország az emberiség, a népek közti szeretet bölcsője volt.* (Herder)
- *A humanitás annyira idegen a görögöktől, hogy nyelvüknek még csak szava sincs rá.* (Wilamowitz)
- *Mi voltál, Görögország? Értelem, mérték és tisztaság!* (Schiller)
- *„Szép lelket”, „arany közepet” s egyéb tökélyféléket szimatolni a görögökben: e német hóborttól engem megvédett a pszichológus, akit magamban hordtam.* (Nietzsche)
- *Testben-lélekben igazán csak a görögök egészségesek. A mi világunk ezzel szemben a nyavalyák egyetlen tárháza.* (Ruckert)
- *A görögök egész kultúráját hisztéria fonta körül és szötte át. Veszettek voltak a görögök.* (Bahrs)
- *A tudomány megalapítása mindörökké a görögök dicsősége marad.* (Lotze)
- *Szellemük híján van a türelmes megfontoltságnak, pedig csak így tudnának a pontosan körülírt tényektől az egyetlen biztos ösvényen feljutni az általános igazságokig.* (Dubois-Reymond)
- *A régiek az evilágnak éltek, a görögök számára egyedül a földi hatás számít.* (Curtius)
- *Különös beszéd: hogy a görögök egyedül az evilágiassággal törődtek volna! Ellenkezőleg: aligha van még egy olyan nép, amely ilyen sűrűn és ilyen aggályosan gondolt volna a túlvilágra!* (Rhode)
- *Szellemük hajlama-habitusára készítette a görögöket, hogy életüket szüntelen vizsgálomnak fogják fel.* (Taine)
- *E nép természetében a legszembetűnőbb vonás, hogy maximálisan átérezte szenvedéseit, s kénytelen is volt maximálisan tudatosítani őket magában.* (Burckhardt)

*(A feladat címe, a mottó és a szemelvények Boda Edit,
Forgács Anna és Osztoivits Levente könyvéből valók.)*

- b) Láthattatok a fenti feladat példáin, hogy minden korszak és minden kultúra utólagos megítélése mennyire ki van szolgáltatva a véleményalkotó, önmagát, önmaga arcát a múlt tükrében kereső utókori nézőpontoknak. De az ilyen ellentétes megítélések mindig az adott kor rendkívüli fontosságát, jelentőségét bizonyítják.
- Válasszatok ki egyet vagy kettőt az egymással összefüggő, de ellentétes megítélések közül, s próbáljátok összebékíteni vagy megmagyarázni őket!
- Lehet-e igaz mindkettő, s ha igen, hogyan?

Az antik (görög-római) irodalom tanulmányozását – a kevesebbet, de alaposabban elv jegyében – egyetlen tragédia, Szophoklész Oidipusz király (Babits Mihály fordításában, latinos írásmóddal: Oedipus király) című tragédiája köré szervezzük.

Ugyanakkor ne feledjétek, hogy kilencedikben már találkozotok a homéroszi eposzokkal és az Antigoné című drámával, tizedikben pedig az egyik legnagyobb antik lírikus, Horatius világába és utóéletébe pillanthattok bele. Az ókori irodalom tanulmányozásának természetesen része lehetne egy nem elsődlegesen és kizárólagosan irodalmi mű, a Biblia is. Azonban a „könyvek könyvével” kilencedikben szintén önálló fejezetben foglalkoztatok már, idén pedig majd a következő, a középkori kultúrával foglalkozó fejezet épít erre a tudásotokra.

Az ókor irodalmának fogalma tágan értve magába foglalja az ókor keleti irodalmait is, mivel azonban ezeknek az irodalmaknak a hatása inkább csak a 19. és a 20. században vált jelentőssé, bevallottan Európa-centrikus, illetve a magyar irodalmat figyelme középpontjába állító irodalomtörténeti áttekintésünk majd csak a magyar irodalomra tett hatásuk kapcsán tér ki e távoli kultúrák néhány kiemelkedő alkotására.

A magyar irodalom alapvetően (nyugat-)európai tájékozódású irodalom, sőt maga az Európán kívüli világirodalom is meghatározó mértékben – a helyi hagyományokkal ötvözve – máig az európai irodalom hagyományát folytatja – legyen szó észak- vagy dél-amerikai vagy akár afrikai irodalomról. Idővel bizonyosan szükség lesz Európa-centrikusságunk meghaladására, a „nyugati kánon”-ból való kitekintésre, kilépésre, de e tekintetben egy tankönyv nem járhat jelentősen a közgondolkodás előtt.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) (Humboldt–Luther): Mindkettő summázó, általános értékelés: isteni vagy barmokhoz méltó kultúra.
 (Herder–Wilamowitz): A közös kérdés a humánus, a humanitás, azaz az emberiség.
 (Schiller–Nietzsche): A közös kérdés a mérték(tartás).
 (Ruckert–Bahrs): A közös kérdés a lelki egészség, a normalitás.
 (Lotze–Dubois-Reymond): A kérdés a tapasztalati tények vizsgálatára építő tudomány kérdése.
 (Curtius–Rhode): A közös kérdés a túlvilág fontosságának, a transzcendenciához való viszonynak a kérdése.
 (Taine–Burckhardt): A közös kérdés a vígság vagy szenvedés, optimizmus vagy pesszimizmus.
- b) (Humboldt–Luther): A „pogánysághoz”, illetve a keresztény értelemben vett vallásossághoz való viszony választja el a felvilágosodás tudósának és a reformáció atyjának álláspontját. Ha az egyistenhitű vallásosság a mérce: a görögök „barmok”, ha a kulturális teljesítmény színvonal: a görögök utolérhetetlen példaképek.
 (Herder–Wilamowitz): A felvilágosulás filozófusa a humanizmus, az emberközpontú gondolkodás előképét látja a görögökben, a klasszika-filológia nagyjának ettől még igaza van, hogy a görögök gondolkodásmódjában fogalmilag ez a szempont nem játszott szerepet.
 (Schiller–Nietzsche): A felvilágosodás és a Sturm und Drang költője és bölcselője a görögökben az értelem, a mérték, a harmónia példáját látta, a 19. század végének bölcselője épp az e mérték és harmónia mögötti erőket kereste és látta. Az értelmet és a mértéket mint a mélyebb diszharmonikus-mámoros (dionüszoszi) erővel szembeni, hiábavaló küzdelem, illetve az ezek elleni védekezés eszközt látta.
 (Ruckert–Bahrs): Egészség és hisztéria megfelelhet az előbbi Schiller–Nietzsche ellenpárnak. Az egészség lehet a hisztérián uralkodó mérték. A két fogalom megfeleltethető talán látszat és lényeg vagy rend és káosz küzdelmének is. A görögség teljesítménye lehet éppen e küzdelem felmutatása is.

(Lotze–Dubois-Reymond): A görögöknél született meg a tudomány, de olyan tudomány, melynek általánosítási módszere még nem olyan volt, mint a későbbi természettudományoké.

(Curtius–Rhode): Lehet, hogy a görögök számára valóban nem a túlvilági, a halál utáni lét volt a fontos, ettől még evilági létükben erősen figyelhettek a túlvilági, a transzcendens erők, pl. az istenek, a sors (moira) hatalmára, beavatkozásaira is.

(Taine–Burckhardt): A vígságot, a derűt (optimizmust) felfoghatjuk a szenvedés átérzésére adott válasznak is. A derű, ahogy azt éppen Nietzsche állítja, adódhat a lét megváltoztathatatlan tragikusságának elfogadásából is.

2. lépés: 2–4. feladat

A homéroszi eposzok és az *Oidipusz király*

T/2.

7. oldal

10 PERC

a „Kitérő” feldolgozása 20 perc

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Iliász*ről tanultak felelevenítése és részleges kiegészítése (értékrend, szerkezet), illetve a ráhangolódás keretében az *Iliász* és az *Oidipusz király* kiindulási helyzete közötti hasonlóságok felfedezésének előkészítése. Ez egyben ráirányítja a figyelmet az istenvilág és az emberi világ mind a drámában, mind az eposzban megfigyelhető összefonódottságára, illetve a jóslatok szerepére. Az események sorrendjének és az ok-okozati viszonyoknak a rekonstruálása (a, b, c) ismétlő-gyakorló jellegű (kompetenciafejlesztő) szövegértési feladat. A 2. a) pontban feltett kérdésre ne kérjünk azonnali választ, kivéve, ha a diákokban elevenen élnek az *Iliász*ről szerzett ismeretek, és az említett szövegértési részkompetenciáik kellően fejlettek, illetve már alaposan elolvasták a Szophoklész-dráma indítását. Ez esetben a 2. feladat b), c), d), e) és f) pontja, illetve a 3. feladat akár el is maradhat. Az időrendi és az ok-okozati kapcsolatokkal foglalkozó feladatok (b, c, d) differenciálásra is felhasználhatóak!
- A sárga háttérű, lehetséges „Kitérő” feldolgozására mintegy 20 perc szükséges. Erre egyrészt akkor kerülhet sor, ha a 2. és a 3. feladaton időt takarítunk meg, illetve ha a tanár úgy gondolja, hogy a halálhoz való viszony kérdése érdekli annyira a diákokat, hogy érdemes miatta a mítoszokról és színhagyományozó költészetről szóló kitérőt elhagyni, illetve az *Oidipusz* szerkezeti elemzését vagy értelmezéseinek vizsgálatát érdemes kicsit rövidebbre fogni emiatt.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd frontálisan is elhangzanak a válaszok.

Kiemelt készségek, képességek: ok-okozati és időrendi sorrend felismerése, illetve helyreállítása, összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály, illetve a b), c) és d) feladat adható olyan diákoknak, akiknek a bonyolultabb ok-okozati és időrendi viszonyok felismerése gondot okoz. Ez esetben az ilyen nehézségekkel nem küzdő diákok párhuzamosan végezhetik vagy a 3. feladatot, vagy a „Kitérőt”.

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés (5+5 perc), illetve differenciálás esetén egyéni munka homogén csoportokban, majd frontális megbeszélés. (Ez esetben az időigény jóval nagyobb.)

Módszerek, eljárások: összekevert sorrend, kiegészítendő mondatok, vázlat

2. A homéroszi eposzok és az *Oidipusz király* – Az *Iliász* indítása és főhőse

- a) Idézzük fel az *Iliász* indítását és hősét!
Olvassátok el újra az eposz kezdősorait!
Miben hasonlít egymáshoz az *Iliász* és az *Oidipusz király* kiinduló helyzete?

(1. ÉNEK, 1–12.)

„Haragot, istennő, zengd Péleidész Akhilleuszét,
vészt, mely sokezer kínt szerzett minden akhájnak,
mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akaratja,
attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva
Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz.
És melyik égilakó uszította vizálya a kettőt?
Létó s Zeusz fia: mert neki gyúlt a királyra haragja,
s ártó vést keltett a seregben; hulltak a népek:
mert ama Khrúszészt megsértette, az ő szent papját,
Átreidész ...”

- b) Tegyétek időrendi sorrendbe (a zárójelbe beírt számokkal) az alábbi cselekmény-összefoglaló pontjait, amelyek nagyjából a fenti idézet elemeit tartalmazzák, csak éppen részben más szavakkal, részben magyarázó kiegészítésekkel!
- c) A sorrendet jelölő számokat írjátok az eposzrészlet tartalmilag megfelelő sorai mellé!
- d) Az alábbi prózai magyarázatoknak húzzátok alá azokat az elemeit, amelyek a rendkívül sűrített eposzindításból nem derülnek ki!
- I. Sok görög (akháj) harcos lesz Akhilleusz haragjának áldozata, aki kivonja magát a harcból, sőt anyját, Thétisz istennőt is arra kéri, hogy sok győzelemhez segítse hozzá az akhájok ellenségeit, a trójaiakat. ()
 - II. Akhilleusz Agamemnónra, azaz Átreidészre haragszik meg, mert az elveszi tőle rabnőjét, Briszéiszt. Ezen vesznek össze, ezért válnak szét. ()
 - III. Agamemnón Briszéiszt azért veszi el Akhilleusztól, mert neki meg az Akhilleusz által összehívott görögök nyomására, az Akhilleusz által is pártfogolt jós szava alapján vissza kellett adnia saját rabnőjét, Khrúszészt a lány apjának, Khrúszésznek. ()
 - IV. A jós és a gyűlés azért követeli Agamemnóntól, hogy adja vissza Khrúszészt, mert apja, Khrúszész Phoibosz Apollónnak (Létó és Zeusz fiának) a papja, az isten pedig az apa kérésére dögvézt (pestist) bocsátott a táborra büntetésül, mivel Agamemnón, a fővezér megsértette őt azzal, hogy nem akarta visszaadni a zsákmányolt rabnőt. ()

e) Értékrend

Ha a rabnő s általában a zsákmány a hőstettek elismerését jelenti, a közösség megbecsülését fejezi ki kézzel fogható formában, akkor mit sért meg, kérdőjelez meg az, aki a hőstől elkobozza a korábban neki kiosztott zsákmányrészt?

Azaz Akhilleusz haragja, ami az *Iliásznak* a propozícióban megjelölt témája, tárgya, milyen központi, a harcoló arisztokrácia értékrendjében meghatározó – a pusztá életnél is többet érő – érték megsértéséből következik?

f) Szerkezet

Babits Mihály szerint az *Iliász* szerkezetét A HARAG SZAKASZAI, változó iránya tagolja három részre. Idézzétek fel, illetve találjátok ki, mi lehet ez a három szakasz!

- (1) Az első szakaszban Akhilleusz -ra haragszik.
- (2) Akhilleusz haragja irányt vált, amikor páncélját és fegyverzetét viselve a trószok elleni harcban Hektór kezétől (Phoibosz Apollón közbeavatkozása nyomán) meghal barátja, Patroklosz (XVII. ének). Ettől kezdve haragja és a ellen irányul.
- (3) A befejező (XXIV.) énekben a harag feloldódik. Akhilleusz kiengesztelődik a közös emberi sorssal, az elkerülhetetlen halállal való szembenézés nyomán. Együtt sír Priamossal, Hektór apjával, s arra gondol, hogy ugyanúgy nem fogja már látni édesapját, ahogyan a halott Hektór sem láthatja már őt gyászoló apját.

PRIAMOSZ ÉS AKHILLEUSZ

Olvassátok el a XXIV. ének alábbi részletét!

Így szólván, tovaszállt a hatalmas olümposzi csúcsra
Hermeiász; s Priamosz szökkent szekeréről a földre,
Ídaioszt fönt hagyta, s az ott várt, tartva a kantárt,
fékezvén lovat, öszvért; s ment az öreg be a házba,
melyben a Zeusz-kedvelt Akhileusz ült többnyire; ottbent
lelte; a társai arrébb ültek; az oldala mellett
csak két hős: az Arész-ág Alkimosz Automedónnal
sürgött rendezkedve (mivel most hagyta csak abba
ő az evést meg ivást, még ott volt nála az asztal).
Nem vették ők észre a nagy Priamoszt, ki belépett,
és átfogta a térdét, megcsókolta kezét is,
emberölőt, iszonyút, leölőjét sok gyerekének.
Mint amikor tömör átok csap le a férfira, otthon
embert ölve ki más község földjére szökött; dús
házba, s a ránézőt elfogja a szörnyü csodálat:
így bámult Akhileusz meglátva az isteni aggot;
és ugyanígy bámult, egymásra tekintve, a többi;
míg Priamosz hozzá könyörögve ilyen szavakat szólt:
„Isteni hős, Akhileusz, emlékezz édesapádra:
éltes, akár én, és a nehéz aggkor küszöbén áll.
S tán őt is gyötrik, támadják, kik körülötte
laknak, s nincs, ki a vést elháríthassa fejezől;
és lásd: ő mégis, meghallva, hogy élsz, a szívében

örvend, és mindennap bízva reméli, hogy újra látja szerette-fiát, aki Trója alól hazaindul; míg én legnyomorultabb, sok dáliás fiu apja voltam Trójában; s közülük tán egy se maradt meg. Ötven gyermekem élt az akháj seregek közeledtén; és egy híján húsz született nekem egy anyaméhből, míg palotámnak több más asszonya szülte a többit. Harcos Arész oldotta meg annyinak eddig a térdét; és ki egyetlen volt nekem, óvta a többit, a várost, azt te megölted nemrég, míg harcolt a hazáért, Hektórt: érte kerültem most az akhái hajókhoz végtelenül sok ajándékkal megváltani tőled. Tiszteld isteneinket, Akhilleusz, és könyörülj meg emlékezve apádra: de szánandóbb vagyok annál, vállalom azt, amit ember nem tett eddig a földön: gyermekeim megölője felé emelem karom esdve.” Szólt; s zokogásvágy kélt most apja miatt Akhilleuszban; fogta kezét, s gyengéden odébbtaszította az aggot. S emlékezve, egyik Hektórra, a férfiölőre, sírt hevesen, fetrengve Akhilleusz lábai mellett; míg Akhilleusz a saját apját keseregve siratta s közben Patrokloszt: fölverte nyögésük a házat. És hogy az isteni hős Akhilleusz eltelt siralommal, és ez a vágy elhagyta a tagjait és a szivét is, fölkel a székéről tüstént, fölemelte az aggot, kézen fogva s az ősz hajon, ősz állon könyörülve; és őt megszólítva eképe, szárnyas szavakat szólt: „Jaj, te szegény, mily sok gyötrelmet túrt el a lelked. Hogy mertél egyedül közeledni akhái hajókhoz, színe elé annak, ki olyan sok nagyszerű sarjad öltem már le idáig; tán vasból van a szíved? Most hát ül le a székre; s a fájdalmat, mi szivünkben van, hagyjuk szunnyadni, akárhogy sujt is a bánat: mert a fagyos zokogás nem használ semmit a földön. Isteneink a szegény múltó embernek eképen szóttek bús létet, míg őket a gond sose gyötri. Mert hisz Zeusz küszöbén két hordó áll, tele rosszal duzzad az egyik, a másikban van a jó, amit ő ad. Van, kinek összevegyítve ad onnan a mennyköves isten, akkor az egyszer a rosszba kerül, másszor meg a jóba; s van, kinek ő csak gyászosat oszt, szidalomra jelöl ki: s ezt nyomorult éhség hajszolja az isteni földön, istenek és a halandók nem becsülik, csavarog csak. Lám, Péleusznak is így adták gyönyörű adományuk isteneink, születésétől: sok nagyszerű kincsel tűnt ki a népek közt, fejedelme a mürmidonoknak, s istennőt küldtek hozzá feleségül a földre:

csakhogy az isten néki is osztott rosszat: a háza nem telt meg fejedelmi utóddal, sok gyerekével: egyetlen, kora-elhullásra jelölt fia lett csak; s lám, nem is ápolom őt, aki vénül: messze hazámtól Trója alatt téged szomorítlak a gyermekeiddel. S rólad, öreg, hallom, szintén sok kincs ura voltál, merre Makarnak székhelye, Leszbosz terjed a vízben, és befelé Phrügié s a hatalmas Hellészpontosz, első voltál ott fiaiddal, nagy vagyonoddal. Csakhogy utána ilyen bajt hoztak az égilakók rád: várad alatt sose szűnnek a harcok, az emberölések; tűrd el, a lelkedben ne kívánj keseregni hiába, mert fiadért gyötrődve amúgy sem lesz soha hasznod, nem támasztod föl, de előbb még más baj is érhet.”

Erre az isteni agg Priamosz neki válaszul így szólt: „Zeusz-táplálta király, sose ültess székre, ameddig sátradbán Hektór temetetlen fekszik: azonnal add ki nekem, hogy láthassam; s te fogadd el a gazdag díjat, amit hoztam, s váljék örömödre; kerülhess újra hazád földjére, mivel te előbb könnyörültél életemen s hagyta, hogy lássam a nap sugarát még.”

Görbén fölfele nézve felelt gyorslábu Akhilleusz: „Már ne gyötörj, te öreg: mert hisz szándékom amúgy is, hogy kiadom Hektórt; hozzám Zeusz hírnöke jött el, édesanyám, aki szült, lánysarja a tengeri vénnek; s rólad is észreveszem, Priamosz, nincs titkod előttem, hogy valamely isten vezetett az akháji hajókhoz; földi halandó nem merné, a nagyon fiatal sem, ezt, rejtőzni az örök elől sem tudna, kapunknak závárárt sem tudná egykönnyen fölemelni. Hát ne kavard fel még inkább gyászomban a lelkem, mert tán téged sem kíméllek sátram ölében, bárha könnyörgő vagy; s még vétek Zeusz szava ellen.”

[...]

Szólt s ismét sátrába került be a fényes Akhilleusz, s honnan ismét fölkelte díszes, faragott heverőre ült le, a fal mellé, s így szólt az öreg Priamoszhoz: „Íme, kiadtam a gyermeked, agg, akiért könnyörögtél: fekszik a hordágyon, s tüstént mikor eljön a Hajnal, látod s elviheted; gondoljunk most az evésre. Hisz gondolt az evésre a sűrűhajú Niobé is, bárha tizenkét gyermeke hullt el a termei mélyén, lánya hat és viruló fia hat; fiait nagy Apollón mind lenyilazta ezüst íjával, mert Niobéra megdühödött, s nyilas Artemisz úrnő ölte le lányát mind, mert ő széparcú Létóval vetekedve mondta, hogy az csak kettőt szült, míg ő maga többet:

s lám, noha csak ketten, lenyilaszták ők valamennyit.
 Hosszu kilenc napon át nem akadt nekik eltemetőjük,
 mert hisz a népet kővé változtatta Kronión;
 égbeli isteneink földelték végül el őket.
 S még Niobé is evett, kimerülten a sok zokogástól.
 Most meg az elhagyatott hegyeken, sziklák tetejében,
 ős Szipüloszban, ahol mondják, hogy az isteni Nimfák
 fekhelye van, s Akhelóosz mellé járnak a táncba,
 ott, noha kővé vált, égbőljött kínokat érez.
 Rajta, te isteni agg, gondoljunk hát mi magunk is
 már lakománkra; utána sirathatod édes sarjad,
 míg Trójába viszed: hisz méltó nagy siratásra.”

- a) Keressetek a szövegben olyan részt, amely arról szól, hogy az emberi sors egészét az istenek határozzák meg, s olyat is, amely arra utal, hogy az események jelenlegi menetébe közvetlenül avatkoztak bele az istenek!
 Jelöljétek be ezeket!
- b) Keressétek ki s írjátok ide a szövegnek azt a helyét, ahol Akhilleusz összehasonlítja az isteni és az emberi létet!
- c) Mi az, amit Akhilleusz tud magáról, Priamosz, Trója királya és Hektor apja viszont – a fent idézett rész tanúsága szerint – nem tud róla?
 Honnan tudja ezt Akhilleusz, s ez a tudás miképpen járul hozzá ahhoz, hogy ő legyen az *Iliász* főhőse?
- d) A homéroszi eposzokra E. Auerbach, német irodalomtörténész szerint – szemben a *Biblia* homályos-kihagyásos elbeszélésmódjával – a plasztikus ábrázolás, az egyenletes megvilágítás, a tárgy szoborszerű körüljárásának elve jellemző. Ez annyit jelent, hogy az elbeszélő sosem csak a lényegre szorítkozik, hanem mindig teljességében, mélységében jeleníti meg az éppen szereplő helyzetet, alakot vagy gondolatot.
 Hozzatok példákat a mai olvasó számára talán körülményesnek ható, de a dolgok elrendezettségét, a világ átláthatóságát sugalló kifejtő részletezésekre, magyarázatokra, kitérőkre mind az elbeszélő, mind a szereplők beszédéből!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Erre a kérdésre még ne kérjünk választ, hisz további feladat irányul rá. Csak akkor adjunk lehetőséget a „poén lelövésére”, ha a tanulócsoporthoz nagyon élénken él az *Iliász* ismerete. Ez esetben a várható megoldás: mindkét mű pestisjárvánnyal kezdődik, s mindkettőben jó-soktól kéri a dögvész okának magyarázatát és az elhárítására vonatkozó javaslatot. Mindkét esetben a dögvész és az elhárítására vonatkozó jóslat indítja be a cselekményt.
- c) „Haragot, istennő, zengd Péleidész Akhileuszét,
 véstest, mely sokezer kínt szerzett minden akhájnak, (4.)
 mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
 míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
 és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akaratja,

attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva
 Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz. (3.) (2.)
 És melyik égilakó uszitotta viszályra a kettőt?
 Létó s Zeusz fia: mert neki gyúlt a királyra haragja, (1.)
 s ártó vést keltett a seregben; hulltak a népek:
 mert ama Khrűszészt megsértette, az ő szent papját,
 Átreidész ...”

b), d)

- I. Sok görög (akháj) harcos lesz Akhilleusz haragjának áldozata, aki kivonja magát a harcból, sőt anyját, Thetisz istennőt is arra kéri, hogy sok győzelemhez segítse hozzá az akhájok ellenségeit, a trójaiakat. (4.)
- II. Akhilleusz Agamemnónra, azaz Átreidészre haragszik meg, mert az elveszi tőle rabnőjét, Briszéiszt. Ezen vesznek össze, ezért válnak szét. (3.)
- III. Agamemnón Briszéiszt azért veszi el Akhilleusztól, mert neki meg az Akhilleusz által összehívott görögök nyomására, az Akhilleusz által is pártfogolt jó szava alapján vissza kellett adnia saját rabnőjét, Khrűszészt a lány apjának, Khrűszésznek. (2.)
- IV. A jó s a gyűlés azért követeli Agamemnóntól, hogy adja vissza Khrűszészt, mert apja, Khrűszész Phoibosz Apollónnak (Létó és Zeusz fiának) a papja, az isten pedig az apa kérésére dögvést (pestist) bocsátott a táborra büntetésül, mivel Agamemnón, a fővezér megsértette őt azzal, hogy nem akarta visszaadni a zsákmányolt rabnőt. (1.)

e) a hírnév

- f) 1. Az első szakaszban Akhilleusz Agamemnónra haragszik.
 2. Ettől kezdve haragja Hektor és a trójaiak ellen irányul.
 3. A befejező (XXIV.) énekben a harag feloldódik.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK A PRIAMOSZ ÉS AKHILLEUSZ CÍMŰ KITÉRŐHÖZ

- a) „Mert hisz Zeusz küszöbén két hordó áll, tele rosszal
 duzzad az egyik, a másikban van a jó, amit ő ad.
 Van, kinek összevegyítve ad onnan a mennyköves isten,
 akkor az egyszer a rosszba kerül, másszor meg a jóba;
 s van, kinek ő csak gyászosat oszt, szidalomra jelöl ki:”
 Az idézett rész eleje is, Akhilleusz szavai is jelzik, hogy Priamosz csak isteni segítséggel, Hermész kíséretében juthatott el észrevétlenül az akháj táboron át A. sátráig. Másfelől A. elmondja, hogy édesanyja, Thetisz, aki szintén isten, közölte vele, hogy az olimposziak úgy döntöttek, vissza kell adnia Hektor tetemét az apjának.
- b) „Isteneink a szegény múltó embernek eképen
 szöttek bús létet, míg őket a gond sose gyötri.”
- c) Akhilleusz tudja, hogy itt hal meg Trójában, atyjához nem térhet haza. Ezt anyjától, Thetisz istennőtől tudja. A haláltudat – a kivételes harci erények mellett – kiemeli Akhilleuszt az akháj hősök sorából. A túlélés vagy a győzelem megünneplésének reménye nélkül küzd.

Egyébként maga a biztos haláltudat, az emberlét végességének tudata a görög irodalom hőseinek, a „görög embernek” általános sajátja, amelyet nem oldanak föl a túlvilágról alkotott – egyébként létező – elképzelések. Akhilleusz ezt az általános tudást csak sűrített, mert helyszínhez kötött módon birtokolja.

- d) Az elbeszélő igen komótosan meséli el, Akhilleuszon kívül kik vannak még sátrában. Mind Akhilleusz, mind Priamosz részletesen beszámol sorsáról a másoknak, noha nyilván az ismeri élettörténetének javát. Akhilleusz a közös lakoma megindokolásaképpen elég részletesen előadja Niobé történetét. A már nem idézett részben pedig igen részletes leírását kapjuk előbb a lakomának, majd Hektor megmosdatásának és felravatalozásának. Talán érdemes beszélgetést kezdeményezni arról, hogy ez a „komótoság”, ez a másfajta tempó lelki felfrissülést jelenthet, ha valaki veszi a fáradságot, és sebességet vált a mai élet- és akciófilm-tempóhoz képest.

Két indító jelenet

T/3. 12. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja hasonló a 2. feladatban, azaz a lépés elején megjelölthöz, vagyis az *Iliász* és az *Oidipusz király* kiinduló helyzete közötti hasonlóság felismerése a cél. Csak itt szövegszerű vizsgálódás és nem pusztán emlékek, illetve egy prózai átiratra épülő, gyakorló szövegértési feladat alapján kell/lehet a feladatot megoldani.
- A tanulók négy-öt fős heterogén csoportokban vagy pármunkában oldják meg a feladatot, majd frontálisan is elhangzik a megoldás.

Kiemelt készségek, képességek: lényegkiemelés, összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka heterogén csoportokban vagy pármunka, majd frontális megbeszélés (5+5 perc)

Módszerek, eljárások: összehasonlítás

3. A homéroszi eposzok és az *Oidipusz király* – Két indító jelenet

Olvassátok el az alábbi sorokat az *Iliász* elejéről, illetve az *Oidipusz király* elejéről!

Milyen két cselekménymozzanatban hasonlít az eposz és a tragédia indítása?

Lássuk először az eposz indítójeleneteit Devecseri Gábor fordításában!

(Az első sorban az „ő” Khrűszészre, Apollón papjára vonatkozik.)

Így szólt ő könyörögve; meg is hallgatta Apollón:
 jött az Olümposz csúcsairól, haragudva szívében,
 íját s kétfedelű tegezét hordozva a vállán:
 és a haragvó válla fölött csörrentek a vesszők
 minden mozdulatára: közelgett, mint a sötét éj.
 Majd a hajóktól messze leült, s röpitette a vesszőt:
 rettenetes pengés hangzott, bongott az ezüst íj.
 Kezdetben csak az öszvérekre s a fúrge kutyákra
 lótte hegyes nyilait, de utána magára a népre:
 szüntelen és sűrűn tetemek máglyái lobogtak.

Hosszú kilenc napon át dúlt ott isten lövedéke;
 végre tizednap a népet Akhilleusz egybehivatta,
 mert szívére helyezte e tervet a hókaru Héra,
 szánva a szüntelenül hulló danaosz daliákat.
 Majd mikor egybesereglett s együtt volt valamennyi,
 szólt, fölemelkedvén köztük, gyorslábu Akhilleusz:

„Azt hiszem, Átreidész, célunktól újra elestünk
 s így mehetünk haza már, ha ugyan kikerüljük a vesztünk;
 mert az akhájttal együtt veri most le a harc meg a dögvész.
 Hát csak kérjünk meg valamely jóst vagy papot, álmok
 fejtőjét is akár – hisz az is Zeosztól van, az álom –,
 hogy megmondja, miért íly bosszús Phoibosz Apollón;
 tán nem teljesített fogadalmak vagy hekatombák
 bántják; s hátha juhok, kiszemelt kecskék neki-szálló
 füstjét kapva, kívánja a dögvészt innen elűzni.”

Most olvassuk el – némi rövidítéssel – a dráma kezdősorait Babits Mihály fordításában!

OEDIPUS

Gyermekeim, ős Kadmos friss hajtásai,
 mit ültök így körém e lépcső fokain
 a bús esdeklők lombjaival lombosan?
 A város tömjén illatával árad és
 szent ének s hangos jajgatások öntik el.
 Nem hírnököktől, gyermekeim, én magam
 láttam méltónak s jöttem ime hallani,
 én, mindenütt hiresnek mondott Oedipus.
 (A paphoz)
 Szólj hát, öreg, mert téged illet többijök
 előtt beszélni, mily lélekkel jöttetek:
 féltek vagy kértek? Mindenekben rajtatok
 segíteni kívánok, mert keményszívű
 lennék, ha meg nem hatna, ahogy ültök itt.

PAP

Igen, hazám uralkodója, Oedipus,
 itt látsz bennünket, minden korból, itt ülünk
 oltáraidnál: olyan is, ki zsenge még
 nagy útra, vagy kit öreg évek súlya nyom;
 én, Zeusz papja, és ezek mind, ifjaink
 virága; és a többi nép is lombosan
 ül a tereken. Pallas kettős temploma
 előtt, s Isménos jósló hamvai körül.
 A város, amint magad is látod, nagyon
 megingott, és nem tudja fölemelni már
 fejét a véres zavarok poklaiból,
 pusztulva földje gyümölcsös bimbóiban,
 pusztulva a legelő gulyákban s a nők
 meddő szüléseiben; rajt ütött gyülölt
 lázzal a gyújtó isten, a vad döghalál,
 és Kadmos háza megürül, s a fekete
 Hádés sirással, jajgatással gazdagul.
 [...]

OEDIPUS

Tudom, óh, hogyne tudnám, szegény fiaim,
 mily epedéssel jöttök. Jól látom, hogyan
 szenvedtek mind; de bár szenvedtek, senki sincs
 köztetek, aki úgy szenvedne, ahogy én.
 Mert mindenik gyötrelme csak egyé, csak az
 övé magáé, senki másé; de az én
 szívem egyként nyög rajtam, rajtad, s a hazán.
 Nem is álomból ébreszt engem hangotok,
 mert tudjátok meg, már sok könnyet sírtam én,
 sok útat róttam gondok útvesztői közt.
 S mit jól keresve, leltem, az egyetlen írt
 nem mulasztván, Menoikeus fiát, Kreont,
 Phoebus pythói jóshelyére küldtem el,
 sógoromat, megtudakolni, mit tegyünk?
 Milyen szót mondjunk? hogy megmentjük városunk.

Mi tehát a két hasonló cselekménymozzanat a két indításban?

A helyzet, a kihívás, a baj:

Az idézett részek szerint hova fordulnak, mit tesznek a főszereplők a helyzet megoldása érdekében?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- A helyzet, a kihívás, a baj: dögvész (pestis) sújtja a közösséget.
- Mindkét műben jóshoz fordulnak, s mindkét műben a jóslat adta tanács szüli a bonyodalmakat.

Odüsszeusz és Oidipusz

T/4. 14. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Odüsszeia* hősről tanultak felelevenítése, illetve Odüsszeusz és Oidipusz alakjának összevetése: a közösségéért felelős, ugyanakkor a közösségből nemcsak rangja, hanem intellektuális képességei által is kiváló hős alakjának előtérbe állítása.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd frontálisan is elhangzanak a válaszok.

Kiemelt készségek, képességek: összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés (5+5 perc)

Módszerek, eljárások: összehasonlítás

4. A homéroszi eposzok és az *Oidipusz király* – Odüsszeusz és Oidipusz

- a) Elevenítsétek fel az *Odüsszeia* kezdő sorait!

ODÜSSZEIA

1. ének, 1–10.

„Férfiúról szólj nékem, Múza, ki sokfele bolygott
s hosszan hányódott, földúlván szentfalu Tróját,
sok nép városait, s eszejárását kitanulta,
s tengeren is sok erős gyötrelmet tűrt a szívében,
menteni vágyva saját lelkét, társak hazatértét.
Csakhogy nem tarthatta meg őket, akárhogy akarta:
mert önnön buta vétkeikért odavesztek a társak,
balgák: fölfalták Hüperión Éliosznak
barmait, és hazatértük napját ő elorozta.
Istennő, Zeusz lánya, beszélj minékünk is ezekből.”

(Devecseri Gábor fordítása)

- b) Már az indítás alapján is, de ha az eposz más tanult részleteit felidézitek, még inkább kiderül, hogy Odüsszeusz és Oidipusz több hasonló jellemvonással, tulajdonsággal is rendelkezik. Keresetek ilyeneket!

(Ha az *Oidipusz királyt* még nem olvastátok el, nézzétek meg újra a 2. feladatban idézett sorokat, illetve gondolatok arra, amit bizonyára tudtok, hogy Oidipusz a Szfinx talányának megfejtése nyomán válhatott Théba uralkodójává.)

Két vagy több közös tulajdonság, jellemvonás:

(Pl. ami a társak, a közösség és a címszereplő viszonyát jellemzi; pl. ami a hősök életútját jellemzi; pl. ami a hős szellemi képességeit jellemzi; pl. ami a világhoz való viszonyukat jellemzi.)

- 1.
- 2.
- 3.

Hasonló tulajdonság, illetve jellemvonás eltérő iránya, ha találtak ilyeneket:

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

b)

Két vagy több közös tulajdonság, jellemvonás:

1. Pl. a társakért, a közösségért érzett felelősség. Odüsszeusz esetében sem csupán az útitársakért, hanem Ithakáért, a városállamért is.
2. Pl. a kíváncsiság, tudásvágy.
3. Pl. az eszesség, leleményesség: a Szfinx rejtélyének megoldásában, ill. a kalandok során.

Eltérő irányú hasonló tulajdonság:

Odüsszeusz kíváncsisága, tudásvágya elsősorban a külvilág felé irányul, míg Oidipuszt egy idő után saját sorsa, származása, kiléte izgatja.

JELENTÉSTEREMTÉS

3. lépés: 5. feladat

T/5.

15. oldal

30 PERC

Az Oidipusz-mítosz és Szophoklész *Oidipusz király* című tragédiája

(10 perc csoportmunka, 20 perc közzététel)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* című tragédia és az Oidipusz-mítosz, tágabban a mitológia és az attikai tragédia közötti összefüggések egy részének exponálása. A probléma annyira bonyolult, amennyire megkerülhetetlen. Éppen ezért végső igazságok helyett csupán megközelítési lehetőségeket és néhány kevésbé vitatható megállapítást mutatunk be. A mítoszt elsősorban a művek befogadásában játszott szerepe felől értelmezzük.
- A tanulók csoportmunkában dolgoznak négy különböző feladaton, majd egymásnak tanítják meg a feladatból leszűrhető tanulságokat.
- Különösen az első három csoportban érdemes jelezni, hogy a szóvivőt a tanár választja majd ki, tehát mindenkinek fel kell készülnie a szereplésre. Minden csoportnál a közzétételre két diákot is megkérhetünk: az első három csoport esetében a hasonlóságok és különbségek szóvivői kaphatnak külön-külön szót, míg a D) csoport esetében a Nietzsche-szöveg értelmezését kaphatja a második szóvivő.

Kiemelt készségek, képességek: összehasonlítás, lényegkiemelés, következtetések megfogalmazása

Célcsoport – differenciálás:

A) és B): részletek iránt kevésbé fogékony, ill. kevésbé figyelmes tanulók

C): a művet és a róla szóló összefoglalót előszeretettel összetévesztő, a kiegészítő-magyarázó szöveget (metatextust) a szövegre kritikátlanul „ráolvasó” diákok

D): filozofikusabb hajlamú, jó általánosítási képességű tanulók

Munkaformák: csoportmunka 4-5 fős homogén csoportokban, majd közzététel szóvivő segítségével

Módszerek, eljárások: mozaik rendszerű csoportmunka

5. Az Oidipusz-mítosz és Szophoklész *Oidipusz király* című tragédiája

A görög tragédiák általában egy-egy mítoszt dolgoztak föl, a mítosz mintegy a dráma nyersanyagául szolgált. A thébai mondakör az egyik legfontosabb ilyen alapanyag; az általatok már megismert *Antigoné* (Kr. e. 442) című Szophoklész-tragédia is ebből a mondakörből merít. Az *Oidipusz király* később (feltehetőleg Kr. e. 428-ban) keletkezett, de a történetfűzérnek egy korábbi részét dolgozza föl, cselekménye mintegy előzménye az *Antigoné* cselekményének. A mítosz és a dráma viszonyának vizsgálatát megnehezíti, hogy a mítoszoknak soha nem ismerjük az eredeti változatát, s mivel eredetileg a mítoszok szóban terjedtek, ezért egy időben is több változatuk élt egymás mellett. Legkorábbi írott forrásuk a 8. században keletkezett *Iliász* és az *Odüsszeia*, illetve más mítoszok esetében Hésziodosznak a 7. század elején írt művei: az *Istenek születése* (*Theogonia*) és a *Munkák és napok*. Az utókor a görög mitológia történeteit tehát főképp irodalmi feldolgozásokból, töredékekből, illetve maguknál az irodalmi műveknél későbbi forrásokból, például a hellenizmus korában (Kr. e. 3–2. század) divatos és szükségessé vált mitológiai kézikönyvek egyetlen fennmaradt darabjából, az Apollodórosz nevéhez kötődő *Mitológiából* ismeri. A mítoszkutatók és az antik irodalom tudósai, azaz a klasszika-filológusok különböző tartalmi és formai jegyekből igyekeznek visszakövetkeztetni arra, hogy egy-egy mítosznak melyek a régebbi, eredetibb rétegei.

- A) Az Oidipusz-történet legkorábbi írott változatát az *Odüsszeia* tizenegyedik énekéből, az *Alvilágjárásból* (*Neküia*) ismerjük. Odüsszeusz a számára igen fontos tanulságokkal járó alvilági utazást maga meséli el a phaiákok királyának, Alkinoosznak és udvarának. (A legfontosabb tanulság Agamemnón intó sorsának megismerése, akit elővigyázatlan hazatérésekor hűtlen felesége és annak szeretője meggyilkolt.)

Az Oidipusz-mítosz az *Odüsszeiában* mindössze ennyi:

„S Oidipusz anyját is láttam, gyönyörű Epikasztét,
 őt, aki rettenetes dolgot tett balgatag ésszel:
 nőülment a fiához; az ifjú megölte az apját,
 és így vette el; ámde az istenek ezt fölfedték.
 S ő szeretett Thébájában gyötrődve uralgott
 kadmoszi népe fölött; vést mértek az istenek őrá:
 anyja a zártkapujú Hádész házába suhant el,

mert kötelet kötözött fel a terme magas tetejére
és a nyakába vetette: fiának hagyta a sok kint,
édesanyáért bosszútállva mit ad az Erinüsz.”

- a) Mi az, ami itt is szerepel a tragédiából megismert történetből?
Emeljete ki négy fontos mozzanatot!
- b) Soroljátok fel a hiányzó mozzanatok közül a három legfontosabbnak érzettet!
- c) Mi az, amit kifejezetten másképp beszél el ez a mítoszváltozat, mint a tragédiabéli?

B) Olvassátok el Trencsényi-Waldapfel Imre *Mitológia* című könyvének alábbi részletét, majd válaszoljatok a kérdésekre!

Labdakos fia, Laios, Thébai királya azt a jóslatot kapta, hogy fia keze által fog meghalni. Ezért, mikor fia született, bokáját átszúrta és kitétette a Kithairón hegyére. De szolgája Polybos, korinthosi király pásztorának adta át a fiút, s Polybos sajátjaként nevelte fel. Átszúrt bokájáról Oidipusnak, „dagadt-lábú”-nak nevezték. Mikor felnőtt, valami szóbeszéd jutott a fülébe, mely gyanút ébresztett benne, hogy nem Polybos gyermeke. Elment Delphoiba, hogy Apollónt kérdezze meg szülei felől. Ugyanabban az időben Laiost is újra nyugtalanította a régi jóslat, ő is Delphoi felé indult, hogy a jóshelyen kérdezősködjék kitett fia után. Útközben találkoztak egymással. Laios kocsisa rákiáltott Oidipusra, hogy térjen ki a király elől, de Oidipus büszkén ment tovább. Szó szót ért, Laios is kocsisa védelmére kelt, mire Oidipus felgerjedt dühében, nem is sejtve, hogy atyjával áll szemben, megölte. Mikor Thébai elé érkezett, a város határában éppen a Sphinx pusztított. Ez az oroszlántestű, de szép női fejjel bíró szörnyeteg rejtvényt adott fel Thébai polgárainak és addig követelte, hogy emberáldozatot vessenek eléje, amíg nem akad valaki, aki rejtvényét megoldja. Laios sógora, Kreón, aki a király halála után átvette Thébai uralmát, kihirdette, hogy nővérét, Laios özvegyét, Iokasztét adja nőül ahhoz, aki válaszol a Sphinx kérdésére: „Mi az, ami reggel négy lábon, délben két lábon, este három lábon jár?” Oidipus megfejtette a talányt: ez az ember, aki gyermekkorában, az élet reggelén, négykézláb mászkál, férfikorában két lábon jár, agg korában botjára, mint harmadik lábra támaszkodik. A Sphinx megszegyenülten vetette magát a mélységbe a szikláról, a város megszabadult a gyilkos szörnyetegtől és megszabadítóját ültette Laios trónjára. Oidipus öntudatlanul bűnt bűnre halmozott: atyját megölte, anyját feleségül vette s négy gyermeke is született tőle, két fiú, Eteoklés és Polyneikés meg két leány, Antigoné és Isméné. De az istenek büntetésül dögvészt küldenek a városra, melynek királya ilyen szörnyű bűnököt követett el.

- a) A tragédia alapján két-három mondatban fejezzétek be a történet összefoglalását!
- b) Emeljete ki az összefoglalóból legalább négy olyan elemet, amelyet a tragédia nem tartalmaz!
- c) Túl az elbeszélő és a drámai (párbeszédes) forma különbségén, illetve a terjedelmi különbségen, mi a legfontosabb szerkezeti különbség e között az összefoglaló elbeszélés és a dráma történetmegjelenítése között?

C) Bolonyai Gábor klasszika-filológus a *Matúra*-sorozat *Antigoné*- és *Oedipus*-kiadásában az alábbi pontokban foglalja össze, hogy Szophoklész a mítoszból minek az ismeretét feltételezte a néző részéről:

- Oidipusz a Thébai feletti uralomhoz a maga erejével jutott, és pedig úgy, hogy megfejtette a Szfinx rejtvényét.
- Vérfertőző kapcsolatban élt anyjával.
- Tudatlanul megölte apját, Laioszt, Thébai korábbi királyát.
- Korinthoszt és vélt szüleit azért hagyta el, mert Apollóntól azt a jóslatot kapta, hogy megöli saját apját és feleségül fogja venni anyját.
- Oidipusz meg fogja vakítani magát, amikor rádöbben a valóságra.

- a) Ha a nézők mindezt valóban eleve tudták, akkor ezen információk közlése helyett mi lehetett a szerző teremtő érdeklődésének s a néző figyelmének igazi tárgya?
- b) Ha a nézők mindezt valóban eleve tudták, akkor milyen motívum, jelenet kapott eleve teljesen más jelentést? (Elég néhány jellegzetes példát említeni, hisz szinte mindennek megváltozik a jelentése!)
- c) Ha a nézők mindezt valóban eleve tudták, akkor milyen érzelmi hatást kelthettek Oidipusz cselekedetei, kijelentései?
- d) Ha a nézők mindezt valóban eleve tudták, akkor milyen viszonyba került egymással a címszereplő által kimondott és a néző által hallott szó?
Mi történt, történik igen gyakran a kimondott mondatok jelentésével?

D) A mítosz és a tragédia történelmi jelenkora
Olvassátok el az alábbi négy szemelvényt!

- (1) „Az eredeti mítoszalkotói erő sürgető készítése a távoli múlté: már Homérosz és Hésziodosz is komoly előzményekre visszatekintő, válogató és formalizált hagyomány alapján dolgozott; az ötödik századi költészettel és drámával aztán az összetevők megint megváltoztak. Így azt lehet mondani, a görög mítosz tudatos manipulálásának két különböző korszaka van: a válogatás és kodifikálás Homérosz és Hésziodosz tevékenységében kulminál [ér a tetőpontjára], a nagy átértelmezés pedig az ötödik századi tragédiaíróknál megy végbe. Ők az átalakulóban lévő, sematizált mitológiát nyersanyagként tekintik, és a mítoszoknak olyan új világát építik föl belőle, amelyben a korabeli társadalom gondjai jelennek meg a hagyományos elbeszélői helyzetek háttere előtt. A manipuláció [a céloknak megfelelő felhasználás, átalakítás] egyik korszakát sem szabad alábecsülnünk. Kifinomult és okos volt mindkettő, értő reakciót követelt meg művelőitől a régi látomásokra vonatkozóan. Mindkettő új dimenzióját hozta létre a mitológiának, de egyik sem volt mítoszalkotó kornak nevezhető”.

(G. S. Kirk: *A mítosz*, 1970, fordította Steiger Kornél)

- (2) „A Periklés-kor csodái mögött a dőbbenet árnyai húzódtak. És mintha a peloponnésosi háború kezdetén ezek az árnyak óriásira növekedve egyszerre mind elszabadultak volna. A spártaiak dúlták Attikát, s hiába vigasztalta Periklés a városban összezsúfolt parasztokat azzal, hogy az athéni hajók is pusztítják Peloponnésos partjait, az messze volt, itt pedig maguk előtt láthat-

ták, mint tapossa le az ellenség a gazdag vetéseket, vágja ki a gazdag olajfaligeteket, pusztítja a drága szőlőket. Nem lesz vidám szüret Attikában! És mindezek betetőzésül megjelent a fekete halál, a pestis. [...] Periklés ellenségei ekkor összefogtak. Minden hang őt tette felelőssé a szörnyű helyzetért. Periklés, aki tizennégy évig volt Athén évről évre megválasztott első stratégosa, most bíróság elé került, tisztét nem újíttották meg, s bár [...] 429-ben újra megválasztották, hamarosan őt is elragadta a járvány. Mintha Athén dicsősége egyszerre odalett volna. Ebben a légkörben született meg Sophoklés tragédiája, *Oidipus király*, látszat és valóság nagy drámája. Nem ismeretelméletileg, elvontan vetődik fel nála a kérdés, hanem, mint az emberi lét nagy problémája: mit jelent szembenézni a valósággal?”

(Ritoók Zsigmond, 1967–84)

- (3) „Athén különösen kritikus helyzetben, az i. e. 429-ben a polisz összeomlásához vezető háború második évében veszítette el Periklést, aki a pestis áldozata lett. A város »legkiválóbb férfiújáról« a jámbor polgárok már régóta gyanították, hogy jámborságát csak tetteti, és valójában sem a jóslatban, sem a látnoki jövendölésekben nem hisz. Néhány igen közeli barátja (többek között a szobrász Pheidiász és a filozófus Anaxagórasz) ellen ugyanis istentelenség vádjával folyt eljárás, akik közül az utóbbi azt tanította, hogy a világot nem az istenek, hanem az értelem (*nusz*) irányítja. Így, amikor Periklész elkövette azt a súlyos „hibát”, hogy nem látta előre a pestist, és még az istenek e büntetésének ellenszerét sem volt képes megtalálni, a felháborodott és elkeseredett athéniak cserépszavazással leváltották tisztségéről. [...] Szophoklész agyában született meg a zseniális ötlet, hogy a dögvész motívumát összekapcsolja Oidipusz közismert mítoszával.”

(Erika Fischer-Lichte, 1999, fordította Kiss Gabriella)

- (4) „A tragédia alkonya volt egyúttal a mítosz alkonya is. Mindaddig a görögöknek mindent, amit csak átéltek, önkéntelenül is nyomban a mítoszaikkal kellett összefüggésbe hozniuk, sőt csakis ennek az összefüggésnek a fényében értették meg az átélteket: miáltal még a kézzelfogható jelent is rögtön *sub specie aeterni* [‘az örökkévalóság szemszögéből’ – latin], bizonyos értelemben időtlennek kellett látniuk. De az időtlenség e hömpölygő árába merült bele az állam is, csakúgy, mint a művészet, hogy terheitől megkönnyebbüljék, és a pillanat mohósága elől nyugalomra találjon benne. Egy nép értéke – mint különben az emberé is – éppenséggel csak abban áll, hogy mennyire tudja élményeire ráütni az örökkévalóság bélyegét: mert ezzel mintegy elszakad közvetlen világától, és tanúbizonyságát adja az idő relativitásáról és az élet igazi, vagyis metafizikai [a fizikai világon túli] jelentőségéről való tudattalan, mélységes meggyőződésének.”

(F. Nietzsche: *A tragédia születése*, 1872, Kertész Imre fordítása)

- a) Mit mond az első szemelvény szerzője, G. S. Kirk angol ókortudós, hogyan viszonyultak a mítoszokhoz a Krisztus előtti 5. század tragédiaírói, mit fejeztek ki a mítoszok segítségével?
- b) Ritoók Zsigmond, a második szemelvény szerzőjének gondolamenete hogyan konkretizálja Kirk általános állítását? (Maga a gondolatmenet egyébként nem Kirk nyomán született, hanem az ő könyvénel korábban.)
Mit mond Oidipusz történetének és a tragédia keletkezési korának kapcsolatáról?
Milyen személyek sorsa között von párhuzamot?
- c) Miben azonos a német drámatörténész és a magyar ókortudós véleménye?
S miben megy tovább Fischer-Lichte, mint Ritoók Zsigmond?
Mit mond a drámatörténész közvetlenül Periklész, közvetve Oidipusz világnézetéről?

- d) Friedrich Nietzsche (1844–1900), német filozófus gondolatai mennyiben csengenek össze a megelőző két szemelvényvel, és mennyiben állnak azokkal ellentétben?
- e) Segít-e Nietzsche szerint a mítosz a jelen idejű történekek földolgozásában?
- f) Mi Nietzsche szerint annak az előnye, ha a mitikus szemléletmódot az államra, a politikára is kiterjesztjük? És mi lehet szerintetek az ilyen mitizáló politizálásnak a hátránya, hátulütője?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A)

- a) • Itt is anyját veszi nőül Oidipusz.
• Itt is megöli az apját.
• Az istenek itt is felfedik a bűnt.
• Iokaszté itt is felakasztja magát.
- b) • Nincs szó a Szfinxről.
• Nincs szó pestisjárványról és nyomozásról.
• Nincs szó arról, hogy Oidipusz megvakítaná magát.
- c) Itt mintha Iokaszté (Epikaszté) tudná, hogy a fiát veszi férjül. Itt mintha Oidipusz anyja-felesége halála után is tovább uralkodna.

B)

- b) • A tragédiában nincs szó róla, hogy Laiosz éppen kitett fiáról szóló jóslatért indult Thébaiba, amikor gyilkosával találkozott. Csak azt mondják: jóshelyre indult.
• A darab nem említi, hogy Laiosz után Kreón lett a király, s hogy ő ígérte nővérét a Szfinx legyőzőjének.
• A Szfinx követeléseiről sem esik ilyen részletesen szó, ahogy öngyilkosságáról sem.
• A Szfinx találós kérdését és a rá adott választ nem halljuk a drámában.
- c) A dráma a hajdani eseményekről nem időrendi sorrendben tudósít, míg az összefoglaló igen. A darab a járvánnyal kezdődik, míg az összefoglaló azzal a jóslattal, amit születendő fiáról kapott Laiosz.

C)

- a) Egyfelől a nyomozás folyamata, másrészt az Oidipusz lelkében végbemenő folyamat.
- b) Például Oidipusznak a gyilkosra mondott átká, pl. az a fogadalma, hogy úgy fog nyomozni, mintha saját apjának gyilkosa után nyomozna, pl. a látásról és a vakságról szóló kijelentések pl. a Teiresziasszal folytatott párbeszédben.
- c) Mindent sajnálattal (részvétellel) és félelemmel hallgatunk és nézünk. Egyfajta fölényérzettel, amit ugyanakkor egy nálunk jelentősebb figura irányában érzünk. Tudjuk, tettei hiábavalóak, illetve ellentétükbe fordulnak.
- d) A néző más (is) hall, mint amit a szereplő mond. Minden gondolata más is jelent, mint amit mondani szándékozott: a beszéd többet tud a beszélőnél. A jelentések és a tettek értelme *megkettőződik*, minden *ironikussá* válik.

D)

- a) Átértelmezték őket. Segítségükkel saját koruk társadalmi gondjait fejezték ki.
- b) • Mindkettőben pestisjárvány van, mindkettőben látszatok omlanak össze.
• Periklész és Oidipusz sorsa között.

- c) Mindketten összekapcsolják Periklész bukását és az *Oidipusz király* keletkezését, illetve mindketten összekapcsolják a két pestisjárványt: az athéni és a drámabélit. Fischer-Lichte erősen hangsúlyozza, hogy Periklész nem hitt a jólatokban és jóshelyekben, s hogy belső barátja az istenek helyett csak az észben, értelemben (nusz) hitt. Vagyis közvetve a német tudós Oidipuszt is hitetlenséggel, illetve az értelem túlbecsülésével vádolja. (Emellett a pestis és az Oidipusz-mítosz összekapcsolását is Szophoklész zseniális találmányának mondja, ami- ben nem biztos, hogy igaza van.)
- d) Nietzsche is azt állítja, hogy a tragédiaköltők összekapcsolták a mítoszokat azzal, amit át- éltek. A hangsúlyt azonban nem a történelmi élményre teszi, hanem arra, hogy a mítosz segítségével ettől „a görögök” el tudtak emelkedni. Azaz ő nem a mítosz aktuális-történelmi értelmezését, hanem a történelemnek a mítosz segítségével való legyőzését hangsúlyozza.
- e) Nietzsche szerint a mítosz segít a jelen idejű történéseket az örökkévalóság szemszögéből nézni, segít kiemelni őket az időből, s rájuk ütni az örökkévalóság bélyegét. Azaz a mítosz az egyedit, a pillanatnyit segít egyetemes rendbe illeszteni, általános érvénnyel feltölteni.
- f) Az aktuális történelmi, illetve politikai események időtlen-mitikus szemlélete elvonatkoztat a helyzetet, a problémát létrehozó konkrét okoktól, s ez az ésszerű megoldás gátja lehet.

4. lépés: 6. feladat

A tragédia szövegének tagolása

T/6. 20. oldal
15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a görög tragédiák szövegtagolási fogalmainak megismerése, illetve a tanulói drámapéldányok bejelölése („preparálása”) ennek alapján. A b) és a c) feladat elhagyható. Többek között azért szerepel, hogy azok se maradjanak munka nélkül, akiknek a példánya jelöli a szövegtagolást.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, illetve az azonos kiadással rendelkezők alkothatnak kisebb-nagyobb csoportokat. A tanár szükség esetén segít a keresgélésben. Mind a párokat, mind a csoportokat szervezhetjük úgy, hogy jobb–gyengébb szövegértők dolgozzanak együtt, így egymást segítve könnyebben, gyorsabban boldogulnak a feladattal.

Kiemelt készségek, képességek: áttekintő-lapozgató olvasás (scanning)

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály, szövegkiadások szerinti párokban, legfeljebb 6-8 fős csoportokban

Munkaformák: pármunka vagy csoportmunka

Módszerek, eljárások: áttekintő-rákereső olvasás, információ-megosztás

6. A tragédia szövegének tagolása

A görög tragédiákat nem tagolták felvonásokra és ezeken belül jelenetekre, a kiadások egy részében sorszámozás sincs, ezért a tájékozódás megkönnyítése érdekében előre megadjuk a szöveg tagolását.

- a) Olvassátok el az alábbi magyarázó, majd az összefoglaló szöveget, és ezek alapján azonosítsátok a tragédia szövegrészeit!
Valamiképpen (pl. ceruzával vagy eltávolítható ragasztós lapocskákkal) legalább a nagyobb részeket jelöljétek be az átlatok használt kiadásban is!

A tragédiák két alapvető szövegtípusa a párbeszédes jelenet, az epeiszodion és a kardal. Valójában a görög tragédiákat a kardalok tagolják. Csak hogy legalább háromféle kardalt különböztetünk meg: 1. A kar bevonulási dala: a parodosz. 2. Az állva énekelt dalok: az úgynevezett sztaszimonok. Ezekből egy drámában általában négy vagy öt szokott lenni. 3. A kar kivonulási dala: az exodosz. Emellett gyakran találhatunk még olyan kardalokat, amelyeket a kar egy vagy több szereplővel együtt, annak felelgetve ad elő, és általában a kar együtttérzését, a szereplővel közös megrendülését, gyászát fejezik ki: ez a kommosz, a panaszdal ('mellverés'). A kardalokat eredetileg hangszerkísérettel s többnyire táncszerű mozgással adták elő.

Epeiszodionoknak nevezik a kardalokat követő párbeszédes jeleneteket. Ugyanakkor a kar bevonulási énekét, tehát a parodoszt megelőző párbeszédes rész neve más: prologosz ('előszó').

(A szövegtagolást a *Matúra Klasszikusok* Bolonyai Gábor szerkesztette kiadása alapján adjuk meg.)

PROLOGOSZ 1–150.

- (1–86.) Oidipusz, Théba uralkodója és a Pap vezette küldöttség beszélgetése a várost sújtó vészről, a polgárok segélykérése Oidipusztól.
- (87–150.) Kreón beszámolója a delphoi jósda kinyilatkoztatásáról. Oidipusz záporozó kérdései és Kreón válaszai, majd a király megfogalmazza feladatát: Laiosz gyilkosainak megtalálását, a bűn kiirtását.

PARODOSZ 150–215. A kar az istenekhez (Pallasz Athéné, Artemisz, Apollón, Zeusz, Dionüszosz [=Bacchus]) fohászodik a várost sújtó baj elhárítását kérve.

I. EPEISZODION 216–462.

- (216–299.) Oidipusz kihirdeti és megindokolja a gyilkos kézre kerítésére vonatkozó parancsot, kilátásba helyezi büntetését (száműzetés), előírja, hogy mi a polgárok feladata, majd nagy indulattal megátkozza az ismeretlen gyilkost.
- (300–462.) Teiresziasz (Tireias) és Oidipusz párbeszéde, melynek során az ódzkodó jóst ráveszi a király az igazság kimondására. Mivel azonban a jóst nevezi meg tettesként s keresése céljaként, sőt további szörnyűségekről is szót ejt, a király hazugsággal és Kreónnal való – hatalomra törő – összeesküvéssel vádolja a vak öreget. Kölcsönösen sértegetik egymást.

I. SZTASZIMON 463–511. A kar az előző jelenetben összecsapó mindkét félről azt mondja, hogy csak az indulat beszélt belőlük. Oidipusz érdemeire emlékezik, és megkérdőjelezi a jóstok képességeit.

II. EPEISZODION 513–862.

- (513–645.) Oidipusz és Keón vitája: Kreón önként megjelenik Oidipusz előtt, s visszautasítja a

trónköveteléssel és összeesküvésével, Teiresziasz felbujtásával kapcsolatos vádat. Arról győzködi a királyt, hogy jelen helyzete – előkelő rang felelősség és uralkodói terhek nélkül – sokkal jobban megfelel neki, s így esze ágában sincs Oidipusz helyére törni. A király nem hallgat a higgadtan előadott évekre, s halálra ítéli Kreónt. Ekkor (632., ill. 634.) lép be Lokaszté, Oidipusz felesége, aki bátyjának, az ártatlanságára esküdő Kreónnak hisz, és érte emel szót.

2. *A II. epeiszodionba beékelt KOMMOSZ (649–696.)* A kar is hisz Kreón ártatlanságában, esküjében, és szót emel érdekében. A „gyászdal” tehát itt inkább kegyelemkérő ének. A király fogcsikorgatva enged felesége és a kar kérésének, előtte azonban Kreón és a saját bűnösségét vagy-vagyként fogalmazza meg. A kommosz közben Oidipuszon kívül Kreón és Lokaszté is megszólal.

3. (697–862.) Lokaszté és Oidipusz beszélgetése. A király elmondja nejeinek, hogy miért haragudott meg Kreónra, illetve mivel vádolta őt Teiresziasz, a jós. Erre Lokaszté, hogy férje megnyugtatóan bizonyítsa a jóslatok megbízhatatlanságát, elmeséli azt a jóslatot, melyet hajdan Laiosz kapott születendő fiáról, aki majd halálát okozza. A jóslat hamisságának bizonyítékeképpen elmeséli Laiosz halálának valós történetét. A gyilkosság történetéből Oidipusz annak helyszínére, a hármass kereszttúra figyel fel, amelynél Thébába érkezése előtt maga is megölt néhány erőszakos viselkedésű embert. A megrendült király ezután elmeséli saját élettörténetét: azt, hogy Korinthoszból miért jött el, s hogy a delphoi jósda neki mit jósolt, illetve hogy Thébába érkeztek mit tett a hármass kereszttúrnál. A felkavart lelkű Oidipusznak egyetlen reménye marad: hogy áldozata nem Laiosz volt. Ezt az egyetlen szemtanú, a pásztor bizonyíthatja: ha ő is több gyilkosról, „útonállókról” beszél majd, ahogy azt Lokaszté tette. Hívatják hát a pásztort.

II. SZTASZIMON 863–910. A kardal az isteni Törvényt magasztalja és a zsarnoki gőgöt szidalmazza. E zavaros időkben az igazság kiderülését, érvényesülését kéri. Ezután az isteneket (Zeuszt) arra kéri, hogy erősítse meg a beljüket, illetve a jósigébe vetett hitet.

III. EPEISZODION 911–1085.

1. (911–923.) Lokaszté Phoibosz Apollónnak áldoz – férje nyugalmanak érdekében.

2. (924–949.) A korinthuszi hírnök és Lokaszté párbeszéde. A tanúságtételre hívott pásztor helyett hírnök érkezik Korinthoszból – jó hírekkel. Az első jó hír, hogy Oidipusz örökölte Korinthosz trónját, mivel meghalt Polübosz, a város királya, akit Oidipusz apjaként ismert a világ.

3. (950–1085.) Oidipusz is meghallgatja a hírt. Megörül, mert az ifjúként kapott jóslat első fele ezek szerint nem teljesülhet, hisz apja már nem él. A második jó hír, hogy aki meghalt, az Théba mai királyának csak nevelő- s nem vér szerinti apja volt. Maga a mostani hírnök vette át hajdan csecsemőként Oidipuszt egy thébai pásztortól. Lokaszté most már érzi az igazságot, s megpróbálja visszatartani férjét a további kutatástól. Oidipusz viszont azzal ámítja magát, hogy felesége csak attól fél, hogy kiderül: Théba királya alacsony származású. Oidipusz mindenképpen föl akarja deríteni származása titkát, s újra hívatja a pásztort, aki a csecsemő hajdani átadója s egyben Laiosz meggyilkolásának egyetlen élő szemtanúja.

III. SZTASZIMON 1086–1109. A gyanútlan kar örvendező éneke arról, hogy hamarosan kiderül az igazság, kiderül, ki volt Oidipusz atyja.

IV. EPEISZODION 1110–1185. Megérkezik a pásztor, aki sokáig vonakodik tanúságot tenni, de Oidipusz kérdéseire s a korinthuszi hírnökkel való szembesítés nyomán végül elárulja, hogy a csecsemőt Lokasztétól vette át, s szájalomból annak a korinthuszi pásztornak adta át, aki nem más, mint a mostani hírnök. Oidipusz mindent megért, összegzi életének kulcseseményeit, és berohan a palotába.

IV. SZTASZIMON 1186–1222. A kar is hangot és hangulatot vált: a csaló látszatról, a király rettentő szégyenéről és bukásáról elmélkedik.

EXODOSZ 1223–1350. (Itt inkább utójáték, végkifejlet, mint csupán a kar kivonulási éneke.)

1. (1223–1296.) A hírmondó jelenti Iokaszté öngyilkosságát, majd részletesen s a király szavait is idézve elbeszéli Oidipusz önmegvakítását, továbbá azt a szándékát, hogy száműzi magát, de előtte még közszemlére kívánja tenni bűnös és megbüntetett testét.

2. Az exodoszba beékelte KOMMOSZ (1297–1366.) A kar szörnyed Oidipusz önbüntetésének látványától, de együtt is érez vele. A részvétét kimutató kar kérdésére a sorsverte ember elmondja, hogy szeme fénye kioltásához Apollón adott neki erőt, de a tettet maga hajtotta végre önszántából. Ezután elkezd az átkozódást, önmaga és sorsa okozóinak szidalmazását.

3. (1367–1415.) A kar kétkedésére válaszolva Oidipusz megindokolja, hogy miért a megvakítást s nem a halált választotta büntetésül. Ezután kérdezve, átkozódva és búcsúzkodva sorra veszi élete színhelyeit, szereplőit és érzéseit. (Tartalmilag ez is a kommosz része, csak a versforma változása miatt jelölik külön.)

4. (1416–1530.) Kreón és Oidipusz párbeszéde. Kreón Oidipuszt – annak eredeti szándéka ellenére – be akarja vezetni a palotába. Együttérzéssel és nagyvonalúan viselkedik vele, de ahelyett, hogy elengedné Oidipuszt a száműzetésbe, előbb ismét az istenek tanácsát akarja kikérni. Ebben a kérdésben mindkettejük álláspontja megingathatatlan. A vak ex-uralkodó utódjára bízta lányait, majd elbúcsúzik tőlük, és Kreóntól vezettetve bemegy a palotába..

b) A fenti bőségesebb összefoglalóból emeljétek ki sorrendben a hosszabb, egyes személyek közötti párbeszédeket, úgy, ahogy azt mi a Proológusból és az első epeizodionból kiemeltük! (A kommoszokat nem jelöltük, illetve nem számoztuk.)

- (1) A pap és Oidipusz
- (2) Oidipusz és Kreón 1.
- (3) Oidipusz és Teiresziasz
- (4) Oidipusz és Kreón 2.
- (5) Oidipusz és Iokaszté
- (6)
- (7)
- (8)
- (9)
- (10)

c) Állapítsátok meg, hogy a fenti szövegtagolás szerint melyik a dráma legrövidebb epeizodionja! Miért meglepő vagy miért törvényszerű, hogy épp ez legyen a legrövidebb?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- b)
1. A pap és Oidipusz
 2. Oidipusz és Kreón 1.
 3. Oidipusz és Teiresziasz
 4. Oidipusz és Kreón 2.
 5. Oidipusz és Iokaszté
 6. Iokaszté és a korinthuszi hírnök

7. Hírnök, Oidipusz, lokaszté
8. Oidipusz, pásztor, hírnök
9. A hírmondó és a kar
10. Kreón és Oidipusz

c) A negyedik epeiszodion, azaz a fenti számozás szerint a 8. párbeszédes rész a legrövidebb: mindössze hetvenöt sor (1110–1185.) A teljes sorsfordulat, a bukás már alig igényel új információt: addigra olyan szorosra szövődtek a szálak. Hosszú előkészítés után így mégis gyors, hirtelen a bukás.

RELEKTÁLÁS

5. lépés: 7. feladat

Elmélkedés – kisesszé

T/7.

23. oldal

Házi feladat

Tanári instrukciók

- A házi feladat célja a mítosz és a tragédia kapcsolatáról olvasottak, hallottak alapján a tanuló számára legfontosabb gondolatok kiemelése, sűritése és ötvözése. A b) feladat lehetséges megoldására még visszatérünk a tragédia értelmezései kapcsán. (Tudniillik arra, hogy a Szfinx talánya tulajdonképpen megelőlegezi Oidipusz önismereti útját: hisz mindkét kérdés, rejtvény voltaképpen arra vonatkozik, hogy ki is, mi is az ember, ez az időben változó természetű lény.)

Kiemelt készségek, képességek: szövegalkotási képesség, szelekció és elrendezés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: rövid esszé, házi feladat

7. Elmélkedés – kisesszé

Válassz a két házi feladat közül!

- a) Írj tíz soros kisesszét arról, hogy mi a jelentősége (hatása, szerepe, következménye) annak, hogy az *Oidipusz király* egy a közönség által ismert mítoszt, mitológiai történetet dolgoz föl!
- b) Írj tíz soros kisesszét arról, hogy mi lehet a célja, jelentősége (hatása, szerepe, következménye) annak, hogy bár a darabban többször is szó van arról, hogy Oidipusz a Szfinx talányának megfejtése révén lett Thébai (=Théba) uralkodója, maga a találós kérdés és Oidipusz válasza nem szerepel a tragédiában!
Például: hogyan függ össze az említett talány a darab cselekményével, s mire szolgál kimondatlansága? (A Szfinx kérdését és Oidipusz választát megtalálod Trencsényi-Waldapfel *Mitológiájának* fent idézett részletében, az 5/B) feladatban.)

2. AZ OIDIPUSZ KIRÁLY SZERKEZETE – JÓSLATOK, TANÚVALLOMÁSOK, REAKCIÓK

2 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Az *Oidipusz király* mint detektívtörténet

T/1.

25. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy az *Oidipusz király* cselekményének detektívtörténetre emlékeztető vonásait a diákok felidézzék, s ennek révén a távoli tragédia és a mai populáris kultúra közötti közös nevező tudatosítása segítségével újabb kulcsot kapjanak a mű befogadásához. A cselekményszerkezet krimikre emlékeztető vonásainak tudatosítása egyben a dráma szerkezeti elemzésére való ráhangolódást is szolgálja.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik.

Kiemelt készségek, képességek: előzetes befogadói tapasztalatok mozgósítása, összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés (5+5 perc)

Módszerek, eljárások: T-táblázat

1. Az *Oidipusz király* mint detektívtörténet

- a) Soroljatok fel olyan vonásokat, amelyek valóban emlékeztetnek e tragédiában a krimikre, s olyanokat, amelyek azoktól eltérővé teszik!

AZ OIDIPUSZ KIRÁLY DETEKTÍVTÖRTÉNET, MERT ...	AZ OIDIPUSZ KIRÁLY NEM CSAK DETEKTÍVTÖRTÉNET, MERT...

- b) Nevezetek meg olyan krimit vagy krimiket, ahol az *Oidipusz*hoz hasonlóan már a kezdet kezdetén vagy legalábbis elég gyorsan megtudja a néző, hogy ki is a tettes!

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a)

AZ OI DIPUSZ KIRÁLY DETEKTÍVTÖRTÉNET, MERT ...	AZ OI DIPUSZ KIRÁLY NEM CSAK DETEKTÍVTÖRTÉNET, MERT...
Egy kiderítetlen gyilkosság tettese és körülményei után folyik a nyomozás.	A néző a kezdet kezdetétől tudja, ki a gyilkos.
A nyomozást itt is egy éles elméjű nyomozó vezeti: Oidipusz.	Az olvasót, illetve a nézőt nem a bűntény felderítése érdekli, hanem Oidipusz magatartása, illetve a lelkében végbemenő folyamatok.
A nyomozás során itt is szemtanúkat hallgatnak ki. A szemtanú meghallgatása során itt is újabb részletekre derül fény.	A krimikben a jóslatoknak nem szokott szerepük lenni.
A nyomozás itt is néha tévútra terelődik.	A krimikben a nyomozó nem önmagát leplezi le, s nem önmagát bünteti meg.

b) Ilyenek például a *Columbo* című sorozat egyes epizódjai.

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

A drámai helyzet és a nyomozás indítékai

T/2.

25. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a *szituáció*, a bonyodalmat is tartalmazó drámai alaphelyzet, illetve a címszereplő indítékrendszerének feltárása. Egyúttal kitérünk az *Oidipusz király* Bécsy Tamás drámatipológiája, műfajelmélete szerinti besorolhatóságára is, amely ebben az esetben serkentően hathat a szerkezet vizsgálatára.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot. Két frontális megbeszélést érdemes beiktatni: egyet az a) és a b) feladat megoldása után, a másikat a többi feladat megoldása után.
- A c), d), e), f) és g) feladatokat végeztethetjük mozaik rendszerű – párhuzamos – csoportmunkában is.

Kiemelt készségek, képességek: drámaelméleti ismeretek, drámaolvasási kompetenciák alkalmazása, indítékok és általánosításhoz alátámasztó érvek keresése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka két ütemben, majd két frontális megbeszélés VAGY a feladat c)-tól f)-ig terjedő alpontjai négy-öt fős heterogén csoportokban is végezhető

Módszerek, eljárások: tanári kalauz, esetleg mozaikeljárással kombinálva

2. A drámai helyzet és a nyomozás indítékai

- a) Mi hozza létre a drámai helyzetet, mi billenti ki Thébaiban az életet a rendes kerékvágásból? Ki és miért fordul az uralkodóhoz, ki, mi készletti cselekvésre?

Oidipuszt a darab kezdetén háromszor is szinte felszólítják a cselekvésre. Ki a három „felszólító” (az első kettő a prologoszban, a harmadik a parodoszban)?

- (1)
- (2)
- (3)

A három felszólítás közül melyik az, amelyik valójában nem is neki szól, csak ő magára vonatkoztatja? Ez a felszólítás, kérés kihez, kikhez szól?

- Van olyan értelmezés (pl. Friedrich Hölderlin német költőé, az *Oidipusz* klasszikus német fordításának megalkotójáé), amely szerint Oidipusz már a második felszólítást is *túlértelmezi*. Nézzétek meg, hogy a delphoi jósga Kreón által közvetített üzenete mi is volna, ha a király kérdéseivel nem konkretizálná, vonatkoztatná magára az üzenetet, illetve a feladatot!
- Számoljátok meg, hogy a király hány kérdést záporoztat sógorára, s nézzétek meg, hogy szinte hogyan adja a szájába a jósga üzenetét, „parancsát”!
- Egy kevesebbet kérdező, lassabban haladó király a jósszavakból milyen szerényebb következtetést vonhatna le, milyen általánosabb feladatot tűzhetne ki, s kinek a számára?

- b) A Kreónt kikérdező Oidipusznak mennyire fontos városának sorsa? Milyen uralkodónak látjuk itt?

Kreón és Oidipusz prologoszbéli párbeszéde szerint melyiküknek milyen a nyilvánossághoz való viszonya: ki tekinti a nyomozást inkább a város nyilvános közügyének, ki inkább a vezetőik belügyének? (Idézetekkel érveljétek!)

- c) Miért vitatható, hogy az *Oidipusz király* konfliktusos dráma?

Kivel kerül konfliktusba Oidipusz az egyes jelenetekben?

Melyik konfliktus milyen tartós, és mennyire fejeződik ki tettváltásokban?

- d) Mi szól amellett, hogy a darab – Bécsy Tamás tipológiája szerint – „kétszintes” dráma, ahol a cselekményt mozgató dinamizmust egy felső (transzcendens) világszintnek az alsó, evilági világszintbe való beavatkozása teremti meg?

- e) Mi szól amellett, hogy Bécsy tipológiájának fogalma szerint az *Oidipusz* középpontos dráma? Mi szól ez ellen? A válasz előtt olvassátok el az alábbi magyarázó szöveget!

A KÖZÉPPONTOS DRÁMA műfaji törvényszerűségei a következők:

- e művek szituációja szerkezetileg is, elvileg is egy középpont köré épül; a középpont mindenki-re „rákényszeríti” a hozzá való különböző „előjelű” és tartalmú viszonyulásokat;
- a középpont passzív, mert nincs eszköze;
- a mű cselekménye a középponthoz való viszonyok bemutatásával, ábrázolásával, megjelenítésével, ezek egymás után történő bemutatásával azonos; és annak a bemutatásával, hogy e viszonyok következtében mi is lesz a középpontban álló alak sorsa. [...]

A középpontos drámának is van egy speciális változata: amikor lényegében csak a középpont aktív, környezetének tagjai pedig nem. (Bécsy Tamás: *A dráma esztétikája*)

KÖZÉPPONTOS, MERT...	NEM KÖZÉPPONTOS, MERT...

f) Ha ragaszkodnánk ahhoz, hogy az *Oidipusz* mégiscsak konfliktusos dráma, akkor ki Oidipusz legfőbb ellenfele, kik között feszül az egyetlen igazi és a dráma egészén végigvonuló konfliktus?

g) Miért nyomoz Oidipusz? Mi nyomozásának oka, s mi a célja?

A válasz némileg módosul a darab során, ezért adtunk meg négy válaszlehetőséget is.

(1)

(2)

(3)

(4)

Segíthetnek a következő sorok: (1): 6. skk; 58. skk; (2):139. skk; (3): 726. skk; (4): 437. és 1059. (skk = soron következők)

h) Maga a kiderítendő kérdés is változik a darab során.

(1) A kérdés eleinte:

Megfogalmazása idézettel:

(2) A fő kérdés később:

Megfogalmazása idézettel:

(3) Melyik jelenet mely részében változik meg a kérdés iránya? (Több helyes válasz is adható, több idézetet is keressetek a kérdésirány változásának alátámasztására!)

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a) A drámai helyzetet a Thébait sújtó csapások hozzák létre, a pestis (dögvész). A polgároknak a pap vezette küldöttsége fordul a királyhoz segítségért.

A három „felszólító”:

(1) A pap és a küldöttség.

(2) Az orákulum (Delphoi) üzenetét hozó Kreón.

(3) A segítségért fohászoló kar.

A harmadik kérés (a parodosz) valójában az istenekhez szól, s Oidipusz némileg önkényesen vonatkoztatja önmagára.

Kitérő (Hölderlin értelmezése a feladatát túlértelmező Oidipusról)

- Eszerint a jósdá üzenete csak annyi volna, hogy a járvány oka egy megbosszulatlan halott. De az áldozat és a tettes azonosítása e szerint az értelmezés szerint nem a király dolga, hanem például a papoké és a jósoké.
- Oidipusz 12 kérdést tesz fel Kreónnak! Az nem a jósdá üzenete, hogy mikor és hol ölték meg

Laioszt vagy hogy annak idején miért nem nyomoztak a tettes után. Sőt, tulajdonképpen Laiosz neve is csak Oidipusz kérésére hangzik el.

- A jósoknak és papoknak adná feladatul, hogy kiderítsék, ki a megbosszulatlan áldozat, aki miatt járvány sújtja a várost, illetve hogy kik voltak gyilkosai.
- b) Oidipusz itt városával, népével maradéktalanul azonosuló uralkodó, akinek ugyanaz fontos, ami a népnek – csak mint tisztségviselőnek talán még fontosabb. Kreón inkább hatalmi belügyként kezelné a jósda szavát, míg Oidipusz ragaszkodik a teljes, demokratikus nyilvánosságához.

[...] „Milyen szót mondjunk? hogy megmentsek városunk.” (Oidipusz) [...]

KREON

Itt rögtön kívánsz hallani a nép előtt?

Vagy bemenjünk a palotába? Kész vagyok...

OEDIPUS

Mindannyiunk előtt szólj! E népért nagyobb gond üli vállam, mint a saját lelkemért.

- c) Oidipusznak nincs állandó, vele harcoló ellenfele. A tettes, Laiosz gyilkosa nem harcol ellene, hisz az ő maga.
- Oidipusz először Teiresziasszal (1. episzodion), azután Kreóonnal kerül konfliktusba (2. ep.), azonban ez a konfliktus a lokasztéval folytatott beszélgetés után háttérbe szorul, mintegy eltűnik.
 - Egyik konfliktus sem tartós. Miután Oidipusz lemond Kreón kivégeztetésének tervéről, nem lesz közöttük tettváltás. A Teiresziással folytatott vitát pedig a jós társadalmi szerepe, illetve vaksága miatt eleve nem követhetik tettek és arra adott válaszok.
- d) A drámai mozgást az istenek által a városra bocsátott járvány, illetve a „felsőbb világszintről”, Phoibosz Apollón jósdájából jövő üzenet és ennek parancsként való értelmezése indítja el. A mozgás addig tart, amíg a parancs: a gyilkos megtalálása és megbüntetése meg nem történik.

e)

KÖZÉPPONTOS, MERT...	NEM KÖZÉPPONTOS, MERT...
A mű cselekménye a középponthez való viszonyok bemutatásával, ábrázolásával, megjelenítésével, ezek egymás után történő bemutatásával azonos; és annak a bemutatásával, hogy e viszonyok következtében mi is lesz a középpontban álló alak (Oidipusz) sorsa.	Nem igaz rá, hogy Oidipusz, a középpont paszszív, mert nincs eszköze.
A középpontos drámának is van egy speciális változata: amikor lényegében csak a középpont aktív, környezetének tagjai pedig nem. Ennek a típusnak megfelel az <i>Oidipusz király</i> .	

- f) Akkor a konfliktus a két Oidipusz között lenne: a régi, a gyilkos és a mai, az elődje gyilkosa után nyomozó Oidipusz között. Persze nehéz lenne bizonyítani, hogy a hajdani Oidipusz ma is aktív, és ellenlépéseket („tettváltás”) tesz. Ugyanakkor kétségtelenül van küzdelem az igazságot mindenáron megismerni akaró és az azt hártó, tévképzetekkel elfedni próbáló Oidipusz között.
- g) (1) A város érdekében, a fertőzet eltakarítása, népe szenvedésének enyhítése érdekében.
 (2) Saját érdekében is, hisz a hajdani uralkodó gyilkosa veszélyeztetheti a jelen uralkodót is.
 (3) Önmaga tisztázása érdekében. (A lokasztéval folytatott beszélgetés után.)
 (4) Önnön származását, kilétét kívánja megtudni.
- h) Maga a kiderítendő kérdés is változik a darab során.
 (1) A kérdés eleinte: Kik ölték meg Laioszt? Ki ölte meg őt?
 (2) A fő kérdés később:
 Megfogalmazása idézettel: „Ki szült engemet?”
 (3) A kérdés iránya először az első epeizodionban, a Teiresziással folytatott vitában változik meg egy pillanatra (a 437. sorban: „Ki szült engemet?”). Másodszor a második epeizodion legvégén, a lokasztéval folytatott beszélgetés nyomán: „Ha ennek / az utasnak köze volt Laioshoz, óh! / Ki nyomorultabb akkor még, mint én vagyok?” (814–15). Stb.

3. lépés: 3–4. feladat

A darab szerkezeti felépítése

T/3.

28. oldal

20 PERC

A kétszeresen kettős nyomozás és az igazságdarabokból összerakódó mozaikjáték

Tanári instrukciók

- A feladat célja a nyomozás, a rejtvényfejtés két szakaszának, illetve két forrásának feltárása. Annak a megvilágítása, hogy miért lehet izgalmas egy már eleve tudott igazság fokozatos és többszörös kiderülése. Ennél a feladatnál fontos a beékelt ismeretközlő szövegek átgondolása, elsajátítása.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatsort. Két frontális megbeszélést érdemes beiktatni: egyet az a), b), c), d) feladat megoldása után, a másikat az f) és a g) feladat megoldása után. A második ismeretközlő szöveget, mely döntően Foucault elemzését idézi, csak az első négy feladat eredményének megbeszélése után olvassák el a diákok.

Kiemelt készségek, képességek: rész és egész viszonyának felismerése; a késleltetések világgképárnyaló és alakkibontakoztató funkciójának tudatosítása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka két ütemben, majd két frontális megbeszélés

Módszerek, eljárások: tanári kalauz, jelölés

3. A kétszeresen kettős nyomozás és az igazságdarabokból összerakódó mozaikjáték

Olvassátok el az alábbi magyarázó szöveget, és alkalmazzátok a szokásos jeleket!

√	Tudom, ismerem, az olvasottak megegyeznek előzetes ismereteimmel vagy feltételezéseimmel.
–	Az olvasottak ellentmondanak előzetes ismereteimnek vagy feltételezéseimnek, illetve eltérnek azoktól. Ezért a megértés érdekében tisztáznom kell az ellentmondást, utána kell járnom a dolognak.
+	Az olvasottak új információt tartalmaznak számomra, el kell döntenem, fontos-e tudni, megtanulni.
?	Az olvasottak további kutatásokra vagy kérdésekre ösztönöznek, esetleg nem értem a szövegrészt, tehát segítséget kell kérnem.
*	Az olvasottakról kiegészítő információ jutott eszembe.

Oidipusz nyomozása kétszeresen is kettős. A király két kérdés után nyomoz, és két forrásból igyekszik megtudni az igazságot. Az egyik kérdés, hogy ki is ölte meg évtizedekkel ezelőtt a város akkori uralkodóját, Laioszt, a másik az, hogy kicsoda is valójában Oidipusz, kik a szülei, mi is az eredete. A nyomozás egyik iránya a transzcendens irány: az igazságot az istenektől s közvetítőiktől, a jóstól kívánja megtudni a nagy „nyomozó”. A másik irány a tapasztalati-bírósági jellegű nyomozás, melynek során Oidipusz szemtanúktól igyekszik bizonyosságot szerezni. A két nyomozási irány egymással párhuzamos, néhol azonban mégis szembekerül egymással, illetve kölcsönösen késleltetik egymást. A két kérdés eleinte különbözni látszik, végül azonban kiderül, hogy lényegileg azonosak: a válasz rájuk egyazon személyre, egyazon történésre mutat.

- a) Oidipusz alkata és eddigi élettörténete alapján vajon inkább a jóslatokból vagy inkább a szemtanúktól szeretne az igazság, azaz Laiosz gyilkosának nyomára jutni?
Érveljetez válaszotok mellett!
Inkább a saját tudásban, saját fejében, a tapasztalati tudásban vagy inkább a jóshelyekről származó isteni eredetű tudásban bíznek?
(Pl. milyen fajta tudásnak köszönheti a király a hatalmát? Az első epeiszodionban magától vagy valakinek a tanácsára fordul Teiresziaszhoz? 284–288.)
- b) Kihez kellene azonnal fordulni, ha a nyomozás mindvégig az evilági-tapasztalati úton haladna?

Hol, melyik jelenetben kerül szóba a gyilkosság egyetlen túlélő szemtanúja először?

Hol, melyik jelenetben, szövegrészben küld Oidipusz először érte?

Hol küld másodszor érte?

Mikor, melyik epeiszodionban jelenik meg végre a szemtanú?

- c) Mi maradna el a darabból, ha a legfőbb szemtanú meghallgatásának késleltetése helyett azonnal az ő kikérdezésére kerülne sor?
Mi mindenre derül fény éppen a késleltetés, a közbeiktatott események révén?
- d) Lélektanilag mi indokolja, hogy a szemtanú nem siet magától tanúságot tenni, hanem nyájával a hegyekben kóborol, sőt amikor kérdezik, akkor is megpróbál kitérni a válaszok elől?

- e) Olvassátok el az alábbi ismeretközlő szöveget, és alkalmazzátok a szokásos jelöléseket (√, -, +, ?, *)!

A dráma szerkezete mint mozaik-összerakás, mint igazságfelek játéka

A város bajban van, járványok, katasztrófák tizedelik. A darab prologoszában Kreón, a király testvére hozza a jóshírt Apollón püthói jóshelyéről: a romlás oka az, hogy Oidipusz elődjének, Laiosznak gyilkosa mindmáig büntetlen. Oidipusz előbb Teiresziasztól, a jóstól, azután feleségétől, végül két szolgától: egy vélt szülővárosából jött hírnöktől, illetve attól a pásztortól értesül öntudatlanul elkövetett bűneiről, aki hajdanán nem volt képes végezni vele – Laiosz parancsa ellenére sem. A nyomozást gyanú és remény hajtja előre; a mozaik igazságfelekből adódik össze, féltudásokból, amelyek követelik a kiegészítést. Előbb azt tudja meg a király, hogy a várost a volt király gyilkosainak büntetlensége miatt érik a csapások, de nem tudja, ki a gyilkos, s ez készíti arra, hogy kifaggassa Teiresziaszt. Ő némileg homályosan ugyan, de a teljes igazságot a tudtára hozza, a jós rettentő igazsága azonban nem tanúvallomásokon, nem gyakorlati bizonyítékokon alapul, Oidipusz tehát a jelen, a valóság bizonyítékaival akarja cáfolni vagy megerősíteni a transzcendens forrásból származó, látnoki igazságot. Lokaszté, a felesége újabb igazságfelet tár fel akaratlanul, amikor elmondja, hogy Laioszt egy hármaskeresztútnál ölték meg. A helyszín emlékeket idéz Oidipuszban: felidézi, hogy ideérkeztekor csetepatéban megölt egy öregembert. Ugyanakkor a királynő által elmondott történethez nem illeszkedik hiánytalanul a sajátja, ugyanis lokaszté útonállókról, tehát több tettesről beszél, míg a mostani király tudja, hogy a keresztútnál ő egyedül volt. Így azután tovább kell keresnie az igazság hiányzó, illeszkedő darabjait.

„A felek játékának ez az igen meggyőző konstrukciója Szophoklész Oidipuszában nemcsak szónoki forma, hanem egyben vallási és politikai forma is. Ez a szümbolon, a görög jelkép híres technikája. A hatalom eszköze, a hatalom gyakorlásáé, ami lehetővé teszi valaki számára, aki egy titok vagy a hatalom birtokában van, hogy valamely tárgyat (például kerámiát) kettétörjön, az egyiket megtartsa, a másikat rábízza valakire, akinek át kell adnia a hírt vagy tanúsítania kell a valódiságát. A két törött fél összeillesztésével állapítják meg az üzenet hitelességét, vagyis biztosítják a hatalom folyamosságát. A hatalom megnyilvánul, befejezi körfolyamatát, megtartja egységét ezen kis játék révén. Oidipusz története nem egyéb, mint e tárgy széttörése, amelynek teljes birtoklása hitelesíti a hatalom birtoklását. A hírnökök és különböző személyek azzal hitelesítik a hatalmat, hogy mindegyiküknél ott van a tárgy egy darabja, amely hozzáilleszthető a többi töredékhez.” (Michel Foucault: Oidipusz király: az ember, aki túl sokat tudott. Valóság, 1990/7, 121. old.) Oidipusz (Babits Mihály fordításában: Oedipus) eredetének és sorsának rettentő igazsága akkor kerül véglegesen napvilágra, amikor a két pásztor – a most nevelőapja halálhírét hozó s hajdan a dagadt lábú kisgyermeket pásztortársától átvevő korinthuszi, valamint a halálraítélt gyermeket neki akkor átadó és az apagyilkosságnál is szemtanúként jelen volt thébai pásztor – tanúvallomásai hézagmentesen összeillenek egymással és a jós korábbi állításaival. Csakhogy itt a szümbolon két felének összetalálkozása nem megerősíti, hanem romba dönti Oidipusz hatalmát, s akinek megdönthetetlen hatalmát igazolja, az nem Thébai földi királya, hanem Phoibosz Apollón, az isten.

- f) Ha azt állítjuk, hogy a darabban az igazság kétszer derül ki, akkor hol (melyik párbeszédben, epeiszodionban) fejeződik be az igazság kiderülése először (hol mondatik ki a teljes igazság először), s hol másodszor, immár véglegesen és megkérdőjelezhetetlenül?

- Először:
- Másodszor:

- g) Mi a meghatározó igazság- vagy tudásforrás az első szakaszban, s mi a második szakaszban? (Ki mondja ki, s honnan tudja az igazságot? Ne csak a végső igazságra, hanem a fokozatosan kiderülő részigazságokra is gondoljatok!)
- Első szakasz, első nyomozási ív:
 - Második szakasz, második nyomozási ív:

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Természetesen inkább tapasztalataira, eszére, szemtanúkra hallgatna, mint jóslatokra. A Szifnx legyőzésében s így hatalomra kerülésében is saját értelme (*nusz*) s nem jóslatok segítették. Kreón az, akinek az unszolására már a kar kérése előtt is hívatta a jóst.
- b) Természetesen a gyilkosság egyetlen élő szemtanújához, a pásztorhoz. Már a prologoszban említik a helyszínről elfutó szemtanút (118–119.), azután az első epeiszodion elején (293.) is emlegetik. A második epeiszodion végén, a lokasztéval folytatott beszélgetés után küld először érte. Másodszor a harmadik epeiszodion végén hívhatja, a korinthuszi hírnök meghallgatása után (169–170). A pásztor a negyedik epeiszodion végén jelenik meg. Érdeemes talán itt szót ejtenünk róla, hogy Szophoklész nagy dramaturgiai sűrítéseinek egyike, hogy összevonta annak a pásztornak az alakját, aki hajdan átadta korinthuszi kollégájának a dagadtlábú gyermeket azzal a kísérővel, aki Laiosz meggyilkolásának egyetlen túlélő szemtanúja. Ugyanilyen összevonás a dagadtlábú kisdedet átvevő korinthuszi pásztor és a mostani korinthuszi hírnök azonosítása. E kétszeres szereplő-összevonás teszi olyan sűrítetté és minden rejtélyt egyszerre megoldóvá a negyedik epeiszodiont.
- c) Ha a késleltető mozzanatok kimaradnának, nem követhetnénk nyomon Oidipusz önkérésének lelki folyamatát: sem az igazság keresésének mind megszállottabb vágyát, sem a hátrítások (lélektani védekezési mechanizmusok) és tévképzetek kialakulását. Nem ismer-nénk meg Oidipusz indulatait, nagyságát és gyarlóságát, illetve a jóslatokhoz való bonyolult viszonyát. Továbbá nem lenne alkalmunk arra, hogy Oidipusz magatartásával és értékrend-jével másfajta, Kreón, illetve lokaszté által képviselt értékrendeket és magatartásokat vessünk össze.
- d) Az elmúlt évek során (azaz a járvány kitörése előtt) egy népszerű és sikeres uralkodót, a város jótevőjét kellene bevádolnia. Ez sem célszerű, sem veszélytelen nem lenne. Senkinek nem használna, viszont mind a város nehezen megszerzett nyugalmit, mind saját életét veszélybe sodorná.
- f) • Először: Teiresziász által az első epeiszodionban
• Másodszor: A pásztor által, illetve az ő nyomán Oidipusz által a 4. epeiszodionban
- g) • Első szakasz, első nyomozási ív: a döntő forrás transzcendens: jósdá (Kreón), Teiresziász
• Második szakasz, második nyomozási ív: evilági, tapasztalati forrás: lokaszté, maga Oidipusz, a korinthuszi hírnök, a pásztor

Időszerkezet és szövegszerkezet, történet és cselekmény – jóslatok és szemtanúk

T/4. 32. oldal
30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* mozaikszerű felépítésének, illetve idő- és szövegszerkezetének, tágabban a történet (fabula) cselekménnyé (szüzsévé) formálásának ötféle szempontból való vizsgálata csoportmunkában. Az A) csoport tagjai azt vizsgálják, hogy a mítosz mint fabula hogyan alakul drámai szöveggé, illetve cselekménnyé. A B) csoport tagjai azt vizsgálják, hogy a magáról a bűntényről alakuló képünk milyen fokozatokban kerekedik, illetve tisztul ki. A C) csoport tagjai azt vizsgálják, hogy a darab cselekményében és világképében milyen szerepet töltenek be a jósmegnyilatkozások, azaz a transzcendens tudásforrások. A D) csoport Oidipusz nyomozásának, rejtvényfejtésének evilági forrásaival, a tanúkkal és informátorokkal foglalkozik. Az E) csoport a nyomozó-jelölvasó király lélektani reakciót, belátásait és vakfoltjait, háritásait veszi számba. Természetesen egy-egy feladatsorral több négyfős csoport is foglalkozhat. A csoportok feladatai, illetve az ezekre várható válaszok között vannak átfedések. Ezért sem kérünk majd minden csoporttól teljességre törő beszámolót.
- A tanulók mozaik rendszerű csoportmunkában oldják meg a feladatsort. Több feladat esetében (pl. az E) csoportnál feltétlenül) az időkeretek megtartása végett célszerű a csoporton belüli feladatszétoztás is. A csoportmunka eredményeit minden csoporttag jegyzeteli, de nem ebben a feladatban s nem a teljesség igényével kérjük majd a megoldások közzétételét. Ugyanakkor az A) csoport táblázatát kérjük poszter formátumban is elkészíteni.

Kiemelt készségek, képességek:

A) Eseményszerkezet és szövegszerkezet megkülönböztetése, az időszerkezet azonosítása B) Egyazon eset, eseménysor különböző narratíváinak (elbeszéléseinek) kritikus összevetése C) Az elhangzó történet cselekménymozgató szerepének felismerése: a szereplői elbeszélés hatása a drámai akcióra D) Párhuzamok és ellentétek felismerése jelenetek és szereplők között E) Lélektani reakciók felismerése és magyarázata

Célcsoport – differenciálás

- A) a darab szerkezetét még nem tisztán átlátó tanulók
- B) gyors általánosításra, részletek nagyvonalú kezelésére hajlamos tanulók
- C) a szereplői reakciók, akció és dikció viszonyának érzékelésében fejlesztendő tanulók
- D) a B) csoport tagjaihoz hasonló tanulók
- E) jó lélektani érzékű tanulók

Munkaformák: csoportmunka négy-öt fős (képesség szerinti) csoportokban (egyes csoportokban csoporton belüli feladatszétoztással)

Módszerek, eljárások: tanári kalauz, mozaik

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök (az A) csoportnak)

4. Időszerkezet és szövegszerkezet, történet és cselekmény – jóslatok és szemtanúk

Az alábbi magyarázó szövegek elolvasása után dolgozzatok négyfős csoportokban!

Az *Oidipusz király* egyik legfontosabb szerkezeti sajátossága, hogy két *idősík* játszik benne szerepet: a nyomozás jelene és a gyilkosság elkövetésének múltja. Valójában a múlt ennél tagoltabb, rétegzettebb, hiszen a gyilkosság előtörténete, azaz az Oidipusz születésétől Thébaiba érkezéséig tartó időszak a múltnak egy másik, korábbi rétegéhez tartozik, mint maga Laiosz megölése, illetve az ezt közvetlenül követő események. A Thébaiba érkezés előtti múlt is több rétegre tagolható.

Az Oidipusz király és az „analitikus drámaszerkezet”

Az Oidipusz királyt az időben egyszerre előre és hátra mozgó, múltelemző cselekménye miatt sokan analitikus drámának nevezik. (Tavaly az *Illúziók elvesztése* című fejezetben foglalkoztatok is ilyen drámákkal: pl. Ibsen *Vadkacsájával* vagy Arthur Miller *Az ügynök halála* című darabjával.) Szophoklész mesterműve, bár mintaképe az analitikus drámáknak, maga mégsem tekinthető a szó későbbi értelmében analitikus drámának, mivel benne a jelenbeli cselekmény nem pusztán ürügy a múlt feltárására, a mű fókuszában a jelen és nem a múlt áll, az előttünk kibontakozó drámai cselekmény közvetlen elsődlegessége nem kérdőjeleződik meg. Könnyen belátható, hogy a hajdani közönség figyelme már csak azért sem irányulhatott a múltra, a múlt titkai felé, mert az Oidipusz-mítoszt, így a thébai király eredetének titkát a nézők eleve ismerték, számukra tehát izgalommal csak annak a jelen idejű folyamatnak az átélése járhatott, melynek során a király szembesül a titokkal.

„A látó és mégis vak Oidipusz tulajdonképpen a sorsát ismerő világ üres közepét alkotja, azét a világét, melynek követői lépésről lépésre meghódítják bensejét, hogy borzalmas igazságukkal töltsék ki. Ez az igazság azonban nem a múlté, itt nem a múltat, hanem a jelent leplezik le. Mert Oidipusz jelenleg is apjának gyilkosaként, anyjának férjeként, gyermekeinek testvéreként él. Ma is »ennek az országnak a terhe«, és csupán azért kell megtudnia, mi történt, hogy a most létezőt fel tudja ismerni. Ezért az Oidipusz király cselekményét, bár tényszerűen megelőzi a tragédiát, mégis a jelen tartalmazza. Szophoklész nál az anyag maga követeli az analitikus technikát, mégpedig nem egy eleve adott drámai formára való tekintettel, hanem azért, hogy tragikum a legvilágosabb tisztaságban és sűrítettségben mutakozzék meg.” (Peter Szondi: *A modern dráma elmélete*)

Később azután ez a sajátos, egyszeri tartalom formai konvencióvá szilárdult. Az történet, ami az irodalom történetében oly sokszor: a tartalom felhasználható, továbbvihető, felújítható formaként „csapódott”, „rakódott” le.

A) Az idő rétegei s e rétegek felszínre kerülésének kettős logikája

a) Az alábbiakban ismét felsoroljuk időrendben az *Oidipusz király* háttérét képező történet (mítosz) eseményeit, pontosabban most csak azokat, melyekről a drámában is szó esik.

A feladat, hogy a számozott eseményeket helyezze el a dráma szövegéről, szerkezetéről adott – részben kitöltött – áttekintő táblázatba!

Elég a számot beírnotok a harmadik, illetve egy esetben a második oszlopba. (Némelyik szám többször is szerepelhet, ha az eseményt többször említik, illetve egy szövegrésznél akár több szám is előfordulhat. A kardaloknál sok esetben csak a hiányt lehet jelezni. Ugyanakkor a feladat közzétételéhez majd csomagolópapírra posztert kell készítenetek, ahol a számok mellett célszerű szöveges összefoglalást is adni!)

- (1.) Laiosz és hitvесе jóslatot kap arról, hogy születendő fiuk apjának gyilkosa, anyjának pedig férje lesz.
- (2.) A csecsemő Oidipuszt a jóslat miatt átszúrt, megkötözött lábbal kiteszik a Kithairon hegyére, illetve az ítéletet végrehajtó pásztor eközben megsajnálja, s az anyjától átvett, halálra ítélt gyermeket egy korinthuszi pásztornak adja át.
- (3.) A majdan Oidipusznak, azaz dagadtlábúnak nevezett gyermeket a gyermektelen korinthuszi király, Polübosz és felesége sajátjukként nevelik föl.
- (4.) Egy mulatságon a felserdült Oidipuszt egy részeg irigye cserélt gyereknek nevezi. Erre a sértett ifjú a delphoi jósdába megy, hogy megtudja származása titkát, azaz hogy a részeg igazat mondott-e. Eredete helyett azonban jövőjéről kap jóslatot, mely szerint apjának gyilkosa s anyjának ágyasa lesz.
- (5.) A jóslat beteljesülését elkerülendő Oidipusz nem tér vissza Korinthoszbba, vélt szüleihez, hanem kóborlásba kezd. Így jut el Thébai határába, ahol egy hármас útnál megöl egy kocsin utazó, vele fennhéjázó módon beszélő és hatalmaskodóan viselkedő öregurat s annak négy, szintén támadó magatartású szolgáját.
- (6.) Thébai ekkoriban a Szfinxtől retteg. Ennek talányát saját eszét használva Oidipusz oldja meg.
- (7.) A hálás thébaiak a Szfinx legyőzőjét a város királyává teszik.
- (8.) Az új király természetesen nőül veszi a régi uralkodó özvegyét, s négy gyermeket nemz neki.
- (9.) Sok-sok év sikeres uralkodás után Thébaiban a nép jótevőjéhez, Oidipuszhoz fordul, mert a várost csapások érik, melyek közül a legfőbb a dögvész (a pestisjárvány) kitörése.

A SZÖVEGRÉSZ, A JELENET	JELEN IDEJŰ ESEMÉNYEK	MŰLT IDEJŰ ESEMÉNYEK
Prologosz 1. Oidipusz, Pap	A pap és a küldöttség a dögvész ellen a király segítségét kéri. (9.)	O. hajdan megmentette a várost a Szfinxtől, a „kemény dalnoktól”. (6.), (7.)
Prologosz 2. Oidipusz, Kreón		Laiosz nem sokkal O. érkezése előtt halt meg, amikor jóslatért idegenbe ment, s feltehetően útonállóк ölték meg. A Szfinx fenyegetése miatt nem törődtek a tettes kinyomozásával. (5.), (6.)
Parodosz	A kar istenek segítségét kéri a bajban.	–
I. Epeiszodion 1. A kar és Oidipusz 2. Teiresziasz és Oidipusz	1. 2.	1. „Útas emberek ölték meg” Laioszt. (5.) 2. A jós kijelentései a jelenre és a jövőre vonatkoznak, a múlt csak kikövetkeztethető belőlük. Azt O. mondja ki, hogy T. hajdan nem tudta a Szfinx talányát megoldani, míg ő „pusztán eszével” megtette ezt. (5.), (6.), (7.), (8)

I. Sztaszimon		(3.), (6.)
II. Epeiszodion	1.	1.
1. Kreón és Oidipusz		
2. Kreón, kar (kommosz)	2.	2. –
3. Iokaszté és Oidipusz	3.	3.
II. Sztaszimon	–	–
III. Epeiszodion	1.	1. (3.)
1. Iokaszté és a hírnök		
2. Oidipusz, Iokaszté, hírnök	2.	2. (3.), (2.)
III. Sztaszimon	A kar lelkesen várja, hogy Oidipusz isteni eredetére fény derüljön.	–
IV. Epeiszodion – Oidipusz, pásztor, hírnök	A pásztor nem akar beszélni. Szembesítik a buzgó korinthuszi hírnökkel, mire rémülten ugyan, de vallomást tesz a múltból.	
IV. Sztaszimon		
Exodosz	1.	
1. Hírmondó, kar		
2. Oidipusz, kar (kommosz)	2.	
3. Oidipusz és Kreón	3.	

- b) Most tömör szöveges összefoglalásokkal töltsétek ki a második oszlopot is!
- c) Ahol a számozott események ismétlődnek, egy-két szóval írjátok a harmadik oszlopba a szám mellé az adott említésnek, elbeszélésnek a többi említéstől megkülönböztető sajátosságát!
- d) Fogalmazzatok meg néhány általánosító megjegyzést a mítoszszöveg drámabéli felbukkanásának sorrendjéről, elhelyezéséről, arról, hogy vajon miért ott és miért az adott személytől értesülünk az eseményről!
- e) Olvassátok el a szöveget, majd válaszoljatok a kérdésekre!

FORDULAT ÉS FELISMERÉS

Az *Oidipusz király* egyetlen hatalmas sorsfordulat (*peripeteia*) és felismerés (*anagnorizisz*). Igaz, ez a felismerés csak lassan teljesedik ki, csak lassan győzi le a sikeres uralkodó és boldog családapa ellenállását. Maga a nyomozás, a kutatás két ütemben, két fokozatban zajlik. Az igazság kétszer derül ki. Először a jósok: a jóshely üzenetét hozó Kreón, illetve az eleinte vonakodó Teiresziasz tanúságtétele nyomán szembesül Oidipusz mind azzal, hogy a keresett gyilkos ő maga, mind azzal, hogy vérfertőző viszonyban él: anyjának férje és gyermekeinek testvére. Valójában már az első epeiszodion végére minden kimondatik. A Teiresziasssal folytatott küzdelemben a király sér-

tések sorával kiprovokálja azt az igazságot, melynek elfogadására ekkor még nem kész. A kutatás első fázisában a kérdésekre transzcendens forrásból érkezik válasz. Ennek érvényében a király és részben – az első sztaszimon tanúsága szerint – a kar is kételkedik. Ezért következik el a kutatás második fázisa, amelyben a jók *látnoki tudásra* alapuló tanúságtételét felváltja a szemtanúk *tapasztalati tudásra* alapuló tanúságtétele, amely azonban a király reményei ellenére nem cáfolja, hanem megerősíti a transzcendens források hitelét. A kettős igazságfeltárálnak ez a szerkezete párhuzamba vonható Shakespeare *Hamlet*jével. Ott is először nem evilági forrásból, a Szellemtől értesül a főhős a múlt titkairól, majd saját nyomozása (egérfogó-jelenet, színház a színházban) segítségével szerez tapasztalati bizonyosságot apja halálának körülményeiről.

„Oidipusz a múltat tárja fel, ennyiben a dráma valóban egyetlen tragikus múltanalízis, de tetteit nem a múlt határozza meg, mivel nem is tud a múlt szerepéről; mindazt, amit tesz, szemünk előtt teszi, és azokból a motívumokból kiindulva teszi, amelyek a tragédiát a jelenben, a szemünk láttára elindítják. Tragédiája tehát nem valamely hosszú epikai folyamat végső szakasza, legalábbis Oidipusznak és a dráma személyeinek a drámában egyedül mérvadó tudata szempontjából nem az, hanem jelenbeli felismerésen alapuló jelenbeli cselekmény, amelynek a múlt behatolása – mint nem drámai elem – véget is vet.”

(Peter Szondi)

Pontosan hol, Teiresziasz mely szavai hallatán sejti meg először Oidipusz a valót?
Mi késlelteti akkor a felismerését?

Mikor, melyik párbeszédben erősödik fel benne újra a sejtelem?
Akkor milyen késleltető elem, majd milyen menedéket adó tévképzet felmerülése teszi lehetővé a felismerés elodázását?

B) Ami a hármasszűzölésnél történt – egy gyilkosság rekonstrukciója

- a) A csoport egyes tagjai külön-külön írják le három-négy sorban a lehető legpontosabban, hogy valójában mi is történt hajdan annál a bizonyos hármasszűzölésnél!
Azután egymás összegzéseit meghallgatva – s vita esetén a dráma szövegével összevetve – alkítsátok ki a bűntényleírás legszabatosabb és legjobb, közreadható változatát!
- b) Az általatok leírt történet a drámában fokozatosan áll össze, tisztul ki. Korábban a bűnesetről hiányos, illetve pontatlan híreket kapunk.
Írjátok le, hogy az igazság kikerekedését milyen elbeszélések előzik meg: ki, mikor, mit mond Laiosz meggyilkolásának körülményeiről!

- (1) Oidipusz kérdéseire Kreón az első epeiszodionban:
- (2) A kar a második epeiszodion elején:
- (3) Teiresziasz a második epeiszodionban:
- (4) Iokaszté a második epeiszodionban:
- (5) Oidipusz a második epeiszodionban:
- (6) A korinthoszi hírnök a harmadik epeiszodionban:
- (7) A pásztor, Laiosz halálának – a tettesen kívül – egyetlen túlélő szemtanúja a negyedik epeiszodionban:

- c) A hatodik és a hetedik tanúságtétel szavai közvetlenül nem járulnak hozzá a hármas keresztútnál történetek részletezéséhez. Miért soroltuk fel mégis ezeket a tanúságtevőket itt?
- d) „Hiszen egy embert többnek nézni nem lehet” – olvashatjuk a dráma 845. sorában. Mit jelent szűkebb szövegkörnyezetében ez a mondat? Mit jelenthet, ha a tragédia egészét ismerve jelképes többletjelentést tulajdonítunk neki?

C) A jóslatok

Az Oidipusz-mítoszban és az Oidipusz-drámában egyaránt kiemelkedő szerepet játszanak a jó-sok és a jóslatok, illetve – tágabban – a jóshely megnyilatkozásai.

- a) Először időrendben – tehát nem abban a sorrendben, ahogyan a drámában tudomást szerzünk róluk – soroljátok föl a jóslatokat, illetve a jóshely vagy a jóskok megnyilatkozásait!

KINEK MONDJÁK? (KI MONDJA?)	MIT TARTALMAZ, MIT JÖVENDÖL?	MI BENNE A FÉLRE- ÉRTHETŐ? (MENNYI- BEN MÁS A VÁLASZ, MINT A KÉRDÉS?)	MIRE ÖSZTÖNZI AZT, AKI KAPJA, MEGHALL- GATJA?
1.			
2. Az ifjú Oidipusznak a delphoi jósda			
3.		Nem egészen világos, hogy kire vonatkozik a megnyilatkozás: ki is az áldozat, illetve ki volt a tettes.	
4.			

- b) A jóslatokról milyen sorrendben szerzünk tudomást a drámában?
Írjátok ide a fenti táblázat időrendi sorszámainak drámabeli elhangzásuk sorrendjében!
- c) Vajon mi a szerepe, funkciója a jóslatok ilyen elhelyezésének, nem sorrendben való ismertetésének?
Melyik jóslatismertetésnek mi a drámabeli szerepe, hatása?
Most már a színpadi elhangzási sorrendet követve töltsétek ki a kettéosztott naplót! (Itt a jóslato-kat erősen egyszerűsítve közöljük.)

A JÓSLAT TARTALMA, SZÖVEGTAGOLÁS SZERINTI HELYE	ELHANGZÁSÁNAK, FELIDÉZÉSÉNEK KÖZ- VETLEN HATÁSA; HELYE, SZEREPE A DRÁMAI MOZGÁSBAN, FESZÜLTSGKELTÉSBEN
Laiosz gyilkosának megbüntetése szabadíthatja meg a várost a dögvéstől. Helye a dráma szövegében:	

Teiresziasz szerint a keresett gyilkos maga Oidipusz, akinek jövőbeli sorsa a vakság és a száműzetés. Helye a dráma szövegében:	
Delphoi azt jövendőli Laiosznak, hogy születendő fia lesz gyilkosa. Helye a dráma szövegében:	
Delphoi azt jövendőli Oidipusznak, hogy apja gyilkosa, anyja férje, testvéreinek apja lesz. Helye a dráma szövegében:	

d) Jóslatok és istenhit

- (1) Melyik istent képviseli Delphoi?
- (2) Ki az a darabban, aki nem hisz a jóslatokban? Miért nem hisz bennük?
Ki az, aki úgy gondolja, hogy a jóslat beteljesülését emberi akarattal el lehet kerülni?
Ki az, aki vakon hisz a jóslatokban?
- (3) A kar milyen nyilatkozatokat tesz a jósök és a jóslatok szavahihetőségéről, illetve a jóslatokba és az istenekbe vetett hit viszonyáról?
Az első sztaszimonban, Teiresziasz és Oidipusz összecsapása után:
A második sztaszimonban, Oidipusz és Iokaszté párbeszéde után:
- (4) Vajon a szövegből kiolvasható szerzői vélemény szerint hinni kell-e a jóslatokban?
- (5) A jóslatokban való hit és az emberi nagyság, emberi értékesség összefügg-e a darabban? Indokoljatok!

D) Tanúk és információk

Érdemes átgondolni, hogy kiknek a tanúvallomását kéri, illetve hallgatja meg, használja föl Oidipusz a nyomozás során. Tekintsünk minden nem látnoki-jósi tudásforrást tanúságtételnek! Tehát a közvetlen szemtanúkon kívül azokat is felsoroljuk, akik a közvéleményt, a szóbeszédet, mások tapasztalati tudását közvetítik.

- a) Kreón a prologoszban mit tesz személyes tudásaként hozzá a Delphoiból hozott kinyilatkoztatáshoz?
- b) Keressétek meg azt a részt az első epeizodionban, melyben a kar mint kihallgatott, mint sorrendben első tanúságtévő viselkedik!
Idézzetek egy olyan sort, nyelvi fordulatot, amely erre a tanúi, sőt szinte gyanúsítottként való viselkedésre utal!

A pletykára hivatkozva milyen (új) információt közöl Oidipusszal a kar még Teiresziasz megérkezése előtt (292. sor)?

- c) Iokaszté – önkéntelen tanúként – milyen információkat, tudáselemeket közöl a nyomozó királlyal az első epeizodionnak a kommoszt követő utolsó részében?
- d) Maga Oidipusz Iokaszté „vallomására” válaszul saját vallomásában milyen tényeket közöl a királynővel, illetve a nézővel?

Miért jelent fordulatot ez a két vallomás a nyomozásban?

- e) A korinthuszi hírnök megjelenése – a harmadik epeiszodion – miért tekinthető késleltető mozzanatoknak?

A hírnök milyen új elemekkel egészíti ki tudásunkat, illetve Oidipusz tudását?

- f) A pásztor meghallgatása – negyedik epeiszodion – miért hasonlít minden eddigi résznél jobban a modern nyomozásra, illetve a bírósági tárgyalásra?

Mennyiben hasonlít a pásztor magatartása Teiresziasz első epeiszodionbéli magatartására, s mennyiben különbözik attól?

Miért tekinthető a két jelenet egymással párhuzamosnak, mennyiben egymás ellentétének?

A JELENET	TEIRESZIASZ JELENETE (I. EP.)	A PÁSZTOR JELENETE (IV. EP.)
A két szereplő viselkedésének hasonlósága, illetve különbsége		
A két „tanú” tudásának forrása		
Oidipusz reakciója tanúságtételükre		

E) Oidipusz viselkedése, reakciói, válaszai

Mivel itt igen sok a részkérdés, a részfeladat, érdemes egy-egy csoporttagnak négy-négy feladattal (vagy egy-egy párnak hat, illetve hét feladattal) foglalkozni, majd azután a részeredményeket közösen összegezni, megbeszélni. Az n) feladat megoldását célszerű erre a közös megbeszélésre tartogatni.

- a) Hogyan reagál a prologoszban Oidipusz a pap és a küldöttség kérésére? Hogyan szólítja meg a küldöttséget?
- b) A delphoi jósdából visszatérő Kreón szavaira hogyan reagál Oidipusz?
Nyelvileg mi jellemzi leginkább magatartását?
E párbeszéd nyomán, itteni beszédmódja alapján milyen embernek, illetve milyen uralkodónak érezzük őt?
- c) A kar belépő énekére, a parodoszra milyen választ ad Oidipusz?
Válasza, reakciója mennyiben hasonlít a papnak és a küldöttségnek adott válaszára, s miben különbözik attól? (A válasz összefügg a két kérdés irányával.)
- d) Az első epeiszodionban, Teiresziasz megérkezése előtt a kar tanúvallomását halljuk.
Milyen apró, de fontos nyelvi eltérést nem vesz észre Oidipusz Kreónnak és a karnak Laiosz meggyilkolásáról szóló beszámolója között? Miért nem veszi észre az apró nyelvi különbséget?
Mire figyel, mire összepontosít ehelyett?

e) Miért nem hisz Teiresziasznak Oidipusz az első epeiszodionban?

Lélektani okok:

Az előtörténetben (Thébai és Teiresziasz múltjában) rejlő okok:

Teiresziasz beszédmódjában rejlő okok:

Egyéb, feltételezhető okok:

A kar reakciója, az első sztaszimon érthetőnek és jogosnak vagy elfogadhatatlannak tartja Oidipusz kétkedését, a jóslat igazságtartalmának merev elutasítását?

Melyik az a pontja, mondata Teiresziasz és Oidipusz párbeszédének, ahol a király meginog, s egy pillanatra magába fordul, magát kérdezi?

f) Mi adhat alapot arra, hogy Teiresziasz szavai nyomán a király Kreónt vádolja összeesküvéssel, a trón megszerzésének szándékával?

Oidipusz szerepébe helyezkedve fogalmazzatok meg négy-öt mondatban azt a gondolatsort, amely erre a következtetésre vezet!

g) Kreón érveire a második epeiszodionban hogyan válaszol Oidipusz?

A vitában melyikük a higgadtabb, melyikük érvel ésszerűbben?

Milyen, eddig elsősorban Oidipuszra jellemző mondatfajta alkalmazása válik jellemzővé itt Kreón beszédmódjában?

Oidipuszlól, az uralkodóról és az emberről eddig szerzett benyomásaink hogyan módosulnak itt?

ÖSSZEHASONLÍTÓ FELADAT

Érdemes összevetni ennek az epeiszodionnak az Oidipuszt az *Antigoné* című Szophoklész-dráma Kreón–Haimón jelenetének (ott is a második epeiszodion) Kreónjával, itteni Kreónját pedig az ottani Haimónnal.

Soroljátok fel a párba állított szereplők viselkedésének, érvelésének hasonló jegyeit!

Írjátok erről nyolcsoros fogalmazást!

h) A második epeiszodionnak a kommoszt követő részében, Oidipusz és Iokaszté párbeszédében hogyan fordul el Kreóntól Oidipusz figyelme, illetve a nyomozás iránya?

Vajon mi magyarázhatja, hogy míg Teiresziasz vádjaira süket elutasítással válaszolt Oidipusz, Iokaszté elbeszéléséből meghallja, kihallja a rá esetleg terhelő mozzanatokot?

i) A harmadik epeiszodiont a korinthuszi hírnök közlései uralják.

Hogyan reagál ezekre Oidipusz?

Polübosz halálhírére:

Arra a közlésre, hogy a korinthuszi királyi pár csak nevelői s nem vér szerinti szülei:

Iokaszténak a hármassal útnál elkövetett gyilkosságról, illetve a Laiossal közös gyermekük születését megelőző jóslatról szóló beszámolója után mennyire hiteles, logikus Oidipusznak a korinthuszi király halálhírére adott reakciója?

Ha a reakciót nem találjátok kellően megalapozottnak, végiggondoltnak, akkor mi magyarázhatja a nagy talányfejtő, a rendkívüli ésszel megáldott ember logikai következetlenségét?

- j) Milyen magyarázatot talál ki Oidipusz arra, hogy Iokaszté miért nem akarja folytatni a nyomozást azután, hogy kiderült, a dagadtlábú király nem a korinthoszi uralkodó fia, hanem Thébaiban született?
Hogyan minősítenétek ezt a magyarázatot?
- k) Miért hívatják eredetileg a pásztort, s a negyedik epeizodionban mit kérdeznek ehelyett tőle?
Az eredeti kérdést miért nem teszi föl Oidipusz?
- l) A hírnök és a pásztor szembesítése, a hírnök tanúvallomása után Oidipusz hogyan bünteti meg magát?
Mivel magyarázza a karnak a kommoszban a választott büntetést?
- m) Mi mutat Oidipusz kommoszában, illetve az exodoszban arra, hogy Oidipusz már nem azonos a darab elején megismert büszke önmagával, s mi arra, hogy bukásában is öntudatos, önmagáért és másokért felelősséget vállaló ember?
- n) Oidipusz fent elemzett reakciói közül melyeket minősítenétek:
(Érdeemes csupán a szövegrészre utaló fenti feladat betűjelével válaszolni.)
- (1) mániákus igazságkeresésnek, olthatatlan kíváncsiságnak:
(2) olyan háritásnak, mely egyszerűen nem hallja meg a kellemetlen igazságot:
(3) olyan háritásnak, amely valamilyen hamis, mániákus, üldözésszerű tévképzettel helyettesíti az igazságot, azaz a lélek bonyolult védekezési mechanizmust választ a kellemetlen igazsággal való szembenézés helyett:

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A)

a–c)

A SZÖVEGRÉSZ, A JELENET	JELEN IDEJŰ ESEMÉNYEK	MŰLT IDEJŰ ESEMÉNYEK
PROLOGOSZ 1. OIDIPUSZ, PAP	A pap és a küldöttség a dögvész ellen a király segítségét kéri. (9.)	O. hajdan megmentette a várost a Szfinxtől, a „kemény dalnoktól”. (6.), (7.)
PROLOGOSZ 2. OIDIPUSZ, KREÓN	Kreón elmondja, hogy Delphoi szerint a járvány oka egy megbosszulatlan halott. O. kérdéseire kifejti, hogy Laiosz, O. elődje lehet ez a halott. A király megfogadja, hogy felkutatja és megbünteti a hajdani tettet.	Laiosz nem sokkal O. érkezése előtt halt meg, amikor jóslatért idegenbe ment, s feltehetően útonállókat ölték meg. A Szfinx fenyegetése miatt nem törődtek a tettes kinyomozásával. (5.), (6.)
PARODOSZ	A kar az istenek segítségét kéri a bajban.	–

I. EPEISZODION 1. A KAR ÉS OIDIPUSZ 2. TEIRESZIASZ ÉS OIDIPUSZ	1. O. magára vállalja a feladatot, kihirdeti a nyomozást, megátkozza a tettest. A kar a jós meghallgatását javasolja, akit a király már hívatott. 2. T. először ódzkodik, majd O. sértéseinek hatására elmondja a teljes igazságot: O. maga a gyilkos, s ráadásul fertőben, vérfertőző viszonyok közt él.	1. „Útas emberek ölték meg” Laioszt. (5.) 2. A jós kijelentései a jelenre és a jövőre vonatkoznak, a múlt csak kikövetkeztethető belőlük. Azt O. mondja ki, hogy T. hajdan nem tudta a Szfinx talányát megoldani, míg ő „pusztán eszével” megtette ezt. (5.), (6.), (7.), (8)
I. SZTASZIMON	–	(3.), (6.)
II. EPEISZODION 1. KREÓN ÉS OIDIPUSZ 2. KREÓN, KAR (KOMMOSZ) 3. IOKASZTÉ ÉS OIDIPUSZ	1. Oidipusz megvádolja Kreónt, hogy a felbérelt Teiresziasz segítségével trónra tör. K. visszakérdez, és logikusan bizonygatja, hogy nincsenek ilyen ambíciói. 2. A kar Kreón pártját fogja, akit O. ki akar végeztetni. A király enged a kar kérésének. 3. Iokaszté is fivére mellett foglal állást, majd megkérdezi, hogy miért akarta őt O. kivégeztetni. A válasz hallatán előbb I., azután O. mesélnék hajdani jóslatokról.	1. 2. – 3. (1.), (2.), (3.), (4.), (5.) Iokaszté elmeséli, hogy születendő fiáról azt jóstolták, hogy megöli apját és elveszi anyját, pedig ez nem így történt, hisz a gyermektől csecsemőkorában megszabadultak, férjét pedig ismeretlen útonállók ölték meg egy hármass útnál. Oidipusz erre elmeséli, hogy Korinthusból miért jött el, hogy Delphoiban milyen jóslatot kapott, majd hogy a hármass útnál egyedül megölt egy ősz öregot s négy kíséretjét.
II. SZTASZIMON	–	–
III. EPEISZODION 1. IOKASZTÉ ÉS A HÍRNÖK 2. OIDIPUSZ, IOKASZTÉ, HÍRNÖK	1. A hírnök elmondja, hogy meghalt Korinthusz királya, s O. az örökös. 2. Oidipuszt aggasztja, hogy özvegy anyjával vérfertőző viszonyba kerülhet. Erre a hírnök elmeséli, hogy a korinthuszi pár nem vérszerint szülei O.-nak. O. a pásztorért küld, Iokaszté megpróbálja megállítani, majd szobájába rohan. O. azt hiszi, alacsony származása fog kiderülni a pásztor vallomásából.	1. (3.) Szóba kerül, hogy O. Korinthusban nevelkedett. 2. (3.), (2.) A hírnök elmeséli, hogy O. talált gyermek, s hogy hajdan ő vette át egy thébai pásztorától az átszúrt lábú csecsemőt, s ő vitte a korinthuszi udvarba.

III. SZTASZIMON	A kar lelkesen várja, hogy Oidipusz isteni eredetére fény derüljön.	–
IV. EPEISZODION – OIDI-PUSZ, PÁSZTOR, HÍRNÖK	A pásztor nem akar beszélni. Szembesítik a buzgó korinthoszi hírnökkel, mire rémülten ugyan, de vallomást tesz a múlttól. (2.) Oidipusz összegzi balsorsát, majd szobájába tér.	(2.) A pásztor bevallja, hogy évtizedekkel ezelőtt együtt legettett a mostani korinthoszi hírnökkel, a hajdani pásztorral. S szánalomból átadta neki a halálra ítélt csecsemőt, akit annak anyjától, lokasztétól vett át.
IV. SZTASZIMON	–	–
EXODOSZ 1. HÍRMONDÓ, KAR 2. OIDI-PUSZ, KAR (KOM-MOSZ) 3. OIDI-PUSZ ÉS KREÓN	1. A hírmondó beszámol I. öngyilkosságáról, s arról, hogy O. hogyan s milyen szavak kíséretében vakította meg önmagát. 2. Oidipusz megindokolja tettét, s hogy miért nem a halált választotta, ill. elmondja, hogy Apollón segített neki tettét végrehajtani. 3. Oidipusz újabb jósigekérése nélkül akar száműzetésbe menni, testét pedig közszemlére kívánja bocsátani. Kreón bekíséri a palotába, s ragaszkodik Delphoi véleményének újbóli meghallgatásához.	(1–9.)

- d) Fontos, hogy a gyilkosság valódi részletei késleltetve derülnek ki, s hogy a mit sem sejtő lokaszté beszél a hármas keresztútról férjének. A látszatok uralmát és mostani rombadőlét elősegíti az, hogy sem lokaszté, sem Oidipusz nem beszélt korábban házastársának az óáltaluk hallott jóslatokról. Így ezek a megkésett vallomások mindent elkezdnek átértelmezni. Oidipusz önálló életének kezdetéről, arról, hogy csecsemőként kitől s hogyan került Korinthuszba, a darab legvégén értesülünk csak: azaz a darabban a vég és a kezdet mintegy összeér. A jóslatot, illetve a jósok bizonyítékok nélküli homályos ígéit a darab utolsó két tanúságtévője erősíti meg tényekkel.
- e) A 435–437. sorok körül, amikor T. elkezd firtatni O. származását. Márpedig e kérdésben a mostani thébai király azóta nem nyugodt, mióta Korinthuszban valaki „cserélt gyermekként” emlegette. Most egyrészt T. sértett indulatossága, homályos-talányos megfogalmazásai és persze az igazság rettenetes volta gátolja, hogy O. higgyen a jósnak. Ehelyett Kreónt sejtí a jós szavai mögött, hisz ő vette rá, hogy a szemtanúk kikérdezése helyett először a jóst hívassa.

Előbb lokaszténak a hármaskereszteződésről mondott szavai keltik fel figyelmét, azután a korinthuszi hírnök története valódi származásáról. Az első esetben az útonálló, a tettesek többes számába kapaszkodik, másodsorúba, hogy lokaszté bizonyára csak férje alacsony származásának kiderülésétől rettegve nem akar szembenézni az igazsággal.

B)

- a) Thébaiba érkezése előtt nem sokkal, Phokis vidékén, ahol a Delphoiba, a Dauliába és a Thébaiba vezető út hármaskereszteződésben fut össze, találkozott Oidipusz egy fiatal csikóktól vont szekérrel. A kocsi előkelőséget szállíthatott, mert fullajtár (kocsikísérő) haladt előtte. Oidipuszt az útról egy ostoros, majd a szekéren utazó, őszülő öregúr is le akarta taszítani. A fiatal vándor dühében verni kezdte a kocsist, aki megtagadta. A verekedésbe az öregúr is beszállt, s Oidipuszt a kocsijából fokossal fejbe vágta. A nagy erejű ifjú erre ököllel agyonütötte támadóját s annak még négy kísérőjét. Csak egyetlen kísérő szaladt el ép bőrrel, aki később a hegyekbe költözött nyájával.
- b) (1) Oidipusz kérdéseire Kreón az első epeiszodionban: az egyetlen túlélőre hivatkozva útonállókról beszél, s nem jelöli meg a tett helyszínét. Csak annyit mond, hogy a király jóslatért ment idegenbe. Jellemző, hogy Oidipusz már itt képzelődik, igaz, logikusan: feltételezi, hogy a gyilkosokat Thébaiból bérelték föl.
- (2) A kar a második epeiszodion elején: már „útasokról”, s nem útonállókról beszél, igaz, pletykára hivatkozva.
- (3) Teiresziasz a második epeiszodionban: kimondja, hogy Oidipusz a gyilkos, de sem a körülményekről, sem az okokról nem mond semmit.
- (4) Lokaszté a második epeiszodionban: pontosan megadja a gyilkosság helyszínét, azt a bizonyos phokisi hármaskereszteződést, s leírja Laiosz külsejét. Mégpedig a mai Oidipuszhoz mondja hasonlónak (magas, őszülő). Azt is elbeszéli, hogy a király egyetlen szekéren utazott – öt kísérővel, akik közül az esetet csupán egy élte túl.
- (5) Oidipusz a második epeiszodionban: elbeszéli, hogyan támadtak neki, s ő dühében hogyan ölte meg a fejére fokossal csapó öreget és négy emberét.
- (6) A korinthuszi hírnök a harmadik epeiszodionban: a gyilkosságról nem beszél, csak arról, hogy a korinthuszi király nem volt Oidipusznak vér szerinti apja, s hogy ő, a hajdani pásztor vette át egy pásztortársától a Thébaiból kitett gyermeket.
- (7) A pásztor, Laiosz halálának – a tettesen kívül – egyetlen túlélő szemtanúja a negyedik epeiszodionban: fokozatosan előbb azt ismeri be, hogy hajdan ismerte a korinthuszi hírnököt, majd végül azt is, hogy az összekötözött, átszúrt lábú gyermeket, akit neki átadott, a királynőtől, Lokasztétól vette át.
- c) A két pásztor, aki két-két szerepet tölt be Oidipusz történetében, életsorsában, bizonyítja Oidipusz valódi személyazonosságát. Mivel pedig Oidipusz ekkorra már eleget tud a gyilkosság körülményeiről, a személyazonosság bizonyítása, tudniillik hogy ő valóban Laiosz fia, és a jóslatok ezáltal hitelesített igazságtartalma egyúttal azt is bizonyítja, hogy ő saját apjának gyilkosa. Bár a thébai pásztor nem kérdezik (már meg sem kérdezik!) a gyilkosság körülményeiről, félelme, önmaga elátkozása szavaknál beszédesebben mondja ki a gyilkos kiletére vonatkozó választ is.
- d) A szöveggörnyezetben ez a tapasztalati tudás és az értelem kapaszkodója: én egyedül voltam, a tanú és a közvélemény pedig többes számban „gyilkosokról” szól, nem lehettem a gyilkos én.

A tágabb szöveggörnyezetben jelképesen a mondat az individuum egységének megkérdőjelezéseként is értelmezhető: egy ember – különböző életszakaszaiban, különböző relációiban – igenis lehet több is. Oidipusz például lehet a város hajdani jótévője és tekintélyes uralkodója, s lehet vérfertőző apagyilkos is „ugyanakkor” [?].

C)

a)

KINEK MONDJÁK? (KI MONDJA?)	MIT TARTALMAZ, MIT JÖVENDÖL?	MI BENNE A FÉLRE- ÉRTHETŐ? (MENNYI- BEN MÁ S A VÁLASZ, MINT A KÉRDÉS?)	MIRE ÖSZTÖNZI AZT, AKI KAPJA, MEGHALLGATJA?
1. Laiosznak és Iokasz- ténak (Delphoi)	Születendő fiuk megö- li apját, feleségül veszi anyját.	–	A megszületett csecsemőtől megsza- badulnak, kitétezik a Kithairon hegyére összekötött, átszúrt lábbal.
2. Az ifjú Oidipusznak a delphoi jósdá	Meg fogja ölni apját, nőül veszi anyját, gyermekeket nemz neki.	O. azt kérdezte, hogy kik a szülei, valóban cserélt gyermek-e? A jóslat a múlt helyett a jövőről beszélt.	A jóslat beteljesülését elkerülendő O. nem megy vissza Korint- hoszba, vélt szüleihez.
3. Kreónnak Delphoi	A Thébait érő csapá- sok oka egy megtor- latlan gyilkosság. A fertőzet akkor múlik el, ha száműzik vagy kivégzik a gyilkost.	Nem egészen világos, hogy kire vonatkozik a megnyilatkozás: ki is az áldozat, illetve ki volt a tettes.	Oidipusz nyomozásba kezd, s megátkozta az ismeretlen gyilkost.
4. Oidipusznak Teire- sziasz	Ő maga, azaz O. a keresett gyilkos. Kiderül, hogy a gyilkos anyjának férje s testvé- reinek apja. Jövendő sorsa: vakság és szám- űzetés.	Csak kinyilatkoztat, de nem érvel vagy bizonyít.	O. azt hiszi, hogy T. Kreón felbujtására ha- zudik, hogy sógora így akarja megszerezni a trónt. Ezért O. Kreónt ki akarja végeztetni.

b) 3., 4., 1., 2. sorrendben.

c)

A JÓSLAT TARTALMA, SZÖVEGTAGOLÁS SZERINTI HELYE	ELHANGZÁSÁNAK, FELIDÉZÉSÉNEK KÖZ- VETLEN HATÁSA; HELYE, SZEREPE A DRÁMAI MOZGÁSBAN, FESZÜLTÉGKELTÉSBEN
Laiosz gyilkosának megbüntetése szabadíthatja meg a várost a dögvéstől. Helye a dráma szövegében: prologosz	Oidipusz elhatározza, hogy bármi áron kinyo- mozza és megbünteti (száműzi) a gyilkost. Átkot is mond rá.
Teiresziasz szerint a keresett gyilkos maga Oidipusz, akinek jövőbeli sorsa a vakság és a száműzetés. Helye a dráma szövegében: első epeizodion	Oidipusz Kreónt vádolja Teiresziasz felbujtásá- val, ezért sógorát ki akarja végeztetni.

Delphoi azt jövendőli Laiosznak, hogy születendő fia lesz gyilkosa. Helye a dráma szövegében: második epeiszodion 3. része	Hajdan ezért akartak szülei szabadulni Oidipustól. Most az elbeszélésből O. csak a hármaskeresztutat hallja ki, és szörnyű gyanú támad benne. Elmeséli, hogyan ölt meg néhány embert ideérkezése előtt.
Delphoi azt jövendőli Oidipusznak, hogy apja gyilkosa, anyja férje, testvéreinek apja lesz. Helye a dráma szövegében: második epeiszodion 3. része	Hajdan O. ezért nem ment vissza Korinthoszbba, így jutott Thébai közelébe. Most gyanú ébred benne saját szavai nyomán, s a pástort hívhatja.

- d) (1) Phoibosz Apollónt.
 (2) Ki az a darabban, aki nem hisz a jóslatokban? Miért nem hisz bennük? Iokaszté nem hisz a jóslatokban, mert egyrészt nem teljesültek be, másrészt miattuk vesztette el elsőszülött fiát.
 Ki az, aki úgy gondolja, hogy a jóslat beteljesülését emberi akarattal el lehet kerülni? Oidipusz, de valamelyest Laiosz is.
 Talán Kreón hisz vakon a jóslatokban.
 (3) A kar
 Az első sztaszimonban, Teiresziasz és Oidipusz összecsapása után az istenekben nem, de a jóskok képességeiben kételkedik.
 A második sztaszimonban, Oidipusz és Iokaszté párbeszéde után az istenekbe és a jóskokba (!) vetett hit megerősítését kéri fohászában.
 (4) Nehéz a válasz. (Tehát ez vitakérdés.) Oidipusz kételkedése és küzdelme egyszerre tiszteletet parancsoló és katasztrófát okozó. Valószínűleg a közösségnek érdeke ez a hit. A darab egésze a jósigék érvénye mellett voksol, ugyanakkor nyitva marad a kérdés, hogy a Szfinxről miért nem volt mondandója Teiresziasznak, illetve zavaró, hogy a jósigék nem egyértelműek.
 (5) Aligha, mivel a jósigéknek hívó, középszerű Kreónnál Oidipusz alakja minden bizonnyal értékesebb.

D)

- a) Kreón szerint bizonyára Laiosz véres sorsára és az ő gyilkosaira vonatkozik Delphoi szava. (Az orákulum kinyilatkoztatásában nem szerepel név! „Nyilván hát ennek haláláról szól a parancs.”) Akkor ölték meg, amikor jóslatért ment idegenbe; útonállóknak ölték meg; kíséretéből egy ember élte túl az eseményt. Az illő nyomozást a Szfinx miatti riadalom akadályozta meg.
 b) Kar: „Vallok, uram, hát, ahogy átkod rám köti: /nem én öltem meg és ki ölte meg, nem is tudom.” Új információ, hogy a pletyka szerint: „útas emberek ölték meg” Laioszt.
 c) Iokaszté – önkéntelen tanúként – a következőket közli: Laiosz nem sokkal Oidipusz Thébába érkezése előtt halt meg. Egy szekéren öt ember kíséretében Delphoiba tartott, s a phokiszi hármaskeresztveződségnél „rablók” ölték meg. Csak egy kísérő élte túl a csetepatét. Laiosz termetre, korra a mai Oidipuszra hasonlított. Előtte elmeséli, hogy gyermekük születése előtt Laiosz és ő milyen jóslatot kaptak, s hogy ezért a háromnapos gyermeket „lába-csuklót gúzsba kötve” kitétték egy vad hegyen. (I. e. tettet Laiosznak tulajdonítja...)
 d) Oidipusz erre elmeséli, hogy a korinthoszi királyi pár gyermekeként nevelkedett, mígnem egy részeg egy tivornyában „cserélt gyereknek” nem nevezte. Erre szülei hiábavaló kifaggatása után titkon Delphoiba ment, ahol nem a múltjáról, hanem rettentő, apagyilkos és vérfertőző

jövőjéről kapott jóslatot. Ennek beteljesülését elkerülendő nem ment haza, hanem vándorolni kezdett. Így jutott épp ama hármaskeresztúthoz, ahol egy öreg és kísérelője erőszakos és támadó viselkedésére erőszakkal válaszolt. E dulakodás során megölte az öreget és négy kísérelőjét.

A két vallomás azért jelent fordulatot, mert Oidipuszban önmagával szemben itt erős gyanú ébred, s ezután a nyomozás nem Kreón vélt összeesküvésével foglalkozik, hanem Oidipusz kilétével, illetve azzal, hogy a túlélő szemtanú szerint a gyilkosok hányan is voltak. Egy vagy több ember végzett a királlyal és kísérelésével? A nézőre ráadásul az is hat, amit Oidipusz hárít: tudniillik a „dagadtlábú” nem figyel fel arra, hogy születése után mi történt felesége fiának a lábával.

- e) A korinthuszi hírnök megjelenése annyiban késleltető mozzanat, hogy ekkor már mindenki annak a pásztornak a tanúságtételére vár, aki a gyilkosság szemtanúja volt. O. már érte is küldetett.

A hírnöktől O. megtudja, hogy korinthuszi szülei nem voltak vér szerinti szülei. Másrészt arról is értesül, hogy ő Thébaiban született, s a mostani hírnök, aki akkor pásztor volt, egy thébai pásztortól vette át az összekötözött lábú csecsemőt. A kartól azt is megtudja, hogy az őt szájalomból átadó thébai pásztor azonos Laiosz kísérelésének egyetlen túlélőjével. Azaz azzal a pásztorral, akit az imént hívatott.

- f) A pásztor meghallgatása – negyedik epeiszodion – a szembesítés mozzanata miatt hasonlít a modern nyomozásra, ill. tárgyalásra. A pásztor vonakodik tanúskodni, azután nem akarja azonosítani Oidipuszt. A korinthuszi hírnökkel való szembesítése során azonban nem akar hazudni. Először azt ismeri be, hogy hajdan három nyáron át együtt legeltettek. Ebből az apró beismerésből és azonosításból már következik az összes többi. Az is kiderül, hogy a gyermeket a pásztor személyesen lokasztétól vette át.

A JELENET	TEIRESZIASZ JELENETE (I. EP.)	A PÁSZTOR JELENETE (IV. EP.)
A két szereplő viselkedésének hasonlósága, illetve különbsége	Eleinte vonakodik, nem akar rosszat mondani, bajt okozni. Azután O. vádjára, provokációjára dühbe gurul és kitalál.	Eleinte vonakodik, nem akar rosszat mondani, bajt okozni. A hírnök buzgólkodása, ill. O. fenyegetése nyomán fokozatosan bevallja, amit tud, noha fél a következményektől.
A két „tanú” tudásának forrása	Látnoki (transzcendens) tudás	Tapasztalati tudás: cselekvő szemtanúként jelen volt mindkét eseménynél.
Oidipusz reakciója tanúságtételükre	Oidipusz haragra gerjed, megkérdőjelezi a jó tudását és jó szándékát. Sértegeti, majd a Kreón szötte politikai összeesküvésben való részvétellel vádolja.	Oidipusz a pásztor minden szavát elhiszi. Összegző módon a származásáról szóló tanúvallomás érvényét a gyilkosságra, sőt egész sorsára kiterjeszti.

E)

- a) A küldöttséget „Gyermekeim”-nek szólítja, s a kérésre a lehető legkészségesebben reagál. A nép gondja az ő gondja: épp ezért már a küldöttség kérését megelőzve elküldte Kreónt a jósdába.

- b) A delphoi jósdából visszatérő Kreón szavaira Oidipusz végtelen kíváncsisággal és cselekvésvágygal reagál. Nyelvileg a záporozó kérdések jellemzik megszólalását: mindent azonnal tudni, pontosítani akar. Itt rendkívüli felelősségtudattal élő, eszes és tette kész, végtelenül erélyes uralkodónak látjuk. (Hölderlin értelmezése szerint már itt túllépi uralkodói hatáskörét, túlértelmezi feladatát, és papi, szinte istenhelyettesítő szerepre vállalkozik.) Gyanakvó türannoszi személyiségjegyek, politikai túlértelmezésnek, tévképzetnek tekinthetjük, hogy egyből azt feltételezi, hogy a király gyilkosait Thébaiból bérelték föl.
- c) Oidipusz itt is úgy viselkedik, mintha a kar őt kérné föl a cselekvésre, pedig a kar az istenek közbeavatkozásáért fohászkodik. (Itt a „hatáskörtúllépés”, „hatáskör-átvállalás” vádja szövegyszerűen alátámasztható: „és amiért imádkozol, / csak szavamat s orvosságomat elfogadd, / az erőt és könnyebbülést megkapod”.)
- d) Nem veszi észre, hogy a kar nem „útonállókról”, hanem „útas emberekről” beszél. Alighanem azért nem veszi észre a különbséget, mert nem a megfogalmazásra figyel, hanem arra, hogy ki az, aki az esetet „látta is”. Nem vélekedésekre, hanem szemtanú bizonyító erejű vallomására kíváncsi.
- e) – Miért nem hisz Teiresziasznak Oidipusz az első epeiszodionban?
 Lélektani okok: Amit T. mond, az a lehető legtávolabb áll attól, amit O. magáról és helyzetéről gondol. A város is egész másnak ismeri. Nehéz elfogadni, hogy egész magunkról kialakított képünk hamis. S hogy olyan bűneink vannak, amelyeket sem környezetünk, sem önmagunk nem feltételez rólunk. Itt túl távoli a sikeres uralkodó és a nagy bűnös közötti szakadék, s túl gyorsan kellene Oidipusznak az ellenkezőjét gondolnia magáról, mint amit eddig.
 Az előtörténetben (Thébai és Teiresziasz múltjában) rejlő okok: Oidipuszt mindenki Thébai jótevőjének gondolja. Teiresziasz pedig – Oidipusszal ellentétben – nem tudott annak idején választ adni a Szfinx találós kérdésére, azaz látnoki tekintélye nem csorbíthatlan.
 Teiresziasz beszédmódjában rejlő okok: Talányosan és bizonyítékok nélkül beszél, ráadásul szavait indulat feszíti.
 Egyéb, feltételezhető okok: Pl. Oidipusz eleve nem feltétlenül hisz a jószágban, most is csak Kreón unszolására hívatta a vak öreget. A konkrétumok, bizonyítékok fent említett hiánya. A nép feltétlen bizalma.
- A kar reakciója, az első sztaszimon teljes mértékben jogosnak tartja Oidipusz kételyét, arról beszél, hogy Polübosz fiának semmi oka nem volt Laiosz megölésére, illetve a „vak emberi jós” igazságát elválasztja Phoibosz Apollón tudásától. Szavai szerint a kar is csak tényeknek hisz, vak vádaknak nem.
- A megingás pontja (435–437.) az, amikor a jós Oidipusz szüleit emlegeti, ami a királyban is elfojtott emlékeket idézhet (a részeg szavai, a delphoi jóslat...).
- f) Pl.: Kreón unszolt, hogy tanúk keresése helyett Teiresziaszt, ezt a vak jóst meghallgassam. Pedig ez a vénember a válságos helyzetekben nem tudott a városon segíteni. A Szfinx rejtélyét nekem kellett megoldanom, mert ő a madárjóslataival nem volt erre képes. Most bezzeg a legrettenetesebb vádakkal illet engem. Bizonyára nem magától, hanem sógorom biztatására, aki alighanem még Delphoiból hazafele jövet találta ki, hogy a várost ért csapást és az orákulum szavait hogyan fordítsa a maga javára. A trónomat akarja, s ezért megvesztegette a „látnokot”, hogy szavaival bizonytalanítson el, járasson le a nép előtt.
- g) – Oidipusz elfogultan beszél, indulatait nem képes visszafogni. Kreón érveit, logikus visszakerdezéseit, Teiresziasz szavaitól való elhatárolódását nem képes higgadtan mérlegelni. (Paranoid módon Teiresziasz vádját Kreónnak tulajdonítja.) Az eszes király itt nem eléggé használja az értelmét. A vitában Kreón beszél a mérlegelő, érvelő értelem nyelvét.

- Kreón beszédmódjára itt a kérdések, a visszakérdezés válik jellemzővé. Beszédmódja itt olyan, mint korábban Oidipuszé.
- Oidipusról, az uralkodóról és az emberről eddig szerzett benyomásaink itt kedvezőtlen irányban módosulnak. A Kreóonnal folytatott párbeszéd során mintha képtelen lenne előítélete, előzetes elképzelése módosítására („hübrisz”). Mintha saját javát, saját igazát – zsarnoki módon – közvetlenül azonosnak képzelné a város javával. Lásd a kitérőben elemzésre kínált párhuzamot, amelyhez itt idézzük azt a részletet, amely szinte szó szerint egyezik az *Antigoné* Haimón és Kreón közötti vitájával, csak ott Haimón vádolja Kreónt azzal (a város „kisajátításával”), amivel itt Kreón vádolja Oidipuszt:

OEDIPUS

Bárhogy is – parancs: parancs.

KREON

S ha gaz parancs?

OEDIPUS

Óh, városom! Óh, városom!

KREON

A város az enyém is, nemcsak a tiéd.

- h) – A Lokaszté által a hármass kereszttúról, az ott történt gyilkosságról mondottak miatt saját Thébaiba érkezésének előtörténete, illetve származásának kérdése kezdi el a királyt izgatni.
 - Teiresziasz vádjaira süket elutasítással válaszolt Oidipusz, mert egyrészt akkor haragos szavakat és egy, a sértegetés révén ellenséges hangon beszélő ember támadását érzékeli. Ráadásul, amit a jós elvontan és homályosan, de határozottan állít, az túl sok ahhoz, hogy Oidipusz befogadja vagy elfogadja. Lokaszté jóindulata viszont eleve kikapcsolja a király védekezési reflexeit, hisz szerető felesége szavait hallgatja. Ráadásul a gyengéd szavak célja éppen a megnyugtató, a jóslatok hiteltelenségének bizonyítása. A másfajta, gyanútlan, nyitott figyelem képessé teszi Oidipuszt a rá nézve terhelő mozzanatok meghallására. Talán az is fontos, hogy a tapasztalati igazságokra, tapasztalati tényekre fogékony Oidipusz itt nem általánosságokat hall, hanem tényszerű részletek ragadhatják meg a figyelmét.
- i) Oidipusz reakciói a harmadik epeiszodionban Polübosz halálhírére: örül, mert ezek szerint apját nem ölheti meg, mivel az természetes halállal halt meg. Ugyanakkor tovább retteg, hogy anyjának, azaz apja özvegyének ágyasa lehet, ha Korinthoszba megy. Arra a közlésre, hogy a korinthoszi királyi pár csak nevelői s nem vér szerinti szülei, kérdések sorával reagál. Igazságkeresése ekkor válik igazán mániákussá, fanatikussá. Miközben származása titkát immáron minden áron föl akarja deríteni, egy újabb hártási-védekezési mechanizmus, egy újabb rögeszmés tévképzet keríti hatalmába: az alacsony származás titkának képzete. Lokaszténak a hármass útnál elkövetett gyilkosságról, illetve a Laiossal közös gyermekük születését megelőző jóslatról szóló beszámolója után nem igazán hiteles, nem logikus Oidipusznak a korinthoszi király halálhírére adott reakciója. A Szfinx rejtvényét megfejtő eszes embert, az értelmet (nusz) itt legyőzi a lélektani önvédelmi-hártási mechanizmus. A tudatos én azt mondja, tudni akarom, ki vagyok, a tudattalan azonban hártani próbál, és a legnagyobb rossz (az igazság) helyett kisebb rosszakat kínál menedékül, kibúvóként.
- j) Itt rögeszmés tévképzete, védekezési eszköze az, hogy Lokaszté szégyellné, ha kiderülne férje alacsony származása.
- k) Eredetileg azért hívatják a pásztort, hogy megkérdezzék tőle, hányan voltak Laiosz gyilkosai. A negyedik epeiszodionban ehelyett azt kérdezik tőle, hogy átadott-e egy összekötözött lábú

csecsemőt a mostani korinthuszi hírnöknek, aki hajdan szintén pásztor volt, illetve hogy a csecsemőt Thébaiban kitől kapta. Az eredeti kérdést O. azért nem teszi föl, mert a válasz az addigiak alapján s a pásztor mostani viselkedése alapján anélkül is egyértelmű.

- l) Megvakítja magát az anyja-felesége köpenyéről származó tűkkel. Azért a szemét bünteti, mert az nem látta a valóságot, az – illetve elméje – volt lényege szerint vak, amikor a rettenetes bűnőket látva nem látó szemmel elkövette. Másrészt nem akar az alvilágban szülei szemébe, ebben a világban bűnben fogant gyermekei és az istenszobrok szemébe nézni.
- m) Panaszos búcsúja, önvádja, gyermekeiért való könyörgése és záró szavai már nem az öntudatos, büszke Oidipuszt mutatják. Viszont a megvakítás indoklása, illetve annak hangsúlyozása, hogy nem más, hanem csakis ő maga („csak én, csak én magam” 1332.) hajtotta végre az ítéletet (igaz, erőt hozzá Apollón adott), a régi, öntudatos Oidipuszt idézi. Ahogy az is a régi Oidipuszra vall, hogy Kreóonnal vitatkozva ragaszkodna hozzá, hogy megkínzott testét közszemlére tegye, illetve hogy a jósda újabb megkérdése nélkül maga hajtsa végre a száműzetés – akkor még ismeretlen tettesként – önmagára kirótt büntetését.

REFLEKTÁLÁS

4. lépés: 5. feladat

Tanulságok és kérdések

T/5.

49. oldal

35 PERC

(10+5x5)

Tanári instrukciók

- A feladat célja a korábbi szempontok szerinti vizsgálódások értelmének, hozadékának megfogalmazása; az elemzés tanulságainak átfordítása az értelmezés irányába. Két véglet elkerülésére kell a csoportokat, illetve szóvivőket biztatnunk. Egyrészt annak elkerülésére, hogy részletesen bemutassák az általuk adott összes választ, az összes felismerést. A másik elkerülendő véglet a konkrétumoktól, példáktól, feladatmegoldásoktól való teljes elszakadás. A cél a részletvizsgálódásokból adódó nagyvonalú, de tárgyyszerű, egy-két példával is alátámasztott általánosítás, illetve a továbbvezető kérdések megfogalmazása.

(Az egyes csoportoktól elvárt szempont-tudatosító válaszok részben a 4. feladat tanári instrukciójában, illetve a Kiemelt képességek c. részében található. Más megoldások a következő modul 2. feladatának megoldási javaslatában olvashatók. Megint mások az egyes csoportok feladatsorára adott mostani „Lehetséges megoldásokból” olvashatók ki.)

- A feladatsorok legfőbb tanulságait és az értelmezést előmozdító kérdéseket a csoportok szóvivői teszik közzé. A munkának ez a része (tehát a 35 percből 20-25) már a következő modul s az azt indító óra része lehet.

Kiemelt készségek, képességek: általánosító következtetés, lényegkiemelés, problémamegfogalmazás; vázlatkészítés; szóbeli szövegalkotás vázlat alapján

Célcsoport – differenciálás: az osztály egésze, a szóvivők számára vázlat alapján előadói, illetve szóbeli szövegalkotási feladat

Munkaformák: csoportmunka négy-öt fős csoportokban, majd frontális ismertetés és megbeszélés (a csoportok esetleg PowerPoint-prezentációt is készíthetnek a következő óra kezdetére)

Módszerek, eljárások: közzététel (esetleg PPP készítése és bemutatása)

5. Tanulságok és kérdések

Az egyes csoportok válasszanak szöveget, és készüljenek fel feladatsoruk *tanulságainak* értelmezésére!

Nem az a feladat, hogy az összes részkérdésre adott választ ismertessétek, hanem annak közkinccsé tétele, hogy:

- (a) A ti feladatsorotok (A, B, C, D, E) milyen szempontból vizsgálta a drámát, s az adott vizsgálódásnak melyek a legérdekesebb, legfontosabb általános tanulságai, illetve melyek a legérdekesebb, legmeglepőbb részmegállapításai?
 - (b) Feladatsorotokból, szempontotokból milyen újabb, esetleg átfogóbb kérdések adódnak?
 - (c) Vizsgálódásotok mely pontja mutat a tragédia átfogó értelmezése felé?
Milyen kérdésre adott válaszként fogható föl a ti szempontotok felől nézve az *Oidipusz király*?
(A három válasz között esetleg adódhatnak átfedések!)
- A közzétéendő gondolatsor megbeszélésére és a vázlat rögzítésére 10 perccel van. A közzétételre 5–5 perccel lesz.

3. AZ OIDIPUSZ KIRÁLY KULCSKÉRDÉSEI ÉS NÉHÁNY ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGE

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Öntudatlan véték

T/1.

50. oldal

8–10 PERC

Tanári instrukciók

- Ha nem akarjuk az előző modul utolsó és az e modul első feladata közötti folyamatot megtörni, a feladat elhagyható vagy a harmadik feladat elé áthelyezhető.
- A feladat célja az *Oidipusz király* öntudatlan véték problematikájának általánosabb, a műtől független exponálása. A szándékosság, a véletlen és a bűn egymáshoz való viszonyának, személyiség-etikai problémájának ráhangoló célzatú, a mindennapi életből, a személyes tapasztalat világából vett példán keresztül történő megközelítése.

Kiemelt készségek, képességek: önreflexió, pszichológiai érzékenység

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni és pármunka

Módszerek, eljárások: esetmegbeszélés emlékeztető jegyzet alapján

1. Öntudatlan véték

- a) Egy cédulára írd föl egy olyan általad vagy egy ismerősöd által elkövetett tett vagy mulasztás kulcsszavait, körülményeit, ami valakinek kárt, fájdalmat okozott anélkül, hogy a tett elkövetőjének vagy elmulasztójának szándékában lett volna bajt okozni!
- b) Padtársadnak jegyzeted alapján meséld el az esetet, illetve hallgasd meg az ő általa felidézett öntudatlan vétet!
- c) Beszéljétek meg, hogy mi a véleményetek a dologról! Indokolt-e az adott esetben a tettes utólagos büntudata, esetleg megbüntetése?
- d) Vessetek föl további megítélési szempontokat is!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Az *Oidipusz király* értelmezésének kulcskérdései

T/2.

50. oldal

20 PERC

(a feladat előkészítése az előző modulban történt)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az előző modul elemzési szempontjainak továbbgondolása, az ottani modulzáró, reflektív jellegű feladat (T/5. Tanulások és kérdések) kiindulásként való közzététele, megbeszélése.
- A tanulásokat, továbbgondolásra ösztökélő kérdéseket, átfogó értelmezés felé mutató általánosításokat a korábbi (2. modul 4–5. feladat) csoportok szóvivői ismertetik az osztálynak.

Kiemelt készségek, képességek: általánosító következtetés, lényegkiemelés, problémamegfogalmazás; vázlatkészítés; szóbeli szövegalkotás vázlat alapján

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály; a szóvivők számára vázlat alapján előadói, illetve szóbeli szövegalkotási feladat

Munkaformák: frontális ismertetés és megbeszélés (a csoportok esetleg PowerPoint-prezentációt is bemutathatnak)

Módszerek, eljárások: közzététel (esetleg PPP bemutatása)

2. Az értelmezés kulcskérdései

Tanulások és kérdések címen csoportjaitok korábban az alábbi feladatokat és kérdéseket kapták. Eljött az alkalom, hogy közös megbeszélések és vázlatkészítések eredményét szóvivőtök közrebocsássa! (Ne felejtsetek, egy szóvivő legfeljebb öt percig beszélhet!)

- A ti feladatsorotok (A, B, C, D, E) milyen szempontból vizsgálta a drámát, s az adott vizsgálódásnak melyek a legérdekesebb, legfontosabb általános tanulságai, illetve melyek a legérdekesebb, legmeglepőbb részmegállapításai?
- Feladatsorotokból, szempontotokból milyen újabb, esetleg átfogóbb kérdések adódnak?
- Vizsgálódásotok mely pontja mutat a tragédia átfogó értelmezése felé?
Milyen kérdésre adott válaszként fogható föl a ti szempontotok felől nézve az *Oidipusz király*?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK – PÉLDAKÉPPEN

Ezeket részben az előző modul 5. feladatának tanári instrukciójában jeleztük, részben kiegészítésként ilyenféle kérdéseket várunk:

- Miért nyomoz Oidipusz? Milyen uralkodó Oidipusz?
- A jóslatok és a véletlenek szerepe – befolyásolható-e a sors?
- Emberi igazság és isteni igazság viszonya
- Mit bizonyít Oidipusz bukása?
- Hogyan ítéljük meg a bukott Oidipuszt?

- F) Bűnös-e Oidipusz? Ha igen, miben?
 G) Oidipusz sorsa mennyire egyedi-különleges, mennyire általános emberi sors?
 H) Milyen mértékben magyarázzuk a művet a keletkezés korából?

Természetesen egészen másféle kérdések is adódhatnak. Amit elvárhatunk, csupán annyi, hogy a szóvivő jelezze, hogy miért s milyen szövegrészek, ill. már megoldott feladatok alapján véli csoportja kulcskérdésnek az adott kérdést.

3. lépés: 3–4. feladat

Az értelmezés változatai

T/3. 50. oldal
 30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* néhány alapvető értelmezéstípusának megismerése, átgondolása értelmező szövegek s azok feldolgozását segítő feladatok révén. Mégpedig azzal az igénnyel, hogy a most „szakértői csoportokban” dolgozó tanulók egy következő feladat során itt megszerzendő tudásukat egy másik csoport tagjainak adják tovább. Tehát a mostani csoportok megértési tevékenységét, megbeszéléseit a megtanítás, a továbbadás célja vezérli. Nem szükséges mind a nyolc értelmezésnek, értelmezéstípusnak a feldolgozása. Az osztály létszámától, érdeklődésétől függ, hogy 4-5 vagy 6-8 értelmezés megbeszélésére alakuljanak-e csoportok. Nem célszerű azonban kihagyni az A), a B) és a C), illetve a H) betűjelű értelmezéseket, s javasoljuk, hogy a három merész és nagy hatású értelmező: Nietzsche, Freud és Foucault értelmezései közül is legalább az egyik kerüljön feldolgozásra.
- A tanulók mozaik rendszerű csoportmunkában oldják meg a feladatsorokat. A csoportmunka eredményeit minden csoporttag jegyzeteli, de nem ebben a feladatban s nem a teljesség igényével kérjük majd a megoldások közzétételét. A közzétételről előre érdemes közölni, hogy mindenki részt vesz majd benne, ugyanis a mostani csoportok – mint feljebb említettük – úgynevezett *szakértői csoportok*, amelyeknek egyes tagjai majd egy különböző értelmezések szakértőiből álló – másik – kooperatív csoportban tanítják meg a csoport többi tagjának az általuk most megismert értelmezést.
- Fontos, hogy mind ennél a feladatnál, mind a kooperatív csoportokban történő reciprok tanítás során nyomon kövessük a csoportok és az egyének munkáját, és a nehézségek áthidalásában, a problémák tisztázásában, a lényeg kiemelésében, a vázlat készítésében szükség esetén segítséget nyújtunk nekik.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, szakszövegek értelmezése, véleményalkotás, érvelés

Célcsoport – differenciálás: a csoportok szerveződhetnek témákra, azaz értelmezéstípusokra való jelentkezés alapján, vagy pedig úgy, hogy az előzetesen megalakult szimpátiacsoportok az értelmezések címét és/vagy betűjelét kihúzzák egy kalapból vagy dobozból

Munkaformák: csoportmunka négyfős szakértői csoportokban

Módszerek, eljárások: tanári kalauz, mozaik

3. Az értelmezés változatai

A) Az *Oidipusz király* mint sorstragédia

A német klasszikában (pl. Lessing, Herder, Schiller) vált meghatározóvá a darabnak sorstragédiaként, végzetdrámaként való értelmezése. E szerint az értelmezéstípus szerint a darab A SZABAD AKARAT ÉS A SORS (szükségyszerűség) viszonyáról szól. Ennek az értelmezésnek persze sokféle változata, hangsúlya lehetséges. Az egyik szerint a darab azt bizonyítja, hogy az ember hiába küzd előre kiszabott sorsa, végzete ellen, az mindenképpen beteljesül rajta. Egy másik álláspont azt hangsúlyozza, hogy a sors éppen az emberi cselekedetek révén teljesül be, sőt éppen a szabad akarat szolgálja – önmaga ellenében – a szükségyszerűség érvényesülését. Laiosz és Oidipusz épp azáltal segítik a jóslatban megfogalmazódó végzet beteljesülését, hogy megpróbálják elkerülni, hogy felveszik vele a küzdelmet. Laiosz is, Oidipusz is igyekszik elkerülni a sorsot. Az előbbi azzal, hogy megszületett gyermekét kitéteti a Kithairon hegyére, hogy az felcseperedvén ne gyilkolhassa meg. Az utóbbi azzal, hogy nem tér vissza Korinthoszbba, nehogy megölje vélt apját. Csakhogy épp a sorssal való szembefordulás teszi lehetővé a sors, a szükségyszerűség érvényesülését.

- a) Hogyan segíti elő Laiosz tette a jóslat beteljesülését?
- b) Hogyan segíti elő Oidipusz sorsának beteljesülését az, hogy a delphoi jóslat meghallgatása után nem tér vissza Korinthoszbba?
- c) Oidipusz nyomozásában azonban már nem a sors elkerülésének szándéka, hanem éppen a vele való szembenézés törekvése érvényesül. Iokaszté és Oidipusz magatartása épp ebben: a szembenézés elkerülésében vagy bármilyen áron való vállalásában különbözik. Nevezzétek meg a drámának azt a pontját, ahol magatartásuk élesen szembekerül egymással! Milyen értékrend áll kettejük különböző magatartása mögött? (Mit tekint Iokaszté – lásd a 979. sort is! – és mit Oidipusz követendő magatartásnak, legfontosabb értékek?)
- d) Kik a darabnak azok a szereplői, akik, úgy tűnik, szintén nem biztosak abban, hogy az igazság kiderülése, kimondása a legfontosabb? Oidipusz (olvasói-nézői) megítélését hogyan befolyásolja mások vonakodása?
- e) Oidipusz egyedi sorsának alakulásán túl mit mond a darab az emberi cselekedetekről, a cselekedetek „hatásmechanizmusáról”: pl. akarat, cél és következmény viszonyáról?
- f) A Daimón

A huszadik században részben megmaradt az *Oidipusz* sorstragédiaként való értelmezése, de azzal a lényeges módosulással, hogy a sorsot nem valami Oidipuszon kívül működő hatalomként értelmezték, hanem Oidipusz jellemének részeként. Nem a Tükhé (a vaksors) vagy a Moira (a sors, ami osztályrészül jut az embernek) „áll a középpontban, hanem a Daimónként meghatározott felsőbb hatalom”. (Simon Attila) A DAIMÓN G. M. Kirkwood szerint „hozzátartozik az egyénhez, élete elválaszthatatlan része; egy akarral rendelkező szellem, [...] Ő a mozgató, a vezető, a beteljesítő; és majdnem mindig szenvedést és romlást idéz elő. [...] Nem egészen kü-

lönül el az istenségtől, de nem is azonos vele, nem teljesen áll kívül az emberen, és nem is egészen része természetének: a »démoni« van legközelebb a válaszhoz, amelyet Szophoklész arra a kérdésre ad, hogy honnan éri a szenvedés az embert.” (Bolonyai Gábor és Simon Attila fordítása és értelmezése nyomán.) Oidipusz szenvedéseinek okát sokfelé lehet keresni. A király Apollónt és Zeust is megnevezi balsorsának irányítóiként, de az istenek közvetlenül nem határozzák meg tetteit. A cselekménymozzanatok nem abszolút determináltak, elrendeltek, Oidipusz maga dönt, maga lép „daimónjára” hallgatva. Ez a daimón hol a király *intellektuális kiválóságában* mutatkozik meg, hol rendkívüli *indulatosságában*. A szellemi kiválóság (a Szfinx talányának megfejtése, a nyomozásban tanúsított éleselméjűség) olyannyira meghatározza életútját, hogy Teiresziasz ebben jelöli meg bukásának okát. A keresztútnál, az átoknál, Teiresziasz provokálásakor vagy az önmegvakításnál viszont inkább *indulatossága (thümosz)* irányítja Oidipuszt. A király is elmondhatná magának azt, amit a tragédia fordítója, Babits Mihály ír *Zsoltár férőhangra* című versében: „Véletleneid belőled fakadnak”.

A fenti értelmezésből mit tudtok a leginkább elfogadni?
Mi benne a legkevésbé meggyőző, mi a legkevésbé érthető?

Szerintetek a darab végére elismeri-e Oidipusz az istenek és a Moira, a sors felsőbb hatalmát vagy megőrzi valamit öntudatából, a sors kifürkészhetőségének és uralhatóságának hitéből? Utolsó döntéseiben mennyire passzív, marad-e benne valami hübrisszel (gőggel, elbizakodottsággal) határos öntudatából?

B) Bűnösség és ártatlanság

- a) Bűnösnek vagy ártatlannak tartjátok Oidipuszt?
Ha bűnös, miben? Ha ártatlan, miért?
- b) Oidipusz magát ártatlannak vagy bűnösnek tartja?
Az ő határozott ítélete mögött milyen emberszemlélet áll? Próbáljátok megfogalmazni!
- c) A modern lélektani vagy jogi szemlélet szerint Oidipusz tetteit öntudatlanul, jóhiszeműen hajtotta végre. (Magát a gyilkosságot a későbbi király provokáció nyomán, szinte önvédelemből követte el. A darab szövege szerint úgy érzékeljük, ha az áldozat történetesen nem az apja lett volna, Oidipusz az útkereszteződésnél végrehajtott erőszakos tettet nem tartaná bűnnek.)
Hegel, a nagy német filozófus erről így ír:

„Oidipus megölte atyját, feleségül vette anyját, vérfertőző hitvesi ágyban gyermekeket nemzett, s mégis tudta és akarata nélkül sodródott e szörnyű bűnökbe. Mai mélyebb tudatunk joga abban állna, hogy ezeket a bűnöket ne ismerjük el mint saját valójának tetteit, mert hiszen nem gyökerestek sem saját tudásában, sem saját akarásában; [...] Ha helyes az a felfogás, hogy az ember csak abban az esetben bűnös, ha módjában volt választani, s önkényesen arra határozta el magát, amit végrehajt, akkor a régi plasztikus alakok ártatlanok ...”

Mi a véleményetek a fenti gondolatokról?

- d) Hegel az *Estztikai előadások* előbb idézett helyén a fentiekhez a következőket is hozzáteszi:

„A plasztikus görög ember azonban helytáll azért, amit mint egyén cselekedett, s nem választja szét magát az öntudat formális szubjektivitására és arra, ami az objektív dolog.” Illetve: „A tragikus nagy hőroszok bűnösök is, ártatlanok is. [...] Az éppen a nagy jellem ereje, hogy nem választ, hanem természeténél fogva teljességgel az, amit akar és végrehajt. Az, ami, s örökké az, s ez a nagysága.”

Fogalmazzatok meg egyszerűbb nyelven, hogy mit is jelentenek a fenti állítások!
Például: mit nem választanak széjjel a Szophoklész-tragédiák főhősei?

e)

Friedrich Hölderlin, a német klasszika és romantika határán álló költő (akit ma inkább a romantikához sorolunk), az *Oidipusz király* klasszikus német fordításának megalkotója Oidipusz gyilkosságát és vérfertőző házasságát magában nem tartotta bűnnek. Ezzel szemben felfogása szerint a király nyomozása során követ el bűnöket: egyrészt azzal, hogy istenkísértő, papi szerepet elbitorló és zsarnoki módon, „az öntudat örült-vad keresése” révén magára vállalja a nyomozás és az igazságtétel Hölderlin szerint nem automatikusan őt illető feladatát. Másrészt saját cselekedetei nyelvi újratemtésével, kimondásával értelmezi bűnné az eseményeket. Például eszerint a gyilkosra kimondott átkával minősíti visszavonhatatlanul bűnösnek önmagát. A bűn(vállalás) ebben a felfogásban egyúttal áldozati hőstett is. (*Kocziszky Éva ismertetése nyomán*)

Mi a véleményetek erről a felfogásról?

Egyrészt arról, hogy Oidipusz nem a dráma előtörténetében, hanem jelen idejű cselekményében válik bűnössé?

Másrészt arról, hogy ez a bűnössé válása egyúttal hősi és megtisztító áldozatvállalás is?

f) A bűn és a büntetés aránytalansága – a katarzis

Az alábbi, nehéz olvasmányrészletekben Arisztotelész *Poétikájának* a KATARZISra, azaz a tragédia hatására vonatkozó nézeteinek egy részével, illetve ezeknek Hans-Georg Gadamer (1900–2002) német bölcselelő által adott magyarázatával ismerkedhettek meg.

A négy számozott szövegrész szervesen összefügg, de a II. és a IV. szemelvényt csak kiegészítő olvasmánynak, gondolkodnivalónak szánjuk. Az I. szöveg általános tudnivaló, míg a III. fontos adalék ahhoz a kérdéshez, hogy mennyire is bűnös Oidipusz, illetve általában a tragédiák főhősei. (Az alcímekkel való tagolás és a szövegrészek számozása nem az idézett szerzőktől származik. A szögletes zárójelek sem tőlük valók.)

A feldolgozás során használjátok a megszokott jelöléseket (√, −, +, ?, *)!

I. FÉLELEM, SZÁNALOM, KATARZIS

Arisztotelész *Poétikája* szerint „a tragédia nem pusztán egy teljes cselekménynek az ábrázolása, hanem félelmes és szánalmat keltő eseményeké”. A tragédiának a nézőre tett hatását Arisztotelész a KATARZIS, azaz a MEGTISZTULÁS fogalmával írja le. A tragédia nézője FÉLELMET [*phobosz*] és EGYÜTTÉRZÉST (szánalmat, részvétet) [*eleosz*] érez, s a katarzis során vagy ezek a szenvedélyek tisztulnak meg benne, vagy – más értelmezés szerint – ezektől a szenvedélyektől tisztul, szabadul meg a néző. Fontos – ahogyan ezt Hans-Georg Gadamer, 20. századi művészetbölcselelő megállapította –, hogy ez a félelem és együttérzés nem pusztán szubjektív érzések, hanem sokkal inkább

„külső hatalmak [...], melyek megszállják és magukkal ragadják az embert. Az eleosz a siralom, amely elfog bennünket látván azt, amit siralmasnak nevezünk. Így fog el bennünket a siralom például Oidipusz sorsának láttán (Arisztotelésznek folyton ez a példa lebeg a szeme előtt). [...] A phobosz az aggodás borzadályát jelenti, amely az iránt fog el bennünket, aki szemünk láttára rohan a vesztébe, és aggodunk érte. A siralom [panasz, együttérzés] és az aggodás [félelem] az extázis, a magunkon-kívül-levés módjai, amelyek az előttünk lejátszódó történés lebilincselő erejéről tanúskodnak.”

II. A KATARZIS MINT TRAGIKUS SZOMORÚSÁG ÉS MINT MEGKÖNNYEBBÜLÉS

Az említett szenvedélyek megtisztulásáról, avagy az említett szenvedélyektől való megtisztulásról szólva Gadamer szerint Arisztotelész „a tragikus szomorúságra gondol, mely egy tragédiát látva fogja el a nézőt. A szomorúság azonban egyfajta megkönnyebbülés és feloldódás, melyben sajátosan keveredik fájdalom és gyönyör. Hogyan nevezheti Arisztotelész ezt az állapotot megtisztulásnak? [...] Szerintem a következőkben rejlik a válasz: amikor elfog bennünket a siralom és a borzadály, fájdalmas meghasonlásban van részünk [egyfajta tisztátalanságban]. Nem akarjuk elfogadni, ami történik, nem akarjuk észrevenni, tiltakozunk a szörnyű események ellen. Mármost a tragikus katasztrófa hatása abban áll, hogy megszűnik ez a meghasonlás azzal, ami van. Ezért a szorongatott lélek egyetemes felszabadulását idézi elő. Nemcsak attól a bővölettől szabadít meg bennünket, amelyben a szemünk előtt bekövetkező sorsnak a siralmas és borzalmas volta tartott bennünket fogva, hanem ezzel együtt mindentől megszabadulunk, ami meghasonlást idéz elő köztünk és aközött, ami van.”

III. A TRAGÉDIA LÉNYEGE: A TRAGIKUS KÖVETKEZMÉNYEK ARÁNYTALANSÁGA

„A tragikus szomorúságban tehát egyfajta igenlés, az önmagunkhoz való visszatérés tükröződik [...]. De mi ennek az afirmációnak [igenlésnek] a voltaképpeni tárgya? Mi az, amit itt igenlünk? Bizonyára nem valami erkölcsi világrend igazságossága. [Ahol a bűn, a tragikus vétség elnyeri méltó büntetését.] Mert tragédia nem ott van, ahol bűn és bűnhődés mintegy igazságos arányban áll egymással, ahol maradéktalan a bűn erkölcsi kiegyenlítése. [...] Ellenkezőleg: a tragikum lényegét a tragikus következmények aránytalan súlyossága jellemzi. A vétkezés minden szubjektívizálása ellenére, még az újkori tragédiában is érezhető a sors túlerejének antik mozzanata, amely éppen a bűn és a sors aránytalanságában nyilvánul meg mindenki számára azonosként.”

IV. MIT HELYESEL A NÉZŐ A KATARZISBAN, A TRAGIKUS SZOMORÚSÁGBAN?

„[...] Tehát ismét fel kell tennünk a kérdést: mi az, amit a néző igenel? Nyilvánvaló, hogy a néző számára épp a bűnös tetteiből eredő következmény aránytalansága és félelmetes nagysága jelenti a feladatot. A tragikus afirmáció [igenlés] nem más, mint megbirkózása ezzel a feladattal. Igazi *communio* [egyesülés, a közösben való feloldódás] jellege van. A tragikus szerencsétlenség aránytalan nagyságában valami olyasmit tapasztalunk, ami valóban mindannyiunk számára közös. A néző saját magát ismeri fel és saját véges létét, szemközt a sors hatalmával. Ami a nagy embereket éri, annak példaszerű jelentősége van. A tragikus szomorúság nem a tragikus folyamatot mint olyat vagy a hőst utolérő sors igazságosságát fogadja el, hanem a létnek egy metafizikai rendjét, mely mindenkire érvényes. Az »így van ez« egyik módja a néző önismertének, aki belátásra képesen tér vissza az elvakultságokból, melyekben másokhoz hasonlóan ő is él. [...] A tragikus szomorúság az önismeretből ered, melyben a néző részesül.”

(H-G. Gadamer: *Igazság és módszer*. Bonyhai Gábor fordítása)

C) Látszat és valóság – a tragikus irónia

Karl Reinhardt nagy hatású Szophoklész-könyve (1933) a LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG kettősségében, összeütközésében ragadta meg az *Oidipusz király* lényegét. Oidipusz a darab kezdetekor a város sikeres, szeretett és nagy tekintélyű uralkodója, boldog családfő, férj és apa. A darab során kiderül, hogy az „emberek elseje” valójában az emberek között a legutolsó: vérfertőző apagyilkos, városa kártevője. A boldogság, a sikeresség látszatként lepleződnék le. Mi, nézők a mítosz ismeretében szinte mindent a kezdet kezdetétől máshogy is látunk, máshogy is hallunk, mint a szereplők, elsősorban mint Oidipusz. Így szinte minden tett, minden mondat JELENTÉSE MEGKETTŐZŐDIK, azaz ironikussá válik, hisz a kimondója által adott jelentésen kívül más jelentés hordozójává lesz, más értékelést is kivált.

Látszat és valóság kettősségével függ össze a darabot átható TRAGIKUS IRÓNIA. A látszatok, illúziók, tévedések világában élő hősök rendszeresen tesznek olyan kijelentéseket, amelyeknek értelmét, súlyát, valódi irányát maguk sem értik. Ilyen önmaga ellentétébe forduló és kimondójára visszazálló szó Oidipusz rettenetes átka, amelyet az első epeiszodionban mond Laiosz gyilkosának a fejére. Ilyen a jós vakságát gúnyoló királyi szó, mely kimondójának tudta nélkül egyszerre beszél Oidipusz nyitott szemű vakságáról, azaz tudatlanságáról, látszatokba ragadásáról és utal előre majdani, büntetésül magára mért fizikai vakságára. Ellentétébe fordul itt sok jó hír, legyen szó akár lokaszté megnyugtatónak szánt beszámolójáról, melyben elmeséli, mennyire megbízhatatlanok a jóslatok, hiszen Laioszt a jóslattal ellentétben nem saját fia, hanem útonállóként ölték meg ama bizonyos hármass kereszteződésnél vagy arról a jó hírről, melyet a korinthuszi hírnök hoz. A megnyugtató, fájdalmat csillapító szándék az utóbbi esetben is csak a gyanút, a fájdalmat növeli: hisz ha Korinthusz most elhunyt ura nem volt Oidipusz atyja, akkor Laiosz mégis az lehetett. Az olvasó, a néző az elhangzás pillanatában is érti, hogy a kimondott mondatok a szándékoltallal ellentétes irányban hatnak, hisz nem részese a remények és a látszatok ama világának, amelyben Oidipusz és felesége él.

- Olvasátok föl Kreón és Oidipusz prologoszban elhangzó párbeszédének azon sorait, amelyek a többlettudással bíró néző számára különösen visszásan hangzanak!
- Az első epeiszodion elején hangzik el Oidipusz nyomozási parancsa és híres átka. Ennek egyik legironikusabb mozzanata egy hasonlat, melyben saját harcát minősíti a király. Keressétek meg ezt a hasonlatot (258–59.) és fejtsetek ki, hogy miért kelt hátborzongatóan ironikus hatást!
- „Van [az igazságnak ereje], de nem benned, mert vak vagy és füled és elméd éppolyan vak, mint szemed.”

Ki mondja és kinek a fenti mondatokat az első epeiszodionban?

Miből adódik a kijelentés iróniája?

Ki mondhatná még, és kinek mondhatná?

Kire hogyan vonatkozik a kijelentés érvénye?

- A második epeiszodionban nem annyira egyes mondatok jelentése, hanem a tettek, a beszéddel végrehajtott cselekedetek fordulnak ellentétükbe.

lokaszté és Oidipusz beszélgetésében hogyan terelődik a jóslatokra a szó? (703–709. sor)

Mit és milyen cézzattal mesél el férjének lokaszté?

Milyen két információra, közlésre kaphatná fel ezek közül a király a fejét?

A kettő közül melyikre figyel fel, azaz milyen közlés fordul a királynő szándékának ellentétébe? Idézzétek!

A másik közlés vajon miért nem ragadja meg Oidipusz (a „dagadtlábú”) figyelmét?

e) A harmadik epeiszodionban a korinthoszi hírnök egy részben jó, részben rossz hírt hoz, majd saját érdekében, érdemeinek növelése végett még egy felvilágosítást ad a hozott hírek mellé.

Mi a hír, és hogyan reagál rá előbb lokaszté, azután Oidipusz?

Mi a búbánatra s mi az örömrre okot adó oldala?

A búsító vagy az örvendetes részének örülnek-e jobban?

Milyen Oidipuszból eredő s milyen személyes okból egészíti ki a hírt egy újabb felvilágosítással a hírnök?

Hogyan hat ez az újabb jó hír a királyra és a királynőre?

f) Van a darabban egy kardal (sztaszimon), amelyben a kar annyira az illúziók rabja, hogy az már egyszerre elkeserítő és megmosolyogtató. Azaz a tragikus irónia a kar szövegére is kiterjed.

Keressétek ki, jelöljétek meg ezt a kardalt!

Vajon mi magyarázhatja a kar optimizmusát, illúzióit, szelektív hallását (azaz hogy olyan válogató és részleges módon hall, olyan keveset fog föl az egyre nyilvánvalóbbá váló igazságból)?

A drámai hatás szempontjából mi lehet a funkciója ennek az „illúziók táplálta himnusznak” (Bolonyai Gábor)?

D) A freudista értelmezés

Az úgynevezett „Ödipusz-komplexus” (azaz az ellenkező nemű szülő iránti kora gyermekkori nemi vonzódás és a másik szülő elleni féltékenységből fakadó gyilkos indulat, illetve az ezekből adódó lelki bonyodalmak) a freudi mélylélektan egyik közhellyé vált tézise. Az ösztönfejlődés eme Freud szerint kikerülhetetlen tényéről, illetve fázisáról a mélylélektan atyja először 1900-ban megjelent *Álomfejtés* című korszaknyitó munkájában ejtett szót. Természetesen az elnevezés Szophoklész drámájára, illetve az annak alapját képező mítoszra utal. Az irodalomértők Freuddal vitázva nem győzik hangsúlyozni, hogy Oidipusznak természetesen nem lehetett Ödipusz-komplexusa, hiszen nem tudta, hogy anyjába szerelmes, s hogy akit megöl, az éppen az apja. Arról nem szólva, hogy a dráma története szerint az apa iránti gyilkos indulat értelemszerűen nem következhetik az anya iránti vágyból, hisz a gyilkosság pillanatában Oidipusz még nem is ismeri Laiosz feleségét. Természetesen az értelmezőknek egy szinten (a történés szó szerinti szintjén) igazuk van, azonban mintha nem vennék észre, hogy Freud az általa felfedezett-feltételezett lelki bonyodalom jelképeként, szimbolikusan-metaforikusan olvassa a drámát, illetve a mítoszt.

Nézzük meg, mit is mond Freud az *Álomfejtés* említett helyén!

... Hol lehet föllelni ma
A régi bűnnek elmosódott nyomait?¹

A darab cselekménye ezután nem más, mint az egyre fokozódó, emelkedő, művészién késleltetett és a lélekelemzés munkájához hasonló leleplezés: maga Oidipusz Laiosz gyilkosa s egyben a meggyilkoltnak és Jokaszténak fia. Az akaratlanul elkövetett iszonyatosságtól megrendülten Oidipusz kivájja saját szemét, és elhagyja hazáját. A jóslat beteljesedett.

Az *Oidipusz király* úgynevezett sorstragédia. Tragikus hatása az istenek hatalmas akarata és a balsorsot kikerülni akaró ember hiábavaló ellenszegülése közötti ellentétből fakad. A mélyen megrendült nézőnek fel kell ismernie, hogy az istenség akaratában meg kell nyugodni, hogy ő maga tehetetlen ezzel az akarattal szemben. Modern költők következetesen meg is kísérelték, hogy hasonló tragikus hatást érjenek el, amennyiben ugyanezt az ellentétet maguk kitalálta mesébe szőtték. Ezekben a darabokban viszont a közönség megindultság nélkül nézte, hogyan teljesedik be ártatlan embereken, minden küzdelmük ellenére, egy átok vagy jóslat: e későbbi sorstragédiák hatástalanok maradtak.

Ha az *Oidipusz király* képes a modern embert ugyanúgy megrendíteni, mint a kortárs görögöket, akkor ennek csak az lehet a titka, hogy a görög tragédiának a hatása nem a sors és az emberi akarat ellentétében rejlik, hanem a tárgy sajátosságában, amely ezt az ellentétet feltárja. Nyilván bennünk is eleven egy hang, mely kész a sors kényszerítő hatalmát az *Oidipusz*-ban elismerni, míg az *Ősanyát*² és más sorstragédiákat mint önkényeseket elutasítja. És valóban, Oidipusz király történetében van ilyen mozzanat. Sorsa csak azért ragad meg minket is, mert a mi sorsunk is lehetett volna, mert: születésünk előtt a jóslat ugyanazt az átkot mondotta ki ránk is. Talán mindannyiunknak az volt megírva a sors könyvében, hogy első nemi eszmélésünk az anyára, első gyűlöletünk és erőszakos kívánságunk az apára irányuljon; legalábbis álmaink erről győznek meg. Oidipusz király, aki apját, Laioszt megölte, és anyját, Jokasztét feleségül vette, nem más, mint gyerekkorunk vágyteljesülése. Ámde nekünk, kik szerencsésebbek voltunk, mint ő – hacsak pszichoneurotikusok nem lettünk –, azóta sikerült nemi gerjedelmünket az anyáról leválasztani, és féltékenységünket az apával szemben elfeledni. Attól az embertől, aki beteljesítette az őskori vágyat, oly hevesen irtózunk, amilyen erős az elfojtás, melyet e kívánságok bennünk azóta elszenvedtek. Amikor a költő a nyomozás során napfényre hozza Oidipusz vétkét, arra kényszerít, hogy magunkba nézzünk, abba a mélységbe, ahol még mindig feltehetőek – ha elfojtottan is – ugyanazok az impulzusok. A szembeállítás, amellyel a király elbocsát minket,

„... itt a híres Oedipus,
Ki a Nagy Talányt megoldotta, leghatalmasabb király,
Minden polgár irigy szemmel leste boldogságomat:
S nézzétek, mily rettentő sors hullámába hulltam én!”

– figyelmeztetés, mely nekünk és elbizakodottságunknak szól, nekünk, akik önbecsülésünk szerint oly bölcsök és hatalmasak lettünk gyermekségünk óta. Pedig, akárcsak Oidipusz, mi is tudatlanságban élünk azok felől az erkölcsöt sértő kívánságaink felől, amelyeket a természet ránk erőszakolt, és amelyek leleplezése után mindnyájan szívesen elfordítanak tekintetünket gyerekkorunk élményeiről.

Magának a szophoklészi tragédiának szövegében félre nem érthető utalás van arra, hogy az Oidipusz-monda ősi álmanyagból ered. Tartalma annak a viszonynak a kinteljes megszakadását tárgyalja, amely a gyermeket a nemiség első fellobbanásával a szülőhöz fűzi. Jokaszté a még fel nem

1 Babits Mihály fordítása

2 Franz Grillparzer (1791–1872) tragédiája

világosított Oidipuszt úgy vigasztalja, hogy egy álmról beszél, amelyet oly sokan álmodnak anélkül, hogy annak, Jokaszté szerint, bármi jelentősége volna:

„Álmaiban már sok ember szeretkezett
saját anyjával. Aki ilyet nem nagyon
vesz szívére: csak az tűri könnyen életét.”³

[...] Megértjük, hogy az Oidipusz-monda a fantázia reakciója a két tipikus álomra [a másik az apa haláláról szóló álom]; ahogyan a felnőttek elutasító érzéssel élnek át ezeket az álmaikat, úgy a mondának is rémületet és bűnhődést kell tartalmaznia. [...] (Részletek Hollós István fordításából)

- Miben hasonlít Freud szerint Szophoklész drámája a lélekelemzés (pszichoanalízis) folyamatára?
- Freud először – kiindulópontként – elfogadja, hogy az *Oidipusz király* sorstragédia, s lényege a sors és az emberi akarat ellentéte.
Hol s milyen érveléssel helyezkedik részlegesen szembe ezzel a klasszikus értelmezéssel?
- Freud milyen életkorral köti össze az anyára irányuló vágyat s az apa elleni indulatot?
Mit mond, mi lesz általában ezeknek a késztetéseknek a sorsa?
- Állítja-e Freud, hogy Oidipusznak Ödipusz-komplexusa van?
Milyen irodalomtörténeti, befogadás-történeti tény magyarázhatja az Ödipusz-komplexus, illetve Szophoklész darabja mennyiben közvetett bizonyíték ezen lelki komplexus léteire?
- Freud, illetve maga a dráma általa idézett egyik szövegrésze Oidipusz egyedi sorsát milyen módon, milyen formában emeli általános emberi szintre?
- Freud szerint milyen viszonyban van a tragédia, illetve már maga az Oidipusz-monda is a tudatalan, elfojtott, vérfertőző vágyat kifejező-megvalósító álommal?
- Freud mélylélektani szemszögből átfogalmazza a *hübrisz* (gőg, elbizakodottság) értelmezését is. Szerinte miben áll az ember hübrisze?

E) Az Oidipusz-tragédia mint rituális tragédia

Általánosan elfogadott az a felfogás, hogy a görög színház és dráma vallási szertartásból, azaz rítusból fejlődött ki: mégpedig Dionüszosz isten kultuszából, az ő tiszteletére rendezett ünnepi szertartásokból. Dionüszosz a meghaló és újjászülető istenek közé tartozik, a rítusban újrájátszott mítosza szétszaggatásáról és feltámadásáról szól, ezért kultusza kapcsolatba hozható az ősi évszakköszöntő és termékenységünneplő szertartásokkal.

A huszadik század elejének angol „klasszikus antropológusai” (pl. Jane Harrison, Gilbert Murray, F. M. Cornford) a mítoszok és az antik irodalom értelmezésében az összehasonlító kulturális antropológia módszereit alkalmazták. Ez annyit jelent, hogy azokat a vizsgálati szempontokat és eredményeket vonták be a régi kultúrák, illetve a klasszikus mitológia és irodalom tanulmányozásába, amelyeket antropológus, „néprajzkutató” kortársaik a még fennmaradt törzsi társadalmak,

„primitív” népek kulturális szokásrendszerének leírása során alkalmaztak, illetve értek el. Ebből a szemléletből logikusan következett a görög mítoszok és az (antik) irodalom rituális, azaz szertartások keretében való értelmezése. A szemlélet erőssége abban rejlik, hogy az egyedi történetet valamilyen általános képlet részeként egyetemes – és jelen idejű – jelentőséggel ruházta föl, gyengéje viszont abban, hogy elmossa az egyes történetek, művek közötti különbséget, mindben csak a közös archetípust, ősképet ismeri fel.

Francis Fergusson amerikai színháztudós az előbb említett iskolát követi, amikor azt állítja, hogy „Oedipus mítoszának szophoklészi dramatizálásához a kulcsot ez az ősi rítus [az évszakisten rítusa] adja meg”. „Magának Oedipusnak a figurája valamennyi követelménynek megfelel: bűnbak, darabokra tépett király és istenalak. Théba helyzete, ahogy a darab elején megjelenik – végveszély, a termés, az állatok, a nők rejtélyes meddővé apadása, a város halálos betegségének és az isteni kegyvesztettségnek a jelei – a téli kiszáradásra emlékeztetnek, és ugyancsak harcra, szétdarabolásra, halálra és feltámadásra szólítanak. [...] Ha az *Oedipus*-t rítusnak tekintjük, másként fogjuk megérteni, mintha egy történet [...] pusztá dramatizálásaként fognánk fel. Harrison kimutatta, hogy a dionüszoszi ünnep, amely végső soron a sarjadás és virágba borulás éves ünnepein alapul, a felnőtté válás ünnepeihez hasonlóan *rite de passage*-okat [átmenetrítusokat – lásd a kilencedik évfolyam *Beavatás* c. fejezetét!] tartalmazott – az egyéni növekedés és fejlődés rejtélyének ünnepeit. Egyszersmind ima is volt az egész városállam jólétéért.”

„A darab cselekményét Láios gyilkosának felderítése alkotja. Ez az általános, mindenütt kimutatható cél hatja át – »megtalálni a vétkest, hogy megtisztuljon az élet«, mondhatnánk.”⁴

Francis Fergusson a hajdani közönség vallási-rituális elvárásainak megfelelő *tisztulási rítusként* olvassa Szophoklész drámáját, nagyságának titkát pedig a pusztán személyes történeten túlemlő rituális egyetemesség mellett jelentésének, cselekményének mélységes ambivalenciájában, többértelműségében látja. Oedipus „elérte a célját: de sikere egyszersmind pusztulása is. (...) Ugyanilyen kétértelműség övezi azt a törekvését is, hogy felfedezze, ki és mi ő. Úgy tűnik, rájön, hogy senki; és mégis ezáltal talál rá önmagára. És mi a helyzet az istenekhez való viszonyával? Kutatását hősi kísérletnek tekinthetjük, hogy parancsaik elől elmeneküljön, vagy egy olyan mély, természetes hiten alapuló kísérletnek, hogy rájöjjön, mik is ezek a parancsok, és miben állna az igazi engedelmesség. Oedipus bizonyos értelemben a sors bábuja, mert olyan erőktől szenved, amelyeket nem tud sem ellenőrizni, sem megérteni; egyszersmind azonban minden lépésének tudatában van, és önszántából cselekszik.”⁵

- a) Milyen szertartással hozza kapcsolatba a tragédia formáját az angol klasszikus antropológiai iskola?
- b) Mit jelenthet az, hogy Oidipusz „bűnbak, darabokra tépett király és istenalak”?
Miért, milyen értelemben bűnbak, s mi lehetett a bűnbakok szerepe az áldozati szertartásokban?

Mit jelenthet a „darabokra tépett” király? Kit idéz a „darabokra tépett” jelző, és hogyan valósul meg ez a darabokra tépődés a drámában?

Milyen értelemben tekinthető „istenalaknak” Oidipusz?

4 Francis Fergusson: A színház nyomában. Bp., Európa Könyvkiadó, 1986. 54. old.

5 I. m. 29–30. oldal

- c) Milyen évszakkal kapcsolja jelképesen össze ez az értelmezés a darab kiinduló állapotát? Mi jellemzi ezt az állapotot? Elvileg milyen évszakot hoz, köszönt a darab befejezése?
- d) Nézzétek meg, hogy maga a darab, a harmadik sztaszimon milyen lehetséges kapcsolatot teremt Dionüszosz-Bacchus és Oidipusz között (1105–6.)!
- e) Milyen kettősségek teszik Fergusson szerint érdekessé Oidipusz alakját? Emeljétek ki öt ilyen ellentétet!

- (1)
(2)
(3)
(4)
(5)

F) Nietzsche értelmezése

Friedrich Nietzsche (1844–1900) német filozófus a görög kultúrának gyökeresen új értelmezését kezdeményezte *A tragédia születése* (1872) című könyvében. Ebben szembeállította a német klasszika uralkodó görögységképét, mely Apollón jegyében áll, s a harmónia, a mértéktartó körülhatároltság, az ész világosságának művészete a görög művészet dionüszoszi, mámoros-ekszztatikus válfajával. Az apollóni művészetben az individuáció, azaz az egyedekre különülés elve uralkodik, míg a dionüszoszi művészet mámorában az egyén feloldódik a közösségben. Az attikai tragédia Nietzsche szerint az eredetében dionüszoszi kardal és az eredetében apollóni párbeszédesek szintéziseként jön létre. *A tragédia születése* című mű egyik rendkívül izgalmas elemzése éppen az *Oidipusz király*ról szól. Az individuáció fogalmát is azért említettük, mert előfordul az egyik idézett szövegrészben.

„A görög színpad legfájdalmasabb alakja, a szerencsétlen Oidipusz Szophoklész felfogásában a nemes lelkű ember, akit, hiába minden bölcsessége, a sors eltévelyedésre és nyomorúságra rendelt, iszonyú szenvedése azonban végül olyan áldást sugárzó erővé válik, melynek csodája még Oidipusz halála után is termő hatású. A nemes lelkű ember nem vétkezik, mondja nekünk a mély költő: tettei szétzúzhatnak törvényt, természeti rendet, lerombolhatják akár az erkölcs egész világát is – épp e tettekből bontakoznak ki majd azok a mágikus hatóerők, amelyek új világot emelnek a romba dőlt régi helyén. Ezt kívánja mondani a költő, aki egyúttal vallásos gondolkodó is: mint költő először egy bűnügy csodálatosan megszótt bonyodalmát tárja elénk, melyet a bíró szép lassan, szálanként felejt, hogy a saját vesztét okozza vele; a dialektikus megoldás igazi hellén öröme oly erős, hogy az egész művet valami fölényes derűvel vonja be, ami a hátorzongató előzmények éleit, szegleteit mindenütt lekerekíti. [...] Így bomlanak ki lassan az Oidipusz-mese szorosra hurkolt, halandó számára felejthetetlen szálai – bennünket pedig mélységes emberi örömmel hat át a dialektikának ez az isteni ellendialektikája. [...]”

- a) A fentiek alapján miért tekinthető Nietzsche is a tragédia rituális értelmezőjének, valójában a szertartásként való értelmezés első képviselőjének? Emeljétek ki azokat a részleteket, amelyek kimondatlanul is a meghaló és feltámadó isten, illetve a teremtő áldozat rituális mintája szerint írják le Oidipusz sorsát!

- b) Miből származtatja Nietzsche a darabot belengő „hellén derűt”?
- c) Próbáljátok megmagyarázni, hogy mit jelenthet az „isten ellendialektika” kifejezés!

„Oidipusz, ki meggyilkolta apját, feleségül vette anyját, és megfejtette a Szfinx talányát! E végzetes cselekménysor titokzatos hármassága mit mond nekünk? Egy ősrégi, kivált a perzsáknál honos néphit szerint bölcs varázsló csakis incestusból [vérfertőzésből, vérrokonok közti nemi kapcsolatból] születhet: a talányfejtő és az anyját nőül vevő Oidipuszra vonatkoztatva ezt úgy kell értelmeznünk, hogy ahol jós- és varázserők felforgatják a múltat és a jövőt, szétrombolják az individuáció merev törvényét, egyáltalán, ahol behatolnak a természet lényegi rejtelmébe, ott előbb valami szörnyű természetellenességet kellett elkövetni – mint a perzsáknál az incestust –, hogy ez megtörténhessen; mert miként kényszeríthetné a természetet titkai kiszolgáltatására az ember, ha nem úgy, hogy győzedelmesen szembeszegül vele, azaz természetellenességgel? Én ezt az értelmét látom Oidipusz végzetének szörnyű hármasságában: aki a természet – a kettős lényű Szfinx – talányát megfejti, annak az apja gyilkosaként és az anyja férjeként szét kell rombolnia a természet szent rendjét is. Nagyon is úgy tűnik, a mítosz azt akarja sugallni, hogy a bölcsesség, s éppenséggel a dionüszoszi bölcsesség természetellenes irtózat, s hogy aki tudásával a természetet [a Szfinxet] a megsemmisülés szakadékába taszítja, annak önmagán is el kell szenvednie a természet felbomlását. »A bölcsesség éle a bölcs ellen fordul; a bölcsesség vétség a természet ellen«: ilyen szörnyű tanulságokat vet oda nekünk a mítosz.”

(Kertész Imre fordítása)

- d) Az értelmezés fent idézett részletének első mondata egy sorrendi csúsztatást tartalmaz. Miben áll ez a „csúsztatás”?
- e) Miből eredezteti Nietzsche Oidipusz rendkívüli tudását, „dionüszoszi bölcsességét”, a természet titkaiba behatoló képességét?
- f) Vajon miért van szüksége Nietzschének teóriája szempontjából a d) pontban említett csúsztatásra, az Oidipusszal kapcsolatos események ilyesfajta átcsoportosítására?
- g) Szerintetek lehet-e lényege szerint igaz Nietzsche értelmezése annak ellenére, hogy igaza kifejtésének érdekében a sorrendcsere retorikai trükkjével él?
Próbáljátok érvelni Nietzsche igaza mellett!
(Érdemes például arra is gondolni, hogy a történet végét a néző, a mítosz ismerője előre tudja vagy hogy Oidipusz azokat a tetteket is sajátjainak vallja utólag, amelyeknek jelentőségével a tett elkövetésekor nem volt tisztában. Azaz az időrend nem biztos, hogy a legfontosabb tényező a mitikus alapú tragédiában.)

G) Tudás és hatalom viszonyának tragédiája (Michel Foucault értelmezése)

Miért is törekedett a tudásra Oidipusz, miért nyomozott? Többféle választ is adhatunk. A prologosz tanúsága szerint a király városa érdekében, a város iránti felelősségtudattól áthatva nyomoz, azért, mert erre kérte a nép, mely megmentőjeként tiszteli. Másfelől hajtja tudásvágya, az önismeret igénye. Amikor lokaszté, aki nem akar szembenézni a már sejtett igazsággal („Legjobb vaktában élni csak, ahogy ki tud.”), a harmadik epeizodionban arra kéri, hogy ne kutasson

tovább, Oidipusz így felel: „Nekem látni s tudni kell.” Kérdés, hogy ez a tudásvágy csak az önismeret igényével és a felelősségérzettel függ-e össze vagy a hatalom birtoklásának vágyával is, ahogyan *Michel Foucault* [ejtsd: misel fukó] francia történész és filozófus véli. Az ő felfogása szerint Oidipusz zsarnok, türannosz. „Azért keres megoldást a problémára, mert érdeke így kívánja, csak így tarthatja meg koronáját.”

Oidipuszt tudása emelte Thébai trónjára és a tudása taszította onnan le. Azért lehetett a város királya, mert megoldotta a Szfinx rejtvényét, s azért kell buknia, mert kinyomozta, kitudakolta, hogy ő maga a megelőző király gyilkosa. *Tudás és hatalom* tehát kétségtelenül összefonódik sorában. „A zsarnok személyét nemcsak a hatalom jellemzi, hanem a tudás egy bizonyos típusa is. A görög zsarnok nem egyszerűen az a valaki volt, akinek a birtokába került a hatalom. Ő azért ragadta meg a hatalmat, mert rendelkezett bizonyos tudással, vagy legalábbis érvényesítette azt a tényt, hogy tudása hatékonyabb a többiekénél. Pontosan ez történt Oidipusz esetében is. Szellemi képességénél fogva sikerült megoldani a Szfinx rejtvényét. [...] Gyakran, hogy jellemezze tudásának természetét, arra hivatkozik, hogy ő az, »aki talált«, *heuréka*. Ez a »megtalálás« az, amit a darab elején olyasmiként jellemeznek, amit az ember egész egyedül hajt végre. S megtalálás az is, amit az ember akkor tesz, amikor kinyitja a szemét. Gyakran használja az *oida* szót is, ami tudást is, látást is jelent. *Oidipous* az, aki a látás és tudás e tevékenységére egyaránt alkalmas. Ő a látás, a pillantás embere, s mindvégig az is marad.” Foucault szerint „Oidipusz tudása valamiféle tapasztalati tudás. Ugyanakkor annak az embernek a magányos, felismerésből származó tudása, aki egészen egyedül, anélkül, hogy támaszkodna arra, amit [mások] mondanak, anélkül, hogy bárkire is hallgatna, a saját szemével akar látni. A zsarnok autokrata tudása, aki a saját erejéből tudja kormányozni a várost, [...] Oidipusz a hajó orrában álló kapitány, aki nagyra nyitja a szemét, hogy lásson.” Az említett magányos és tapasztalati tudásfajta értelemszerűen szemben áll a jóskok istenektől eredeztetett tudásával, ha tetszik, az isteni törvénnyel, s szemben áll az előbbin nyugvó közmegegyezéssel, a polisz emberi törvényével.

„[...] Oidipusz túl nagy hatalom birtokosa volt zsarnoki hatalmával, túl sokat tudott magányos tudásával. E mértéken felüliséghez még az is társul, hogy anyjának férje és fiainak bátyja. Oidipusz a mértéken felüliség embere, az, akinek mindenből túl sok van: hatalma, tudása, családja, szexualitása.” S talán e „mértéken felüliségnek” s az ezzel való elteltségnek, elbizakodottságnak kellett szükségszerűen átcsapnia a maga megtisztító ellentétébe.

- a) A darabban is olvasható „Dagadtlábú” névmagyarázat mellett Foucault milyen szóra s ezen keresztül milyen képességre vezeti vissza Oidipusz többszörösen is beszélő nevét?
- b) Foglaldatok össze, hogy Foucault szerint milyen típusú tudás Oidipusz tudása, s milyen viszonyban van az általa megszerzett, majd elvesztett hatalommal!
- c) Ki(k) birtokol(nak) a darabban az Oidipusztól alapvetően eltérő jellegű tudást?
- d) Keressetek példákat arra, hogy Oidipusz valóban büszkélkedik (hivalkodik?) eszével, tudásával! (Pl. a prologoszban vagy a Teiresziasszal folytatott beszélgetésben.)
- e) Keressétek meg és idézzétek, hogy Oidipusz hol és milyen értelemben nevezi saját, személyes érdekének a gyilkos megtalálását!

- f) A darabnak mely epeizodionjaiban, mely párbeszédeiben gondolkodik, illetve viselkedik Oidipusz valóban türannoszként?
Hol uralkodik el rajta a „politikai csőlátás”, amely minden gondolat mögött hatalom-átvételi, trónszerzési törekvést sejt?

Ki és hogyan figyelmezteti arra, hogy éppen elvakult zsarnokként viselkedik, illetve beszél? Idézzétek!

- g) Mennyiben értetek egyet Foucault értelmezésével, miben vitatjátok azt?

H) Az önismeret és/vagy az identitás tragédiája

Az *Oidipusz király* olvasható és értelmezhető úgy is, mint az önmegismerés tragédiája, mint a tragikus önismeret drámája. Értelmezhető úgy is, hogy alapkérdése az emberi személyazonosság, önazonosság, az identitás kérdése. Hiszen a drámában a nyomozás során végeredményben éppen két személy azonossága derül ki: a nyomozó és a gyilkos azonossága. A nyomozó a mai Oidipusz, Thébai sikeres és tekintélyes uralkodója, a férj és az apa. A gyilkos a hajdani utas, a hontalan fiatalember, akit egy pletyka és egy jóslat elűldözött abból a városból, ahol nevelkedett. A nyomozót és a gyilkost mindenekelőtt az idő és az idő révén állapotaikban bekövetkezett változások választják el egymástól.

Eleinte Oidipusz pusztán a hajdani király, Laiosz gyilkosát keresi, de már viszonylag korán, az első epeizodionban Teiresziasz szavai nyomán (a darab 437. sorában) megfogalmazódik a második kérdés is: „Ki szült engemet?” A harmadik epeizodion végén a kérdés már így fogalmazódik át, s válik egyértelműen az önazonosság kérdésévé: „Az vagyok, aki vagyok. Úgyse lehetek /más: miért félek hát fölfedezni, ki vagyok?” (1054–55.) A dráma egyik rettenetes és lenyűgöző folyamata éppen a nyomozó első (*Ki volt Laiosz gyilkosa?*) és második (*Ki szült engemet, ki vagyok?*) kérdésének összefonódása, majd azonossá válása. A két kérdés egybeforrását az is tükrözi, hogy a negyedik epeizodionban a pásztortól, a gyilkosság egyetlen élő szemtanújától már nem azt kérdezi Oidipusz, amiért eredetileg hívták, hanem csak a saját származásával kapcsolatos kérdést firtatja, hisz akkorra ebben, illetve az erre adott válaszban már benne foglaltatik az első kérdésre, a gyilkossággal kapcsolatos kérdésre adott válasz is.

Alighanem már a Szfínx rejtvénye is a tragédia identitásra vonatkozó kérdését előlegezte meg. Nem véletlen tehát, hogy a Szfínx rejtvényének megfejtője másodszor is önmagát kapja rejtvénye tárgyául. Formailag ugyan az első kérdés megoldása általában az ember, a második pedig konkrétan Oidipusz, az egyén, valószínűleg azonban Oidipusz sorsának értelme, tanulsága sem pusztán egyetlen kivételes emberre vonatkozik.

- a) Mi a közös a Szfínx által rejtvényként feladott, először négy-, azután kettő, végül háromlábú lényben és Oidipuszban?
Mi mindkettő természetének közös sajátossága?
- b) Fejtsétek ki, mit jelenthet Teiresziasz talányos mondata, melyet Oidipusz „Ki szült engemet?” kérdésére ad válaszul a jós a nagy talányfejtőnek: „E mai nap szül és veszít el tégedet!” (Természetesen a mondat első igéjének a magyarázata az igazán nehéz és az igazán fontos.)

Legalább két markánsan elkülönülő, sőt szembenálló válasz adható arra a kérdésre, hogy mi is derül ki a darabban Oidipusz, illetve általában az ember identitásáról.

Az első szerint Oidipusz önmegismerése, az önmagával való szembenézés folyamata a semmibe vezet: a látszatok leleplezése, leépítése után csak egy vak roncs marad a színpadon. Az önmegismerés, az önmegragadás, a szembenézés nagy kalandja a régi, a sikeres én leleplezésében és elpusztításában éri el végeredményét.

A posztmodern személyiségfelfogás jegyében a személyiség lényege nem is ragadható meg, mert az ugyanúgy nem állandó, ahogy az embernek a Szfinx által jellemzett alakja, természete sem az. „A cselekmény végkifejlete szerint Oidipusz létrehozta, »helyreállította« önmagát. A szöveg azonban nemcsak végpontján, Oidipusz keserűséggel és tudással telt, harmadik személyben fogalmazott szavaiban, hanem a »rekonstrukció« folyamatában, a nyomozás során is rendre ráirányítja a figyelmet az önazonosság, az individualitás (mint egyediség és mint egység) nagyon is kérdéses mivoltára.” (Simon Attila) (Egy embert eszerint igenis lehet többnek nézni – mind az élet időbelisége, mind a személyiség szerepekre tagoltsága miatt. Legalábbis a mostani ezredfordulón sokan így gondolják.) Simon Attila (az *Oidipusz király* mai magyar értelmezője) a darab szövegéről beszélve egyrészt arra utal, hogy Oidipusz többnyire egyes szám harmadik személyben beszél a saját maga által elkövetett bűnökről, illetve a saját magára mért büntetés elszenvedőjéről. A mű nagy részében ezt persze azért teszi, mert nincs tudatában, hogy a gyilkos, akit keres, a bűnös, akit megátkozik, saját maga. Másrészt a darab posztmodern értelmezője a darab legvégén lévő záró monológra utal, ahol az eredetiben végig egyes szám harmadik személyben beszél magáról Oidipusz. Babits fordítása csak néhány sorban őzi meg a harmadik személyt: „itt a híres Oedipus, / ki a Nagy Talányt megoldta, leghatalmasabb király”, máshol – Simon Attila szerint indokolatlanul – egyes szám első személyt használ. A nyelvtani harmadik személy itt azért nagyon fontos, mert az értelmező szerint azt bizonyítja, hogy „az én(jének tudott) és az ő(ként felfogott) [...] miután világossá vált, hogy »ugyanaz«, mégsem tud egyetlen »közös« énben egyesülni”. Azaz a volt király Oidipusz (az én(jének tudott) nem tudja az apagyilkost (az ő-ként felfogottat) énjébe építeni, a két ént nem tudja integrálni, szintetizálni.

Erika Fischer-Lichte német drámatörténész viszont úgy gondolja, hogy Oidipusznak bukásában is sikerül ez az identitáslétrehozás, két énjének, kétféle identitásának összeépítése.

Fischer-Lichte értelmezésében Oidipusz kétféle identitásáról beszél: *politikairól* és *fizikairól*. Az egyik, a *politikai identitása* az a közösséggel azonosuló felelősségérzet, amely a darab elejének Oidipuszát – és a periklészi demokrácia legelkötelezettebb polgárait és politikusait, illetve az e demokrácia normarendszerében mélyen hívó Szophoklész – jellemezte. Ezt a politikai identitást értelmével, a beszéd segítségével, szavaiban testet öltött tudatos döntéseivel alkotta meg Oidipusz. A másik identitás Oidipusz *fizikai* vagy *természeti identitása* (*phüszisze*), amelynek értelme által nem uralt létével és működésével most, mintegy utólag kell megismerkednie a királynak. Ez az istenek által elrendelt természetes-természeti identitás először teljesen idegen a számára, a német drámatudós szerint ezért is nem képes Oidipusz elfogadni vagy megérteni Teiresziász szavait.

Az athéniak politikai identitását e szerint az elemzés szerint *a szavak, a beszédettek hozzák létre*: a rábeszélés és meggyőzés, a beszédettek által létrehozott közösségi megegyezés s az annak eredményével való személyes azonosulás. (A tragédiák Thébája a periklészi Athén tükre: mind az ideálok, mind az azoktól való, káoszt okozó eltérés tekintetében.) Ennek megfelelően Oidipusz politikai identitását is „szavak, beszédaktusok hozzák létre és teszik hitelessé. [...] Kreónnak *parancsba* adta, hogy Delphoiba utazzon, és Apollón segítségét kérje (69–77) [Kreón híreit

a nyilvánosság előtt mondatja el (93–94)]; a polgároknak is »megparancsolja«, hogy bármit is tudnak Laiosz haláláról, fedjék föl (224–229) a gyilkost, segítőtársait és a vele rokonszenvezőket pedig megátkozza (236–248). A szó segítségével valósul meg a »kutató« gondolkodás eredménye.” Az apagyilkosság és a vérfertőzés, „mivel ezeket az aktusokat pusztán fizikai (*phüszisz*) és nem értelmes cselekvésként vitte végbe: mindaz, ami történt, a *nusz* [ész, értelem] számára idegen, és ezért nem is vált nyelvének részévé”. A nyomozás során azután Oidipusz értelme (*nusz*) kapcsolatot teremt két identitása között, illetve először „sajátjaként ismeri fel az istenek által elrendelt [természeti] identitását:

Óh, jaj, jaj! Minden tisztán napvilágra jó.
Óh, napvilág! Ma utoljára látlak én.
Ott születtem, hol nem kellett; azt vettem el,
Kit nem lehet; s megöltem, akit nem szabad!

(1182–1185)

Ha ezekkel a szavakkal fejeződne be a tragédia, arra a következtetésre juthatnánk, hogy a már születés előtt, istenek által elrendelt identitás az igazi, az értelem alkotta identitás (a város megmentőjéé és demokratikus uráé) pedig csupán emberi rögeszme, amely nem függetlenítheti magát az istenek hatalmától. A tragédia azonban nem itt végződik. Ezt követően játszódik le az a folyamat, melynek során immár Oidipusz hozza létre azt a valódi és individuális identitást, amely tényleg csak a sajátja, és mely nem redukálható sem az elrendelt fizikai, sem pedig a szerzett politikai identításra.” (Kiss Gabriella fordítása)

Erika Fischer-Lichte értelmezése szerint Oidipusz ezt a harmadik identitást (amely tehát szemben áll az én szükségszerű szétszóródásának, az identitás létrehozhatatlanságának korábban idézett nézetével) természeti identitásának nyelvi megragadásával, elsajátításával hozza létre. Úgy, hogy szavak, illetve jelképes, jelentésadó cselekvések segítségével kimondja, elbeszéli és megítéli idegen énje tetteit – s ezáltal teszi azokat a sajátjaivá.

- c) Magyarázzátok el, hogy mit jelenthet Simon Attila értelmezésében az, hogy a *cselekmény* szerint Oidipusz a darab végére „helyreállította” (rekonstruálta, összerakta) önmagát, de a szöveg az individualitást, a személy identitását, önazonosságát minduntalan és különösen a dráma záró monológjában megkérdőjelezi!
- d) Mi hozza létre, mi igazolja és mi juttatja érvényre Fischer-Lichte szerint általában az athéni demokrácia polgárának és sajátosan Oidipusznak a politikai identitását?
- e) Miben hasonlít és miben különbözik Erika Fischer-Lichte és Simon Attila értelmezése?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- A)
- a) Oidipusz Thébaiból való eltávolítása miatt nem tudja, hogy ki a valódi apja, honnan származik, ezért nem merül fel benne a Laiossal való találkozásakor, hogy a város határában éppen apjával találkozik.
- b) Az eredetét kutató dagadtlábú épp azért vetődik Thébai környékére, mert nem akarja Korinthosban vélt szülei ellen elkövetni a megjósolt bűnöket. Azaz paradox módon a sors épp az ellene tett lépések révén teljesülhet be.
- c) A negyedik epeiszodion végén, miután a korinthoszi hírnök szavai nyomán világossá vált,

hogy O. Thébaiból származik, Iokaszté könyörög, hogy Oidipusz hagyjon fel a kutatással, de a király ismét a pástorért küld, bármi áron meg akarja ismerni származását (1076–1085). Iokaszté már korábban azt mondja, hogy „Legjobb vaktában élni csak, ahogy ki tud” (979). Oidipusznak mindennél fontosabb az igazság kiderülése, Iokaszté számára viszont talán az élet élése, a kapcsolatok megóvása a fontosabb.

- d) Úgy tűnik Teiresziasznak, illetve a pástornak sem az a legfontosabb, hogy közhírré tegyék az igazságot. Oidipusz alakját ez a kontraszt megnöveli, tragikus hőssé emeli, bár nem biztos, hogy a többiek megalkuvóbb (?) szempontjait nem érthetjük meg.
- e) Talán olyasmit, hogy az ember nem menekülhet el a sorsa elől. Vagy kevésbé közhelyesen, hogy a tetteink következményeit a feltételek és véletlenek (a befolyásoló összetevők) ismeretében hiányában nem számíthatjuk ki előre.
- f) Úgy tűnik, hogy a bizonyítékok ellenére Oidipusz nem teljesen hajlandó elfogadni a Moira hatalmát, mindvégig mond és tesz olyan dolgokat, amelyek arra utalnak, hogy nem akar, nem tud lemondani sorsának befolyásáról, megszabásáról. Pl. maga ítél maga felett, s maga hajtja végre az ítéletet. Köszemlére akarja tenni magvakított testét, maga akarja száműzni önmagát, s nem kívánja, hogy ez ügyben Kreón újra kikérje a jóskok tanácsát, az istenek véleményét. Tehát nem marad teljesen passzív.

B)

- a) Egyéni. A fontos az érvelés.
- b) Oidipusz magát bűnösnek tartja. E mögött olyan felfogás áll, mely szerint az ember minden cselekedetért felelős, s a tudatosság vagy a szándéktalanság nem számít. A következmény a lényeg.
- c) Egyéni.
- d) Talán egyszerűbben: Hegel szerint az ember egy a tetteivel. A szándék, a tudatosság nem számít, illetve nem választható el a tettől, a következménytől: azaz a szubjektív és az objektív szempont nem különíthető el. A „plasztikus ember” azt is tudatosan vállalja utólag, aminek a tett elkövetésekor nem volt tudatában. Hegel szerint a görögöknél cselekvés és lélek vagy lélek és magatartás nem különíthető el két külön világra.
- e) (Hölderlin) – elhagyható részfeladat! [Vagy ez, vagy az f) végzendő el.] Sokféle válasz, vélemény elképzelhető. Azt azonban igyekezzünk kibontani, hogy *ha ezt az álláspontot elfogadjuk, akkor eszerint a tudatosság feltétele a bűnnek, azaz Hölderlin álláspontja különbözik Hegelétől. A dolgok kimondásuk révén, a nyelvi cselekvés során nyernek értelmet.*

Pl.: Oidipusz mohó igazságkeresése révén, a bűnös megátkozásának és az átok magán való következetes végrehajtásának révén valóban felgyorsítja a városnak a fertőzöttől való megtisztulását. Türelmetlensége kiélezi és megoldja a válságot.

- f) Az f) is elhagyható részfeladat, különösen a II. és a IV. szemelvény. Ugyanakkor valamikor, esetleg a modul zárásakor e szövegek mentén érdemes beszélgetni arról, hogy Oidipusz sorsa milyen hatással van a nézőre, hogy egy különös, szélsőséges történet miképpen vonatkozik miránk, hogyan „részesülünk” belőle. Talán érdemes beszélgetni róla, hogy a lebilincselő cselekmény keltette félelem és részvét mintegy kiemeli a nézőt magából („extázis”), s hogy a sorssal való szembesülés végigélése saját sorsunk másképpen látására adhat alkalmat, saját illúzióinkkal, elvakultságainkkal, saját végességünkkel szembesíthet megtisztító módon.

C)

b) A hasonlat: „megvívom érte ezt a harcot, /mint saját atyámért vívnám”. Nyilván azért hátborzongató, mert mi tudjuk, O. valóban saját apjáért vívja a nyomozás harcát, ha ennek ő nincs is tudatában. A nyelv többet mond itt is, mint használója.

c) A mondatot Oidipusz mondja a vak jósnak. De T. több joggal mondhatná O.-nak, hisz aki nem látja elméjével az igazságot, az éppen Oidipusz. T.-re a vakság szó szerint, O.-ra metaforikusan érvényes. A darab végére a király testét „hozzáigazítja” a valósághoz, új tudásához: a metaforikus vakságot valóságos vaksággal váltja fel.

d) Lokaszté és Oidipusz beszélgetésében úgy terelődik a jóslatokra a szó, hogy O. neje kérdésére elmondja, azért fordult Kreón ellen dühe, mert szerinte ő bérelte fel a jóst, hogy az benne mutasson rá Laiosz gyilkosára. A királynő erre saját példájával kívánja férjének bizonyítani a jóskok és jósigék megbízhatatlanságát.

Egyrészt azt meséli el, hogy fiukat egy jóslat hatására tették ki szinte újszülöttként, megkötözve egy vad hegyre, hogy apját ne ölhesse meg. A fiútól tehát a jóslatra hallgatva megszabadultak, a királyt pedig mégis megölték, csak nem a fia, hanem rablók egy hármass útkereszteződésnél. Mindezt a királynő férje megnyugtatóra beszéli el.

A csecsemő „láb-csuklóinak” gúzsbakötésére és a hármass útkereszteződésre kaphatná fel a király a fejét. A két információ közül csak a keresztútra vonatkozóra figyel föl. A királynő elbeszélése az ismerős hely említése miatt nem megnyugtató Oidipuszt, hanem saját magával szembeni gyanút ébreszt benne.

Az, hogy a lábcsuklóra vonatkozó közlésre nem figyel fel, talán lélektani háritásnak tekinthető. Lehet, hogy az öntudatlan apagyilkosságot könnyebb feltételezni, mint az anyával folytatott öntudatlan nemi viszonyt. Másfelől Oidipuszt ekkor még alapvetően a gyilkosság körülményei és nem saját származása érdekli. Figyelmét az előzővel kapcsolatos információk könnyebben ragadják meg. A származására vonatkozó kérdést évtizedek óta folyamatosan fojtja el, ennek felvetése tehát erősebb külső kihívást igényel.

e) A hír a korinthoszi király, Polübosz halála. A halálhírnek mind I., mind O. megőrül, mert belőle azt a következtetést vonják le, hogy a király immáron nem válhat apja gyilkosává. Elvileg a halálhír búra, az ország megöröklése öröme adna okot. Oidipuszék az előbbieket miatt a szomorú hírnek örülnek jobban.

A hírnök azért tájékoztatja Oidipuszt arról, hogy korinthoszi szülei csak nevelőszülei voltak, mert a király aggódik, hogy özvegygé vált anyjának nehogy ágyasa legyen, ahogy azt a jóslat jövendölte. A tájékoztatás másik oka, hogy a hírnök elismerést, jutalmat vár Thébai mai és Korinthosz jövendő uralkodójától, amiért hajdan élete megmentésében és sorsának alakulásában részt vett. Az új hír a királyi párt lesújtja, hisz ezek szerint a halálhír nem bizonyítja a jósigé hamisságát. A thébai származás és a Korinthoszba kerülés körülményeit hallva pedig Lokaszté már a teljes igazsággal szembesül.

f) A harmadik sztaszimonról van szó.

Talán túl hálásak a várost hajdan megmentő és ma is mintaszerűen viselkedő Oidipusznak. Talán saját korábbi álláspontjukkal nem akarnak szembefordulni, „futnak a pénzük után”. Ez esetben az egyéni öncsalás, a rögeszmés tévképzetek kollektív, ha tetszik, tömeglélektani változatával találkozunk.

De az is lehet, hogy illúziók táplálta himnuszuknak inkább csak dramaturgiai szerepe van: azt célozza, hogy magasabbról történjen a következő jelenetben a zuhanás.

D)

- a) Mindkettőben elrejtett, elsüllyesztett titkok lassanként és nehéz munkával történő leleplezése, feltárása folyik.
- b) Azt mondja, hogy a későbbi sorstragédiák (pl. az *Ősanya* című) nem lettek igazán sikeresek. Azaz a mű hatástörténetét, befogadástörténetét, sikerének titkát köti össze az Ödipusz-komplexussal.
- c) Freud az anyára irányuló vágyat s az apa elleni indulatot a kisgyermekkorral, az első nemi eszmélés időszakával kapcsolja össze. Azt mondja, hogy ezen késztetések a fejlődés során leválnak az apáról és az anyáról.
- d) Freud nem állítja, hogy Oidipusznak Ödipusz-komplexusa van. Csak a darab sikerét, illetve lélektani forrását kapcsolja össze vele. Azt állítja, hogy a darab sikerét nem a szabad akarat és a sors küzdelmének témája magyarázza, hanem a tárgy sajátossága, a mindannyiunkban meglévő, bár mélyre elásott, elfelejtett, de az álmokban megjelenő ödipális vágyak.
- e) Arra hivatkozik Freud, amit Lokaszté mond az anyával folytatott szeretkezésről szóló álmok gyakoriságáról.
- f) Freud szerint a tragédia és maga az Oidipusz-monda sem pusztán kifejezése a tudattalan, elfojtott, vérfertőző vágyat kifejező-megvalósító álomnak, hanem inkább arra adott reakció. A tudat, sőt a büntető felettes én válasza az ősi ösztönkésztetésre.
- g) Freud szerint az ember hübrisze a gyermeki én, az ösztönén hatalmának elfeledésében, a felette aratott végleges győzelem tévhitében áll.

E)

- a) Az évszakisten, évszakváltás (pl. tavaszköszöntés) rítusával; tágabban a meghaló és újjászülető isten rítusával, az átmenetrítusokkal.
- b) *Bűnbak*, mert az egész város helyett szenved, s az egész város érdekében áldoztatik föl. *Darabokra tépett király* (a Dionüszosz-rítusban Dionüszosz-figurát téptek darabokra), mert a nagy és sikeres uralkodó, illetve az egységes én képzelet a darab során szertefoszlik, széttepetik, miként O. szemének épsége is. A darabokra tépés abban is megvalósul, hogy Oidipusz kettétépedik nyomozóra és gyilkosra, mai és hajdani, tudatos és öntudatlan énré. *Istenalak* talán személyiségének néhol emberfölötti méretei miatt, illetve a harmadik sztaszimon szerint, ahol valóban istenek sarjának sejtik.
- c) A darab indítása az értelmezés szerint téli sivárság, halál; zárata új tavasz.
- d) „tán Bacchus volt apád”
- e) Ellentétek:
 - (1) hős ↔ bűnbak
 - (2) siker ↔ pusztulás
 - (3) rájön, ki ő ↔ senki
 - (4) istenkísértő, istenek elől menekülő ↔ az igazi engedelmesség és hit keresője
 - (5) önszántából cselekvő ↔ a sors bábja

F)

- a) „áldást sugárzó erővé válik, melynek csodája még Oidipusz halála után is termő hatású”; „e tettekből bontakoznak ki majd azok a mágikus hatóerők, amelyek új világot emelnek a romba dőlt régi helyén”
- b) A pusztulásból, illetve a pusztulásból újjászülető életből. Könyve más részében Nietzsche a derűt a görög pesszimizmusból, a halál hatalmának tudomásul vételéből származtatja.

- c) Maga a dialektika itt nyilván az ellentétek harcát és egységét jelenti. Részben alighanem azokra a szándékokkal ellentétes következményekre utal, melyekkel a darab teli van. Az isteni ellendialektika talán arra utalhat, hogy az ember (Oidipusz) pusztulását épp e pusztulás gyümölcseként a világ megújulása követi. Talán a pusztulásában megmutatkozó nagyság is ennek az „ellendialektikának” a része. Ellendialektika, mert Oidipusz a darabban lépései révén zuhan – de zuhanását egy másik, isteni szempontból talán emelkedésnek láthatjuk.
- d) A „csúsztatás” abban áll, hogy Nietzsche harmadikként említi a Szfinx talányának megfejtését, pedig az a felsorolt események közül másodikként történt.
- e) Nietzsche Oidipusz rendkívüli tudását, „dionüszoszi bölcsességét”, a természet titkaiba behatoló képességét a természet törvényeinek áthágásából, megsértéséből eredezteti.
- f) Azért, mert így a bűn, a természet törvényeinek áthágása előbb említettik, mint az ezáltal nyert képesség. A felsorolás így azt a benyomást kelti, mintha a vérfertőzés segítette volna hozzá Oidipuszt a talány megoldásához.
- g) A mítosz időviszonyai mindig elmosódottak. Az Oidipusz névvel a tettek mint a név viselőjének jellemzői egyszerre jelennek meg tudatunkban. Így tehát hitelesen hangzik az, hogy a Szfinx rejtvényének megfejtője nem más, mint az apagyilkos vérfertőző. Másrészt a Szfinx rejtvényének megfejtésekor Oidipusz már jóslatból ismeri bűnös sorsának még el nem követett mozzanatait is. Ez is lehetővé teszi Nietzsche számára az érvelésben az időrendből való kilépést. No és persze az apagyilkosságot a Szfinx rejtvényének megoldásakor Oidipusz már elkövette, ha ennek nincs is tudatában. A sorssal (természettel) való küzdelmet pedig már azzal elindította, hogy szembeszegülve a jóslattal nem ment vissza Korinthoszbba.

G)

- a) Az *oida* „lát”, „tud” szóra. Ezek szerint Oidipusz a látó, tudó, tudással rendelkező ember.
- b) O. tudása tapasztalati jellegű tudás. Észből és értelemről származó magányos tudás. Magányos tudáson azt érthetjük, hogy nem közös megegyezésen, hanem egyéni meg- és belátáson alapuló tudás. Nem közmegegyezésen vagy hagyományon alapuló jellege miatt ezt a tudásfajtát Foucault zsarnoki tudásnak is nevezi. O. esze, tudása révén oldotta meg a Szfinx rejtvényét, ennek a tudásnak köszönheti uralkodói hatalmát. Ugyanez a rejtvényfejtő, a dolgokat tisztán látni akaró tudás és értelem dönti le őt trónjáról, fordul saját birtokosa ellen.
- c) Teiresziasz, aki isteni eredetű tudást közvetít, illetve Kreón, aki mindig a közvéleménnyel tart.
- d) Pl. „én, mindenütt híresnek mondott Oedipus” (8.); „akkor jöttem én, én a tudatlan Oedipus, s megoldtam azt pusztán eszemmel, nem madárjelek szerint” (397–98).
- e) A prologosz végén, Kreónnak mondja, hogy „magam miatt irtom ki innen ezt a bűnt” (138.). Úgy érvel, hogy „könnyen meglehet, / holnap engem öl meg ugyanaz a kéz. / Nekem használ, ha emlékéért harcolok” (139–141.). Tehát itt valóban nem a város érdekére hivatkozik.
- f) A politikai csőlátásnak, a kizárólag hatalmi logikának már a prologoszban tanújelét adja, amikor azt föltételezi, hogy Laiosz gyilkosait Thébaiból bérelték fel. Az első és a második epeiszodionban Teiresziasz szavait hallván, majd Kreóonnal vitázva egy összeesküvés-elmélet téveszméjének rabságába kerül: azt hiszi, Kreón a trón megszerzése érdekében szövetkezett a megvásárolt szavú jóssal. Kreóonnal türannoszként viselkedik, amikor nem képes rugalmasan belátni sógora igazát, illetve saját érveit, érdekeit és véleményét közvetlenül azonosnak tekinti a város álláspontjával. (Igaz, az, hogy a kar kérésére eláll Kreón kivégzésének szándékától, azt bizonyítja, hogy legalábbis nem maradéktalanul helytálló a zsarnokként való jellemzés.)
Az második epeiszodionban Kreón: „A város az enyém is, nemcsak a tiéd.”
- g) Szabad megoldások.

H)

- a) Mindkettőnek sajátja a változás, a változó alak, a természet (phüszisz), a lényeg (?) változékony-sága. Az ember az a lény, akinek lényege lenne a változandóság: az identitás (önazonosság) és a differencia (különbözőség) egysége, együttese.
- b) „E mai nap szül és veszít el tégedet!” Talán annyit jelenthet, hogy ez a nap tárja föl, teremti meg, teszi láthatóvá Oidipusz igazi lényegét, igazi, valódi kilétét, identitását – s minősíti az eddigi Oidipuszt pusztá látszatlénynek, eddigi identitását hamis identitásnak.
- c) Az, hogy a *cselekmény* szerint Oidipusz a darab végére „helyreállította” (rekonstruálta, összerakta) önmagát, annyit jelent, hogy a nyomozó, mai Oidipusz, a király megismerte, föltárta saját előtörténetét, származását. A szöveg s különösen a záró monológ (ha azt valóban Oidipusz s nem a kar mondja!...) annyiban kérdőjelezi meg az individualitást, a személy identitását, önazonosságát, hogy azok a tettek, amelyeket feltár a nyomozó én, mindig egy másik, a darab legvégén is harmadik személyben emlegetett egyén, személyiség (?) tettei, amelyeket lényegük szerint nem lehet a személyiség jelölőjeként felfogott nyelvtani egyes szám első személybe beépíteni, integrálni. – Legalábbis Simon Attila értelmezése szerint.
- d) Az érvelés, a beszédettek révén létrehozott közös normákkal való személyes azonosulás. A demokrácia a megvitatt és elfogadott közös normákon, törvényeken nyugszik. Oidipusz szerinte megnyilvánulásaiban mindvégig e közös normák felelős képviselője. Azt teszi, amit a közösségi elkötelezettség tőle megkövetel.
- e) Abban hasonlít a két értelmezés, hogy mindkettő szerint a darab alapkérdése Oidipusz identitása. S abban, hogy mindkét értelmezés szerint O. eredeti identitása egy idegen identitással találkozik a nyomozás, jelolvasás nyomán, s hogy e két identitás között hasadás, konfliktus áll fenn. A különbség abban áll, hogy Simon Attila szerint O. nem képes a két identitás összeépítésére, a felfedezett fizikai identitás sajátjává tételére, míg Fischer-Lichte úgy véli, hogy O. a darab végén – az önmagán végrehajtott ítéletekkel és saját múltja nyelvi megformálásával – kísérletet tesz egy új, az előző két identitást integráló, egybefogó önazonosság felépítésére. S ha ez nem sikerül neki teljesen, az legfeljebb a gyáva és önérdekét néző Kreón miatt nem sikerül.

Az értelmezés megismert változatainak ismertetése

T/4.

72. oldal

20–30 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* megismert értelmezéseinek átadása, megtanítása a kooperatív csoport más értelmezéseket közvetítő tagjainak.
- Az eddigi négyfős szakértői csoportok egy-egy tagot delegálnak az öt-nyolc fős kooperatív csoportokba. Ott három-öt percben egy-egy értelmezés képviselői, közvetítői ismertetik, átadják az általuk korábban elsajátított értelmezés legfontosabb gondolatait és bizonyítékait. A kiselőadásokat minden csoporttag jegyzeteli. Megértésüket visszakérdezéssel ellenőrzi. Az egyes ismertetések során az értelmezés szakértője ráirányítja csoporttársai figyelmét azokra a szövegekre és feladatokra, melyekben az általa bemutatott értelmezés kifejtést nyert.

- Ha a tanár az előző csoportmunka során úgy látta, hogy az értelmezések túl nagy nehézséget jelentettek a tanulók számára, a közzététel elképzelhető frontális formában is: ez esetben lehetőség van a tanári korrekcióra, az esetleges félreértések, homályos pontok tisztázására.

Kiemelt készségek, képességek: lényegkiemelés, tételmondatok érvekkel való alátámasztása, jegyzetelés

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka öt-nyolc fős kooperatív csoportokban (a csoportok létszáma a feldolgozott értelmezések számától függ)

Módszerek, eljárások: mozaik, reciprokantítás

4. Az értelmezés megismert változatainak ismertetése

Dolgozzatok öt-nyolc fős csoportokban!

Az egyes értelmezések szakértői tömören foglalják össze az általuk feldolgozott értelmezés lényegét s néhány alapvető érvét!

A csoport többi tagja kísérje figyelemmel, fussa át az értelmezés szövegforrásait!

Az elhangzó értelmezésösszegzéseket a csoport minden tagja jegyzetelje!

4. lépés: 5. feladat

A végkifejlet értelmezése

T/5.

73. oldal

15 PERC

elhagyható feladat

5 perc pármunka, 10 perc közös megbeszélés

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* végkifejletének értelmezése, s ezáltal a korábban megismert értelmezéseknek egy kulcsjelentőségű szövegrésszel szembevető megerősítése vagy vitatása.
- Ezt a feladatot pármunkában, majd frontális beszélgetésben végezzük el. Az osztályszintű megbeszélésben egyúttal nagyobb nyilvánosságot kaphatnak az előző feladatok szakértői, illetve kooperatív csoportban elhangzott megállapításai – főként a H) megoldással kapcsolatosak.

Kiemelt készségek, képességek: műértelmezés és szöveg szembevetése, gesztusok jelképes dekódolása, etimologizáló értelmezés alkalmazása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd közös megbeszélés

Módszerek, eljárások: explication de texte – általánosítások bizonyítása vagy cáfolása a szövegrészletek alapján

5. A végkifejlet értelmezése

Az értelmezések sokféle lehetősége részben a tragédia befejezésének összetettségéből következik. Ezért szükséges az exodoszt közelebbről is megvizsgálunk.

- a) Az exodosz első részében a hírmondó elbeszéli Iokaszté öngyilkosságát, majd brutálisan részletezi Oidipusz önmegvakítását. Ahhoz képest, hogy a görög tragédiákban a véres események a színpadon kívül történtek, már a beszámolóban ez a részletessége és egyenes idézeteket tartalmazó volta is igen hangsúlyos, figyelmet keltő.

Mi a helyszíne s mi a tárgyi környezete, mik a „kellékei” a két erőszakos tettetnek? Melyik miért tekinthető jelképesnek is?

A szemkiszúrást, mely nem egyszeri szúrást, hanem szinte döfködés („pilláit fölemelve szúrt és újra szúrt”) milyen korábbi (elszenvedett, illetve elkövetett) cselekvéseknek a jelképes megismétlése, immáron tudatos „újraélése” lehet?

Oidipusz miért éppen a szemét bünteti meg a hírmondó által idézett monológja tanúsága szerint?

- b) Simon Attila értelmezése szerint a szemek megbüntetése, kiszúrása éppen az értelem (*nusz*) ön-maga ellen fordulását, önmegbüntetését, illetve, másfelől, szexuális önbüntetést jelent.

Mi támaszthatja alá az előbbi értelmezést? (Ehhez érdemes a Tudás/hatalom értelmezést, illetve ezen belül az *oida* szó jelentését megnézni.)

Mi támaszthatja alá a szemkiszúrást szexuális önbüntetésként való értelmezését? (Túl azon, hogy a görög szöveg szerint Oidipusz a tűt „szeme gömbjeinek tagjába” döfi, s a „tag” szó a hímtagra is utal.)

- c) Milyen öntudatos, sorsformáló szándékát, identitását őrző mondatok és gesztusok jellemzik Oidipuszt az exodosz egészében, illetve a kommosz 2. versszakában adott válaszában (1328–1332.)? Például milyen kérdésben keveredik vitába a karral (1369. skk.), illetve milyen kérdésekben Kreónnal?
- d) Mi szól az ellen, hogy egy a sorsnak magát egészen meg nem adó, identitását őrző Oidipusz képével zárjuk magunkban a dráma olvasását?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Az önmegvakítás a házaspár hálószobájában, a hitvesi ágyon vagy annak közelében történik, Iokaszté köntösének csatjaival, ill. ruhatűivel. Így a büntetés mintegy önbüntető emlékezés a vérfertőzés bűnére: ölés és ölelés összefonódnak.

A szemszurkálás három, Oidipusz részéről öntudatlan történést is tudatosan megismétel, felidéz: a lábátszúrást, a király megölését és a tiltott női testbe való behatolást. (A szemkiszúrást már Freud is kasztrációként, önférfiatlanításként értelmezte.)

Azért a szemek szenvedik el a büntetést, mert azok nem látták, amit látniuk (tudniuk) kellett volna.

- b) Ha az *oida* meglátásként értett tudást jelent a király nevében, akkor most Oidipusz új tudásával, értelmével hajdani – nem elég jól értő, nem jól látó – értelmének szervével fordul szembe. Az igazat meglátó értelem a valóságot meg nem látó értelemmel. Új tapasztalati tudása nyomán a király megbünteti értelmét, tapasztalati tudása forrását.

A szexuális önbüntetésként való értelmezését a „redők” emlegetése, a döfködés leírásának természetes részletezése, illetve a helyszín: a hálószoba és az ágy támasztja alá.

- c) Öntudatos, sorsformáló szándékát, identitását őrző mondatok és gesztusok:
Pl. O. a kommoszban hangoztatja, hogy „csak én, csak én magam” szűrtam ki szemem. Később a karnak öntudatosan vágja oda: „Ne mondd, hogy nem legjobban tettem azt, amit tettem, és ne adj nékem ily tanácsokat!” Kreóonnal egyrészt abban vitatkozik, hogy helyese közszemlére bocsátania megkínzott, véres arcát, másrészt hogy a száműzetésbe vonulás előtt ismét ki kell-e kérnie az istenek véleményét. O. mindkét kérdésben maga akar dönteni: fontosnak tartja, hogy a thébaiak *lássák*, hogyan vonta le sorsa tanulságait, hogyan büntette meg *önmaga önmagát*. Az istenek véleményét újra kikérni pedig feleslegesnek tartja: hajdani átka s az istenek korábbi üzenete elég ahhoz, hogy *magától* száműzetésbe vonuljon.
- d) Zárszava s előtte lányaitól való búcsúja, illetve az, hogy hagyja magát Kreón által a palotába betessékelni, viszont már nem ezt az öntudatos és rendíthetetlen Oidipuszt mutatják.

5. lépés: 6. feladat

Esterházy Péter értelmező átirata

T/6.

74. oldal

20 PERC

elhagyható, illetve választható feladat
10 perc pármunka, 10 perc közös megbeszélés

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* modern, ironikus és személyes hangvételű epikus átiratának értelmezése.
- Ezt a feladatot pármunkában, majd frontális beszélgetésben végezzük.

Kiemelt készségek, képességek: összehasonlítás, stílusrétegek és hatásuk felismerése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd közös megbeszélés

Módszerek, eljárások: összehasonlító táblázat, kettéosztott napló

6. Esterházy Péter értelmező átirata

- a) Olvassátok el az alábbi Oidipusz-átiratot, s keressetek benne az eredeti történetet követő, illetve attól eltérő mozzanatokot!

103.

Naná: édesapámat, nagyapám, Csákvár örökös urának fiát még csecsemőkorában elzavarták a kastélyból, mert egy jós, a falu jósa aratás közben azt mondta nagyapámnak, hogy a jövődő gyermek (apám) *leend* az ő gyilkosa, és nagyapám szerette az életet, általában is és a sajátját különösen, ezért kirakatta édesapámat valahová a Vértesbe, de megmentették, és abban a hitben nőtt föl egy idegen gróf udvarában Ajkán és Inotán, mintha Ajka és Inota örökös ura lett volna. Egy nap azonban váratlan azt a tanácsot kapja a jóstól apám, hogy hagyná el szűkebb pátriáját, mert amúgy akaratlan és szük-

ségszerűen atyja gyilkosa, anyja ágyasa, és itt megint jött az, hogy *leend*. Édesapám komolyan vette az időt, otthagya hát az otthonának hitt otthonát és apjának, anyjának hitt apját, anyját. Bakonylép előtt egy útkereszteződésnél összefutott nagypapával, akit a kiobbant közlekedési vitában rövid úton agyonvert. Hepciás öregember! Csákvára érkezvén leleményesen megoldotta a közösség egy akut problémáját (a csatornázást vagy a társadalombiztosítási köztartozások dzsungelében vágott utat?), ezért hálából odaválasztottak grófnak és elnyerte a nagymama kezét is. (Aki annyi lehetett, mint most a Gitta.) Békében, méltóságban és fényes becsületben éltek, született az általa föl nem ismert édesanyjától (pedig fényképen nagyon hasonlítottak egymásra, a homlok, az orr íve!) két fia és két leánya. Na és akkor, minden ok nélkül, kitört a pestis, ezért a csákváriak újra jóshoz fordultak, aki azt izente, hogy találják meg és büntessék meg Lajos nagypapa gyilkosát. Édesapám teljes erővel vetette bele magát a nyomozásba, mely során lépésről lépésre, nagy művészi erővel kiderült: minden (apja micsodája, anyja izéje). A nagymama fölakasztotta magát, édesapám pedig kiszúrta a szemét: az örök éjszakát választotta, és eltakarodott, hol örökös úr volt. Maradt a jónak mondható csatornahálózat és a köztartozásokra vonatkozó *modus vivendi* is. A jós szava meg beteljesedett.

(Esterházy Péter: *Harmonia caelestis* (2000) – Számozott mondatok az Esterházy család életéből c. könyv, 103. mondat.)

AMI AZ ESTERHÁZY-ÁTIRATBAN MEGFELEL A TRAGÉDIA CSELEKMÉNYÉNEK	AMI AZ ÁTIRATBAN ELTÉR A TRAGÉDIA CSELEKMÉNYÉTŐL

Esterházy Péter (1950–) 2000-ben megjelent aparegénye, a *Harmonia caelestis* két nagy részre tagolódik: 371 bekezdésből álló első része a *Számozott mondatok az Esterházy család életéből* címet viseli. A kettőskönyv második része, mely folyamatosabb történetmondásra alapul, s elsősorban a család 20. századi, illetve 1945 utáni életéből mesél el egy történetfűzért, az *Egy Esterházy család vallomásai* címet viseli.

A fent olvasható 103. „mondat” az első részből való. Ennek a résznek az a sajátossága, hogy minden bekezdésében, „mondatában” az elbeszélő én édesapjáról mesél el valamit. Csakhogy ez az apa, miként az elbeszélő fiú is, mindig más és más kor szülötte: az „édesapám” név más és más Esterházyt – vagy nem Esterházyt – takar. Édesapám így – többek között – egy afféle magyar Akárki (Everyman, Jederman – a középkori moralitásdrámák hőse: AZ EMBER); igaz, az egyik legismertebb magyar arisztokrata család nevét, történetét viselő Akárki. Története így egy kicsit a magyar történelem is. A ’magyar Akárki’ megjelölést is vitathatóvá teszi akárcsak a fent idézett részlet is, hiszen az eltulajdonított és elbeszélte történet eredetében, mint tapasztalhattátok, nem kifejezetten magyar. A név és a személyazonosság kérdésével folytatott komoly játék talán egyúttal magyarázza is, hogy az identitás posztmodern regénye (?) milyen alapon kölcsönöz az identitás kérdésének leghíresebb antik tragédiájától.

- b) Milyen hatást keltenek az időbeli, a térbeli és a nyelvi transzformációk?
Hozzatok megmagyarázott példákat! Írjátok őket a kettéosztott naplóba!

IDÉZETT TRANSZFORMÁCIÓ	MEGJEGYZÉSEINK AZ ÁTALAKÍTÁSHOZ

- c) Hol és hogyan utal a szöveg arra, hogy az elbeszélés egy műalkotás átírata, hogy benne mintegy az élet utánozza a művészetet?
- d) Hozzatok példát olyan nyelvi modernizmusokra, amelyek nemcsak az antikvitásból emelik ki a történetet, hanem kifejezetten 20. századi vonatkozásokat elegyítenek hozzá!
Hozzatok példát a régies, de nem antik szóválasztásra és a kifejezetten modern kifejezésekre!

Régies, illetve választékos vagy népies kifejezések:

Kifejezetten modern szóválasztások, fogalmak:

- e) Milyen hatása van a régiesebb és a modern nyelvi rétegek keverésének?
- f) Értelmezzétek a következő mondatot, s kössétek össze a szöveg egyik kurziválással és ismétléssel is kiemelt kulcsszavával, illetve egészével: „Édesapám komolyan vette az időt”!

Elmondható-e a 103. „mondat” című elbeszélésről is, hogy „komolyan veszi az időt”?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

a)

AMI AZ ESTERHÁZY-ÁTIRATBAN MEGFELEL A TRAGÉDIA CSELEKMÉNYÉNEK	AMI AZ ÁTIRATBAN ELTÉR A TRAGÉDIA CSELEKMÉNYÉTŐL
A történet hősének apja által kapott jóslat.	A jós csak a falu jósa, a fiút csak elkergetik, nem összekötözött lábbal teszik ki. Igaz, itt is hegyre teszik ki (a Vértesbe).
A fiúnak („édesapámnak”) azt jóslják, hogy apja gyilkosa, anyja férje lesz.	A fiú otthon kapja a jóslatot, ami miatt elmegy, nem egy részeg beszél neki arról, hogy cserélt gyerek.
Út menti csetepatéban gyilkolja meg apját.	Grófnak választják, nem királynak.
A közösség jótevője lesz. Ezért választják vezetőnek.	Jótéteménye nem a szfinxhez, hanem a csatornázáshoz vagy a köztartozásokhoz kapcsolódik. Ezért grófnak választják.
Kitör a pestis. Stb. (Nyomozás, az anya öngyilkossága, szemkiszúrás)	Ok nélkül tör ki a pestis. Stb. (Az édesapa „eltakarodik”, Kreón megfelelőjéről nincs szó. Marad utána a csatornázás és más eredmények.)

b)

IDÉZETT TRANSZFORMÁCIÓ	MEGJEGYZÉSEINK AZ ÁTALAKÍTÁSHOZ
<p>– Csákvár lesz Thébából, Ajka és Inota Korinthoszból. A jós aratás közben beszél a nagyapának, a Kithaironból Vértes lesz.</p> <p>– Bakonylép előtt egy útkereszteződésnél összefutott nagyapával, akit a kirobbant közlekedési vitában rövid úton agyonvert.</p> <p>– „Odaválasztották grófnak.”</p> <p>– „Született az általa föl nem ismert édesanyjától (pedig fényképen nagyon hasonlítottak egymásra, a homlok, az orr íve!) két fia és két leánya.”</p> <p>– „nagyapám”, „a nagymama”</p> <p>Stb.</p>	<p>– A történet magyar és vidéki ízeket kap.</p> <p>– A „közlekedési vita” és az „összefutott nagyapával” kifejezések maivá teszik a történetet.</p> <p>– Nemcsak anakronisztikus, hanem játékos, könnyed, mutatottan fiktív hangulata lesz a történetnek, hisz a grófokat nem „választják”.</p> <p>– Egyrészt a betoldástól, közbevetéstől körülményeskedő és pontos, tömörítő fogalmazás távolságot teremt a történettel szemben: jelzésszerűvé teszi, drámaiságát lebontja, másrészt a fénykép ismét modernizál; ugyanakkor növeli az egyébként nem teljes komolysággal előadott történet dokumentarista hitelességét: a mítosz és a fotó közötti feszültség eleve ironikus hatású.</p> <p>– Izgalmas és játékos feszültséget kelt a nagy kollektív mítosz személyes történetként való elbeszélése. Feszültség van a tárgy és a beszédmód között.</p> <p>Stb.</p>

c) „Édesapám teljes erővel vetette bele magát a nyomozásba, mely során lépésről lépésre, nagy művészi erővel kiderült: minden (apja micsodája, anyja izéje).”

d) Régies, illetve választékos vagy népies kifejezések: „örökös urának”, „izente”; grammatikai archaizmusok: „leend”, „Egy nap azonban váratlan azt a tanácsot kapja a jóstól apám, hogy hagyná el szűkebb pátriáját” – a kötőmód nem felszólító, hanem feltételes igealakkkal való kifejezése.

Kifejezetten modern szóválasztások, fogalmak: „elzavarták”, „kirakatta”, „összefutott”, „a csatornázást vagy a társadalombiztosítási köztartozások dzsungelében vágott utat”, „apja micsodája, anyja izéje”.

e) A stílusregiszterek keverése *ironikus* hatású.

f) „Édesapám komolyan vette az időt” – Az állítás a „leend” szó ismétlésével kapcsolatos. Rávilágít arra, hogy a történetben (ahogy az eredeti mítoszban is) az ismeretlen jövővel, az elkövetkező dolgokkal, azaz a sorssal kapcsolatos problematika kerül terítékre. Az, hogy az ember mennyire (nem) ura a jövőjének.

Másfelől a mondat különösen ironikus a 103. „mondat” időkezelésének, stilisztikai időkeverésének kontextusában: az egész betételbeszélés játék – többek között – az időkkel, az idő komolytalanul vétele.

REFLEKTÁLÁS

6. lépés: 7. feladat

Kilépőkártya

T/7.

77. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az *Oidipusz király* értelmezései közüli személyes választás, a modul hozadékának, az értelmezések sokféle lehetőségének reflektálása.

Kiemelt készségek, képességek: véleményalkotás, metakogníció

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: egyéni munka

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

7. Kilépőkártya

- a) Az értelmezések közül számodra melyik volt a legizgalmasabb s miért?
- b) Az értelmezések megbeszélése során mi volt a számodra leghasznosabb tevékenység vagy tanulság?
- c) Az értelmezések megbeszélése során mit tartottál a számodra leghaszontalanabb ismeretnek vagy tevékenységnek?
- d) Fogalmazz meg legalább egy, számodra fontos, nyitva maradt kérdést vagy problémát!

4. KÉT PILLANATKÉP AZ ANTIK LÍRÁBÓL

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1–2. feladat

A műnemekről

T/1.

78. oldal

5–8 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy felidézzük a műnemekről a korábbi években szerzett ismereteket és tapasztalatokat. Ezzel előkészítjük az antik líra néhány darabjának tanulmányozását.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik.

Kiemelt készségek, képességek: előzetes befogadói tapasztalatok mozgósítása, összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés (4+4 perc)

Módszerek, eljárások: halmazábra

Az antikvitásról szóló fejezet eddigi részében Szophoklész Oidipusz királyával foglalkoztunk. A dráma elemzésének kezdetén megidéztek a homéroszi epikát is. A három nagy műnem (epika, líra, dráma) közül csak a harmadikról, a líráról nem ejtettünk egy szót sem.

Ebben a modulban az antik líra néhány művét vesszük szemügyre, de előtte idézzük fel, amit a műnemekről vagy műfajcsoportokról általában tudunk!

1. A műnemekről

- a) Mi a közös és mi a különböző az epikai és a drámai alkotásokban?

- b) Mi jellemzi a lírát, a lírai alkotásokat?
Mi különbözteti őket meg az epikai és a drámai művektől?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) *Epika*: A történetet valaki elbeszéli. Valamilyen nézőpontból, látókörből (beszédhelyzetben). Az elbeszélő történet az elbeszéléshez képest többnyire múlt idejű. Az elbeszélő szólamának valamilyen viszonya van a szereplőkhöz, ill. azok szólamához, beszédéhez.
Mindkettő: Szereplők (jellemek). Történet, ill. cselekmény, mely időben és térben zajlik. Stb.
Dráma: A történet itt és most zajlik. A szereplők jelenítik meg. Személyközi cselekvések. Dialógusok és monológok. A cselekmény egyetlen szituációból, alaphelyzetből bontakozik ki. A dráma jelen idejű interperszonális történés. (P. Szondi) Itt és most változó viszonyrendszer. (Bécsy T.)
- b) A lírai alkotásokban nem a történetek, hanem a helyzet, a probléma vagy az események *szubjektív* megélése, ill. az ezekkel kapcsolatos vágyak, érzések, reflexiók, az én világa áll a középpontban. A lírai alkotások általában rövidebbek, sűrítettebbek, mint az epikai és a drámai művek. A nyelvi formák által adott zenei és képi lehetőségeket a líra általában maradéktalanabban, sokoldalúbban aknázza ki.

T/2.

79. oldal

15–20 PERC

(fakultatív feladat, de az a) része nagyon ajánlott)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy az előző feladathoz hasonlóan biztosítsa a műnemelméleti ráhangolódást, a műfajcsoportokkal kapcsolatos előzetes ismeretek mozgósítását. A különbség az, hogy e feladat némi betekintést nyújt Arisztotelész *Poétikájába*, az antikvitás egyik legalapvetőbb művészetelméleti szövegébe. Másrészt ennek Hegel műfajelméletével való összevetése egyúttal érzékelteti az elméleti gondolkodás történeti alakulását, illetve valamiféle sémát ad a görög irodalom „fejlődéstörténetének” áttekintéséhez.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik.

Kiemelt készségek, képességek: előzetes befogadói tapasztalatok mozgósítása, összehasonlítás; lényegkiemelés teoretikus szövegből megadott szempontok alapján

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály; illetve a b), c), d) feladatok egyúttal közepes nehézségű szövegértési gyakorlatok is, amelyek elméletibb érdeklődésű diákoknak adhatók

Munkaformák: pármunka, majd frontális megbeszélés

Módszerek, eljárások: tanári kalauz

2. Érdekesség: Arisztotelész, Hegel és az antik irodalom műnemei

Nemcsak az európai irodalom kezdeteit, hanem az irodalomról, irodalomelméletről való gondolkodás kezdetét is az ókori görögységben: elsősorban *Platón* és *Arisztotelész* munkáiban szokták megjelölni. Aligha létezik nagyobb hatású irodalomelméleti munka Arisztotelész töredékben fennmaradt *Poétikájánál*, melynek bevezető részén kívül lényegében csak a tragédiáról szóló fejezetét ismerhette meg az utókor. Ez a munka annyiban is kapcsolódik Szophoklész *Oidipusz királyához*, hogy benne a legtöbbet emlegetett, legalaposabban „elemzett” mű éppen ez a tragédia.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, a klasszikus német filozófia egyik legnagyobb, rendszerező képviselője, aki egyébként a romantikusok kortársa volt, *Esztétikájának* műfajelméletében szintén éppen az antik görög irodalom fejlődéstörténete alapján alakította ki merész általánosításait.

Most ismerkedjétek kicsit meg e két rendszerező koncepció néhány alapelveivel, megállapításával! Rendhagyó módon először a kései rendszerező gondolatainak egyszerűsített összefoglalását tekinthetitek át, azután vessetek egy pillantást Arisztotelész bő kétezer-háromszáz évvel korábbi rendszerezésére. A két koncepció összevetése egyúttal láthatóvá teszi, hogy az utókor a múlt örökségét nemcsak megőrzi, hanem általában át is rendezi, át is értelmezi.

- a) Olvassátok el az alábbi ismertetőt és táblázatot, majd válaszoljatok az utánuk következő kérdésre!

EPIKA, LÍRA, DRÁMA – HÁROM EGYMÁST KÖVETŐ VIRÁGZÁS

Hegel rendszerezésében a történeti sorrend egyúttal egyfajta logikai sémának is megfelel. Történetesen az ókori görög irodalomban először az *epika* virágzott s hozott létre a homéroszi eposzokban (Kr. e. 8. század) a maguk nemében felülmúlhatatlan műveket. Azután a 7–6. században inkább a *lírai költészet* lett (pl. Arkhilokhosz, Mimnermosz, Szapphó, Alkaios, Anakreón, illetve az 5. század elején Pindarosz művei révén) az irodalom vezető műneme. Az 5. század pedig a *dráma*, a tragédia (Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész), illetve a komédia (Arisztophanész) virágkora volt. Hegel ebben a sorrendben, alakulásban egyfajta szükségszerűséget, kötelező fejlődésmentet talált: a tézis, antitézis, szintézis-logika, illetve dialektika érvényesülését. Az epika és a dráma eszerint egymás ellentétei (tehát tézis és antitézis), a dráma pedig mindkettő megszűntetve meghaladása és megőrzése, azaz szintézise (összegzése-ötvözése).

Lássuk ezt egy egyszerűsítő, didaktikus táblázatban! A hegeli séma ugyan igen erősen vitatható, de nagyon tanulságos is egyben.

MŰNEM	EPIKA	LÍRA	DRÁMA
IDŐ	Múlt	Jelen	Jelen
TÖRTÉNET	Van és meghatározó.	Nincs, illetve nem meghatározó.	Van és meghatározó.
SZUBJEKTIVITÁS	Objektív, tárgyilagos.	Szubjektív, személyes.	Szubjektív és objektív: több szereplő fejezi ki önmaga szubjektivitását.

A fenti táblázat tanúsága szerint miért tekinthető a dráma epika és líra szintézisének, egyfajta magasabb rendű összegzésnek, ötvözetnek?

- b) Olvassátok el az alábbi, Arisztotelész *Poétikájának* legelejéről származó részleteket, majd válaszoljatok az utánuk következő kérdésekre!

I.

A költészetről magáról és annak műfajairól kívánunk beszélni: arról, hogy melyik milyen hatással rendelkezik, s miképpen kell alakítani a tárgyat szolgáló elbeszéléseket, hogy művészi értékű legyen a költemény, továbbá, hogy hány részből és milyenekből álljon, s ugyanígy minden egyébről is, ami csak vizsgálódásunk körébe tartozik – kezdve természetesen az alapelemekről.

Az eposzírás, a tragédiaköltészet, a komédia, a dithürambosz-költészet s a fuvola- és lantjáték nagy része, egészen véve mind utánzás. Három tekintetben különböznek egymástól: más eszközökkel, mást és máshogyan – tehát nem ugyanazon a módon – utánoznak. Amiképpen ugyanis színnel és vonallal sok dolgot utánoznak egyes festők (kik mesterségbeli tudás, kik megszokás útján), más művészek viszont hanggal, ugyanígy van az említett művészetekben is: valamennyien utánoznak ritmussal, nyelvvél és dallammal, vagy külön alkalmazva, vagy vegyítve ezeket. A fuvola- és lantjáték például csupán a dallamot és a ritmust használja, s vannak más ilyen jellegű művészetek is, mint például a sípjáték; magával a ritmussal, dallam nélkül utánoz a táncosok művészete, mert hiszen a ritmusok alakításával ők is utánozzák a jellemeket, szenvedélyeket és tetteket. [...]

II.

Mivel az utánzók cselekvő embereket utánoznak, vagy kiválóknak, vagy hitványoknak kell lenniük (a jellemek szinte mindig csak ezekhez igazodnak, hiszen a hitványság és a kiválóság által különbözik minden jellem): vagy nálunk jobbaknak, vagy rosszabbaknak, vagy hozzánk hasonlóknak, mint ahogy a festők is csinálják: Polügnótosz jobbakat, Pauszón rosszabbakat, Dionüsziosz pedig hozzánk hasonlókat festett.

Világos, hogy az említett utánzások mindegyikében megvannak ezek a különbségek; az eltérések abból fakadnak, hogy mást-mást utánoznak. A táncban, a fuvola- és lantjátékban is létrejönnek ezek az eltérések, s ugyanígy megvannak a prózában és a versben is: így például Homérosz nálunk jobbakat, Kleophón hozzánk hasonlókat, a thaszosi Hégemón, az első paródiaíró és Nikokharész, a „Déliasz” írója rosszabbakat utánoz. Hasonlóképpen áll ez a dithüramboszokkal és a nomoszokkal; az embereket is ábrázolhatná úgy valaki, mint ahogy a küklopszokat Timotheosz és Philoxenosz.

Ebben különbözik a tragédia is a komédiától: ez hitványabbakat, az meg jobbakat akar utánozni kortársainknál.

III.

A harmadik különbség abból fakad, hogy egy-egy költő miképpen ábrázol valamilyen tárgyat. Előfordul, hogy ugyanazzal az eszközzel és ugyanazt utánozzák, de az egyik költő maga is beszél, mást is megszólaltat (mint ahogy Homérosz teszi), a másik csak ő maga szól meg, és nem adja át a szót, a harmadiknál viszont az utánzott személyek tevékenykednek és cselekednek.

Ez a három különbség van meg tehát az utánzásnál, amint már bevezetőnkben is mondtuk: abból fakadnak e különbségek, hogy milyen eszközökkel, mit és hogyan utánoznak. Eszerint például Szophoklész egyrészt olyan utánzó, mint Homérosz, mert mindketten értékes embereket utánoznak, másrészt meg olyan, mint Arisztophanész, mert cselekvő és tevékenykedő embereket utánoznak mindketten. Azért is nevezik egyesek az ő műveiket „drámák”-nak, mert cselekvő embereket (dróntasz) utánoznak. [...]

Már a második bekezdésből láthatjuk, hogy Arisztotelész esztétikájának egyik kulcsfogalma a sokat vitatott „utánzás”, a mimésisz vagy másképpen mimézis. Azzal, hogy Arisztotelész hogyan érti e fogalmat, s hogy utókora hogyan értette, illetve hogy valóban ez-e a művészet és a valóság viszonyának leírásában a legszerencsésebb fogalom, most nem foglalkozhatunk. Csak arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy korántsem ez megközelítésének egyetlen szempontja: már a Poétika első mondata a különböző műfajok hatásáról beszél: a hatás fogalma pedig a valóság–mű viszonyt a mű–befogadó viszonytal egészíti ki.

Milyen három szempontból különül el az utánzás Arisztotelész szerint?

Az utolsó idézett bekezdés szerint milyen alapon kerül egy csoportba Homérosz és Szophoklész, illetve milyen alapon Szophoklész és Arisztophanész? (Látható tehát, hogy már az arisztotelészi műfajelmélet sem egyetlen szempont alapján sorolja be a műveket.)

- c) Ha a fentieket – különösen a II. fejezet legelejét – figyelmesen olvassuk, kiderül, hogy a ma (a 18. század eleje óta, így tehát Hegelnél is) számon tartott műnemek közül az egyiket nem tartották az antikvitásban külön műfajcsoportnak. Melyik az?
- d) A III. fejezet elején világosabbá válik egy igen fontos megkülönböztetés: a *hogyan*, azaz a *mód* élesen különbözik az utánzás *eszközeitől*, a *miveltől* (ez utóbbiakra Arisztotelész itt nem idézett „irodalmi” példái többek között a próza és a vers, illetve a különböző versformák és ritmusfajták – ezeket tehát *eszközöknek* és természetesen nem *módoknak* nevezi a *Poétika* szerzője).

A III. fejezet első bekezdésében felsorolt három mód hogyan lenne megfeleltethető a három műnemnek, azaz műfajcsoportnak?

Mi mond ellent mégis e megfeleltetésnek?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Hordozza az epika és a líra jellemzőit (jelenidejűség, de egyben a történet megléte), szubjektivitás szempontjából pedig szintetizálja a két másik műnem sajátosságát.
- b) Aszerint, hogy mit (1.), milyen eszközökkel (2.) s milyen módon (3.) utánoz. Azaz a mimézis tárgya, eszközei és módja szerint.
Homérosz és Szophoklész (művei) azért kerül egy csoportba, mert tárgyuk hasonló: mindketten értékes (nálunk különb) embereket utánoznak. Szophoklész tragikus és Arisztophanész komikus művei viszont azért emlegethetők együtt, mert cselekvő, tevékenykedő embereket utánoznak: magát a cselekvést utánozzák, azaz drámák.
- c) A lírát nem tartották külön műnemnek. Ugyanis az aligha tekinthető *cselekvő emberek utánzásának*. Így kimarad Arisztotelész cselekvő emberek utánzására alapuló műnem-elméletéből.
- d) Itt az utánzás *módjáról* van szó, ami ezen a helyen annyit jelent, hogy a költő csak maga beszél-e, vagy maga is beszél, másokat is megszólaltat, vagy csak másokat tevékenykedtet és cselekedtet. A „csak maga beszél” elvileg lehetne a líra, a „maga is, mások is” az epika, a cselekedtetés pedig a dráma.
Egyrészt ennek ellentmond a c) feladat megoldása. Másrészt „gyanús”, hogy Arisztotelész itt nem hoz példát a „csak maga a költő beszél” típusra, harmadrészt az epikában nem feltétlenül szólalnak meg a szereplők, ha Homérosznál ezt meg is teszik. Platón a dithüramboszt – ahol pl. a költő maga beszél – a *tiszta elbeszélés* példájaként jellemzi, és a *Poétikában* később Arisztotelész is – Platón követve – a dithüramboszt mint a tragédia *narratív* előzményét kezeli. Tehát a „Ki beszél?” kérdése, avagy az arisztotelészi módelmélet, úgy tűnik, nem azonosítható maradéktalanul Arisztotelész műfajelméletével. Persze mindez vitakérdés, és a „*költő maga beszél*” nem azonos a *lírával* állítást csak akkor támaszthatnánk jobban alá, ha megnéznénk a *Poétika* ama részeit, melyekben a bölcselő mai értelemben lírainak nevezhető alkotásokról szól. Ezeknél ugyanis másutt nem említi a „*költő maga beszél*” szempontot, módot. (A módelméletet még Northrop Frye, 20. századi kanadai irodalomtudós különbözteti meg élesen a műfajelmélettől. Igaz, az ő módelmélete Arisztotelésznek tisztán a „Mit, hozzánk képest milyen embereket utánoz?” kérdésére alapszik.)

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 3–4. feladat

Az egyén szempontja – Szapphó és Anakreón egy-egy versében

T/3.

82. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy a tanulók felfedezzék a lírai személyesség jelentkezését, a személyes, énközpontú, illetve viszonylagosságot sugalló értékrend megjelenését.
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik.

Kiemelt készségek, képességek: összehasonlítás; értékrendek, ill. azokat kifejező nyelvi eszközök azonosítása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, közös megbeszélés

Módszerek, eljárások: halmazábra

3. Az egyén szempontja – Szapphó (Kr. e. 628?–568?) és Anakreón (Kr. e. 572?–487?)

Olvassátok el az ismeretközlő szöveget, majd a két verset!

A líra az antikvitásban

Az antikvitásban nem különböztették meg a lírai költészetet úgy, mint külön műfajcsoportot. Részen azért nem, mert más rendezőelvek ezt lehetlenné tették. Például a líra, azaz egyfajta korabeli húros hangszer kíséretével előadott versek köréből kiszorultak a fuvolakísérettel előadott elégiák, illetve a szintén fúvós hangszerrel kísért jambusversek. A ma lírai versnek számító művek egy részét csupán versformájuk alapján tartották számon, ugyanakkor az adott versforma nemcsak a mai értelemben vett lírai költeményekre, hanem epikus művekre, illetve a dráma bizonyos szövegrészeire is jellemző volt. Ez nem azt jelenti, hogy a görög és a római irodalomban nem született lírai költészet, hanem csupán azt, hogy az elméleti rendszerezés az ekkor született műveket csak később sorolta egy műfajcsoportba: a lírába.

Az antikvitásban a lírának három nagy virágkora volt. Az első a 6–7. század, tehát a homéroszi eposzok utáni és az attikai (athéni) tragédia közötti korszak. Ennek legismertebb alkotói Szapphó és Anakreón. A második virágzás a Kr. előtti 4–3. századra tehető, a hellenizmus korára, ennek leghíresebb képviselői Kallimakhosz és Theokritosz. A harmadik virágkor a Kr. előtti 1. század, melynek legnagyobb költői (Catullus, Horatius, Vergilius) immár latin szerzők. Közülük Horatius művészetével tavaly már valamelyest foglalkoztatok.

A líra egyébként is az epikánál és a drámánál nehezebben definiálható műnem. Sajátja a cselekményesség hiánya, illetve alárendelt szerepe. Máshogyan fogalmazva, az egyik közismert megközelítés szerint: a líra inkább érzelmeket és gondolatokat, mintsem tetteket jelenít meg. Sokak szerint a líra lényege a szubjektivitás; a líra ezek szerint az „én világa”: középpontjában nem a világ áll, hanem az, ahogyan erre a beszélő lelkileg reagál. Van, aki a lírát az előzőek jegyében a közvetlen önkifeje-

zéssel hozza kapcsolatba. Ebben a megközelítésben is van igazság; feloldandó nehézség csak akkor adódik, amikor a lírai vers gyakran tudatosan közvetetté, tárgyiassá válik, esetleg történetyszerű elemeket hordoz.

Megint más megközelítés szerint a lírai művekre a tömörség, a sűrítettség, az intenzitás jellemző: a nyelvnek az epikáétól és a drámáétól eltérő használata. A rövid terjedelem és a nyelv hatóeszközeinek, például képiségének és zeneiségének maradéktalanabb kihasználása egymást feltételezik.

SZAPPHÓ: ANAKTORIÁHOZ

Ez lovasrajt, az gyalogshadat vagy nagy hajókat tart e sötét világon legkülönbnek – én: amiért a szívünk gyúl szerelemre.

Ezt akárki hallja, megérti könnyen; mert hisz' ő, ki szebb vala bárki másnál, szép Heléna, hagyta a férfit el, ki legderekabb volt

s rombazúzta Trója pazar csodáját – sem leányát, sem szerető szülőit nem kímélte –, Küprisz oly átkos útra csalta szerelmét.

Persze könnyen hajlik a nő kedélye, gyakran eltéríti Erósz a lelkünk – így ma szép Anaktoriám, ki távol él, jut eszembe.

Bezzeg inkább lássam a lépte báját és az arcán felragyogó derűt, mint lúd szekérsort vagy gyalogshadat, mely fegyveresen küzd!

Franyó Zoltán fordítása

ANAKREÓN: GYŰLÖLÖM

Gyűlölöm azt, aki telt kupa mellett, bort iszogatóván, háborút emleget és lélekölő viadalt. S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák szép adományairól zengve szeretni tanít.

Radnóti Miklós fordítása

a) Hasonlítsátok össze Szapphó és Anakreón versét!

- Mi a közös bennük?
Szemléleti és szerkezeti sajátosságokat egyaránt fogalmazzatok meg!
(A Szapphó-vers töredék, melyet a fordító formált egésszé. A címadás mindkét esetben az utókor gesztusa.)
- Mi minden különbözik bennük?
Részletezzétek a különbségeket, térjete ki a versformára is! (Ebben segít a halmazábra alatt található ismeretközlő szöveg.)
- A hasonlóságokra és különbségekre vonatkozó észrevételeiteket rögzítsétek az alábbi halmazábrában!

ANAKTORIÁHOZ

KÖZÖS

GYŰLÖLÖM AZT...

A SZAPPHÓI STRÓFA

Szapphóról, a leszboszi költőnőről kapta a nevét az úgynevezett szapphói strófa, amelyet előszeretettel használtak a későbbi költők, így például a római Catullus és Horatius vagy a magyar költészetben a 19. század elején például Berzsenyi, a 20. században például Babits és József Attila. Ennek képlete a következő:

— U — U — U U — U — U
 — U — U — U U — U — U
 — U — U — U U — U — U
 — U U — U

Felismerését nagyban megkönnyíti záró sora, az úgynevezett adoniszi sor.
 Pl. „nézek az égre”: tá-ti-ti-tá-ti vagy „csalta szerelmét”: tá-ti-ti-tá-tá.

- b) Hogyan viszonyul mindkét vers az *Iliász* vagy akár az *Oidipusz király* (főhőseinek) értékrendjéhez, embereszményéhez?
- c) A Szapphó-vers kulcsmondata Ritoók Zsigmond próza fordításában így hangzik:
 „Vannak, akik azt mondják, hogy a lovasok hada, mások, hogy a gyalogosoké, ismét mások, hogy a hajóké legszebb a fekete földön – én azonban azt, hogy az, akire (vagy: amire) valaki vágyódik.”
 Mi az értékelés, a dolgok értékének mértéke, mércéje e sorok szerint?
 Hogyan minősítenétek ezt az értékrendet?
- d) Miért meglepő, talán kifejezetten provokatív a vers középső, a keret érték-szembeállítását múltbeli, mitológiai példával alátámasztó része?
 Kit hoz fel példaképpen a beszélő, s hogyan viszonyul e példához?
 Milyen kifejezések jelzik, hogy azonosulását, példaképválasztását maga is „problematikusnak” tartja?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Mindkét vers értékrendek szembeállítására épül, s ennek megfelelően ellentétező szerkezetre. Mindkettő a magánélet, a szubjektum értékrendjét, illetve a béke és a szerelem értékét állítja szembe a közösségi értékrenddel, illetve a hírnévközpontú arisztokratikus-katonai értékrenddel.

A Szapphó-versnek van egy epikus, példával érvelő középrésze, amely szokatlan módon kifordítja a homéroszi eposzok, főképp az *Iliász* értékrendjét: a hűtlen Helénával azonosul mintegy – azon az alapon, hogy a szerelemnél nagyobb erőt nem ismer. Az Anakreón-vers

epigrammatikus tömörségébe nem fér bele egy epikus példázat. Anakreónnál a szembeállítás szimmetrikus: kétszer két sor szembeállítása két párhuzamos mondat szerkezetben, melyeknek élén áll a viszonyulást kifejező ige: „Gyűlölöm”, illetve „kedvelem”. Nála a szerelem mellett a költészet, a művészet (Múzsák) is része a hadakozó-harcias értékrenddel szembeállított értékvilágnak. A Szapphó-vers szapphói strófában íródott, míg az Anakreón-vers distichonban. Az előbbi ABA szerkezetű (ennyiben a himnuszokra emlékeztet), míg az utóbbi egyszerűbb szerkezetű: A↔B.

- b) Mindkét vers értékrendje szemben áll a homéroszi eposzok és az *Oidipusz király* közösségi értékrendjével. Ott a hőssel (az egyénnel) egy seregbe, illetve egy városba tartozók érdeke is meghatározó, itt csak az egyén saját szempontja kap hangsúlyt. Persze az Anakreón-vers békevágya és háborúellenessége általános érvényre, másokra való kiterjesztésre is igényt tart.
- c) Itt nemcsak a szerelem értékének a katonai értékek és erények, a hírnév fölé emeléséről van szó. Hanem az *egyéni értékelés, az értékelő egyén középpontba állításáról* is. Az a dolog vagy személy a legértékesebb, amit az értékelő a legértékesebbnek lát. Az érték eszerint viszonylagos, *relatív – mert szubjektív!*
- d) Szép Helénát, aki a mitológia szerint a trójai háború kiváltó oka. Megvetendő, hűtlen feleség, aki Menelaoszt otthagya a szép Párisért. Az „átkos útra csalta szerelmét” tagmondatban az aláhúzott szavak negatív értékelést fejeznek ki, különösen, ha a „rombázúzott Trója” „pazar” jelzőjével együtt olvassuk őket.

Szócikk Anakreónról és Szapphóról

T/4.

85. oldal

15 PERC

(házi feladat + 10-15 perc egyeztetés, megbeszélés)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy hálózati, illetve könyvtári források felhasználásával a tanulók csoportmunkában a két költőről lexikoncikket készítsenek. Eközben gyakorolják a hálózati, ill. nyomtatott információforrások kritikus megítélését, ill. adataik szűrését, súlyozását.
- A tanulók négyes csoportokban dolgoznak (az egyik előző óra végén így adjuk ki a munkát). Az órán egy-két megoldást (illetve folyamatleírást) mindkét szócikkből meghallgatunk, de célszerű minden csoport szócikkét két (egy-egy) véglegesítő szerkesztőbizottságnak odaadni, akik előállítják és sokszorosítják az optimális szócikket. (Ez az utolsó lépés elhagyható, hisz nem elengedhetetlen, hogy egyetlen „tananyag” készüljön. A feladatot inkább olyanoknak érdemes kiadni, akik a korábbi munkafázisokból érzékelhetően kivonták magukat.)

Kiemelt készségek, képességek: internet- és könyvtárhasználat, lényegkiemelés; források kritikus mérlegelése, összevetése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály (a végleges szerkesztés azokra vár, akiknek a kooperációs készsége alacsonyabb, illetve akik az eredeti gondolkodást nem követelő, de formai igényességet, pontosságot kívánó munkát nem eléggé becsülik)

Munkaformák: csoportmunka négyfős heterogén csoportokban

Módszerek, eljárások: „kontrollszerkesztés”

4. Szócikk Anakreónról és Szapphóról

Készítsetek rövid, *legfeljebb* öt-öt soros ismertetőt Szapphóról, illetve Anakreónról!

(A munkacsoportok egyik fele a Szapphó-szócikken, a másik az Anakreón-szócikken dolgozzon, aztán osszátok meg tudásotokat más csoportokkal!)

- Mi a két-három legfontosabb tudnivaló életükről, műveikről, azok témáiról, Anakreón esetében legjellemzőbb versformájáról?
- Kézikönyvet is használhattok, internetes forrást is! A keresést indíthatjátok a Google vagy a Yahoo keresőprogramokkal. Akiknek nem jut számítógép, használják a kézikönyveket – vagy megfordítva!
- Több (2-3) hálózati (internetes) forrást is használjatok, s vessétek őket össze! Szóban indokljátok, hogy hogyan választottatok, melyikben miért bíztok, illetve hogy milyen adatot miért emeltek ki belőle!

ANAKREÓN
SZAPPHÓ

3. lépés: 5. feladat

Szapphó himnusza

T/5.

86. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy a tanulók behatóbban megismerkedjenek egy Szapphó-költeménnyel, s egyúttal Szapphó lírai személyességének újdonságával. (A verset két fordításban adtuk meg: a Trencsényi-Waldapfel Imre-féle fordítás pontosabb, Babitsé viszont talán szebb.)
- A tanulók pármunkában oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik.

Kiemelt készségek, képességek: a szólás- és beszédhelyzet, illetve a nyelvi megformálás ezekből következő sajátosságainak a felismerése; az időszerkezet és az érvelési szerkezet felismerése

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály

Munkaformák: pármunka, közös megbeszélés

Módszerek, eljárások: T-táblázat és tanári kalauz

5. Szapphó himnusza

Olvassátok el a verset mindkét fordításban! A Trencsényi-Waldapfel Imre-féle fordítás hívebben követi az eredetit, ezért a feladatok megoldásánál ezzel dolgozzatok!

SZAPPHÓ: APHRODITÉHOZ

Tarka trónodon, kegyes Aphrodité,
Zeusz leánya, már könnyörülj te rajtam!
Fájó kínra mért csalogod, ó hatalmas,
tőrbe a lelkem?

Inkább jőjj hozzám, ahogy annyi másszor
mindig hajlottál a szavamra, s jöttél,
kedvemért elhagyva aranylakását
égi atyádnak.

Fürge pár veréb a kocsidba fogva
siklott, míg a föld feketélt a mélyben,
sűrűn verték szárnyukat, égi úton
vágva az ösvényt.

Gyorsan érkeztek veled, és mosoly járt
halhatatlan arcodon, ó te boldog,
úgy kérdezted, hogy mi bajom, mi végre
hívtalak újra,

hogy mi kívánság gyötör újra engem,
„Csábító szóval kit akarsz, hogy hozzád
hozza Peithó hű szerelemre, Szapphó,
mondd ki, ki bántott?

Mert ha most kerül, hamar ő keres fel,
most ha nem kell tőled ajándék, ő ad,
most ha nem szeret, hamar érted ég majd
bár nem akarja.”

Jöjj ma is hozzám s szabadíts ki engem
súlyos gondomból, s mire hajt a lélek,
teljesíts nekem te magad s e harcom
küzdve velem együtt.

Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása

APHRODITÉHEZ

Tarka trónodról, ravasz istenasszony,
mért küldesz nékem szerelemkirálynő,
bút és bajt mindég, te örök leánya
fényes egeknek?

Mért nem jössz inkább, ahogy egyszer jöttél,
hallottad kérő szavamat, kiléptél
kedvemért apád aranyos házából
és befogattad

cifra hintódat; lebegő galambok
vonták azt fürgén a sötétbe-süllyedt
föld felé; szárnyuk sebesen csapdosva
vert a nagy égben,

s már itt is voltak; te pedig, te boldog,
istenarcodon mosoly ült, és nyájas
szóval kérdeztél, mi bajom van és mért
hívlak az égből

és mi volna megkeserült szívemnek
kivánt orvossága? „Ki bántott, Sapphó?
kit küldjek kemény szerelem szavával
téged ölelni?

Ha eddig került, ezután majd üldöz;
hogyha semmit nem fogadott el, eztán
ő ad már, s ha nem szeretett, szeret majd,
bár ne akarjad.”

Jer most is hozzám, a nehéz gondokból
oldd föl szívemet, s amiért eped, ne
sajnálj teljesíteni: légy harcomban
drága szövetség.

Babits Mihály fordítása

- a) Miben hasonlít egymáshoz ennek a versnek és az *Anaktoriához* címűnek a szerkezete?
- b) Mennyiben jellegzetes himnusz az *Aphroditéhoz* című vers?
Mi adja sajátos színezetét? (Miben különbözik például a tavaly tanult, himnusz jellegű bibliai zsoltároktól?)
Az ismeretközlő szöveg segít a válaszadásban!

A HIMNUSZ MŰFAJA

A himnusz valamilyen istent, istenséget magasztaló költemény. A magasztalás, dicséret, hálaadás többnyire az isten hálát kiváltó korábbi cselekedeteit is felidézi, s nemritkán kérést, fohászkodást is tartalmaz. A himnuszok szerkezete többnyire szimmetrikus, általában az ABA képletet követi.

- c) Jellemezzétek az Aphrodité-himnusz beszédhelyzetét, megszólító és megszólított viszonyát! Ki szól, kihez és milyen körülmények között?

Miben hasonlít és miben különbözik megszólított és megszólító?

Hozzatok nyelvi bizonyítékokat, idézeteket, de ezeket a versben ki nem mondott fogalmi általánosítással is kiegészíthetitek! (A két félhez helyszíneket is kapcsoljatok!)

APHRODITÉ	A BESZÉLŐ

- d) Elemezzétek a vers időszerkezetét!

Hol dominál jelen idő, hol jövő és hol múlt? Tagoljátok eszerint a verset!

(A nyelvtani jelen különböző jelentéseit – általános és egyszeri-pillanatnyi jelen, jövő – érdemes külön is megvizsgálni.)

Figyeljete a múlt idejű történés elbeszélésén belül előforduló jelen idejű igékre! Mi lehet ennek a múlton belüli jelennek a szerepe, érzelmi hatása?

- e) Milyen hangulati különbség érzékelhető a nyitó és a záró versszak megszólítása között? A hangulati változáshoz mi köze van a közbeékelt múltbeli történetnek?
- f) Az isteni szemszög megjelenítése az emberi szempont mellett az emberlétnek milyen, a Szfinx rejtvénye és Oidipusz története által is kidomborított sajátosságát emeli ki?
- g) Ha az Aphrodité-himnuszt nem valódi imának, fohásznak fogjuk föl, azaz nem föltételezzük sem a múltbeli történet szó szerint való megtörténését, sem pedig hogy Szapphó valóban azt kérné, hogy hintaján Aphrodité ismét szálljon le hozzá, akkor lélektani szempontból mire lehet jó a múlt, illetve az istennő szemszögének megjelenítése?
- h) A két eddig olvasott Szapphó-vers alapján mennyiben tekinthetjük rendhagyónak a költő viszonyát a mitológiai, illetve a vallási hagyományhoz? (Arról se feledkezsetek meg, hogy a második vers befejező szakasza a harcot és az isteneknek az emberi harcokban való személyes részvételét is igencsak átértelmezi!)

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A megoldásokat a Trencsényi-Waldapfel-fordítás alapján adjuk meg.

- a) Mindkettő ABA szerkezetű, mindkettőnek a középrésze a múltból vett, elbeszélés jellegű érv a keretversszak mondandójához.

- b) Istenhez szól, kér és magasztal, ABA szerkezetű, azaz jellegzetesen himnusz. Ugyanakkor a beszélő személye és személyes problémái jobban előtérben vannak, mint az általában közösségibb jellegű himnuszokban. Ez egy „intim”, azaz bensőséges himnusz. Nő szól benne nőhöz.
- c) Halandó, gyötrődő, szerelmes nő szól halhatatlan, mosolygó istennőhöz. A lenti kér a fentitől. A gyötrődő a boldogtól, a halandó a halhatatlantól.

APHRODITÉ	A BESZÉLŐ
Halhatatlan [istennő] [Fent] az égben, tarka trónszéken, égi atyja aranylakásában	[Halandó, földi nő] [Lent] a „feketélő földön”, „a mélyben”
Mosolyogva, „te boldog” [Szögletes zárójelben a nyilvánvaló, de közvetlenül ki nem mondott vonásokat jelöltük.]	Kíntól és kívánságtól gyötörve [boldogtalan]

- d) Az első és az utolsó versszakban a jelen dominál, a felszólító mód ugyanakkor a jövőt idézi. (Hisz felszólítani csak jövőbeli cselekvésre lehet.)
A közbülső versszakokban a múlt dominál: a hajdani segítség elbeszélte múlt ideje.
E múltban belül több réteg különíthető el: a segítség előtti múlt, majd a múltban lezajló párbeszéd. Ebben az egyenes idézetek már nyelvtani jelent, sőt jövőt is tartalmaznak: „Mert ha most kerül, hamar ő keres fel, / most ha nem kell tőled ajándék, ő ad, / most ha nem szeret, hamar érted ég majd / bár nem akarja.”
A múltban a jelen és jövő („future in the past”) erőt, bizalmat ad a beszélőnek, mivel a múltbeli segítséget, ígéretet újra jelenként éli át nyelvileg, azaz nyelvi képzeletében.
- e) Ennek megfelelően a befejező versszak kérése sokkal bizakodóbb, magabiztosabb: a megszólaló földi asszony a megszólított istennőt itt nem alázasosan, hanem küzdőtársaként, szinte egyenrangúként hívja. A közbülső múltidéző rész önmeggyőzőként, önszuggesztíóként működik.
- f) A végességet, halandóságot, ami szemben áll az isteni lét halhatatlanság adta könnyedségével, „súlytalanságával” (?).
- g) Lélektani szempontból arra jó a múlt, illetve az istennő szemszögének megjelenítése, hogy ezáltal a szerelme jelenébe bezárult, szenvedélye foglyává vált beszélő mintegy távlatot kap a történethez, önmagához. Rálátást önmagára. (A szerelmes ember a szenvedélyek fogságában elfelejti, hogy volt ez már máshogy/vagy éppen így, illetve lehet ez még máshogy/épp így.) Az istennő tehát mintegy a reflektivitás távlatát biztosítja.
- h) A mitológiát teljesen önkényesen és szubjektívizálva, illetve lélektani nézőpontból átértékelve alkalmazza Szapphó: a szerelmes Heléna érzelmvilága érdekli, nem a miatta folyó háború. Az *Aphroditéhoz* című himnusz pedig az istennőt mintegy beszélgetőtársaként, egy belső lelki dialógus másik, a beszélő számára lélektani távlatot adó részvevőjeként formálja meg. A mitológia kellékei, az istennő létének díszletei szerepelnek, de értelmük egészen más, mint akár az eposzokban, akár az athéni tragédiában. Az *Iliász* vagy az *Odüsszeia* szereplőinek nem szinte egyenrangú küzdőtársaként („barátnőként”?) segítenek az istenek, és semmiképp nem a hősök lelkületének egy vonatkozását testesítik meg. Illetve ahol bensőséges a viszony a szereplő és egyes istenek között (pl. Akhilleusz és Thetisz), ott a magyarázat abban rejlik, hogy a hős maga is félig isten: Akhilleusznak Thetisz az édesanyja. G. S. Kirk ezt írja: „Szapphónak ugyanis egyedülálló módon valóban sikerült megszabadulni a mítosztól, fi-

gyelme a személyes lírának olyan új témái felé fordult, amelyek számára az eposzi és mítoszi hagyomány nem kínált megfelelő kifejezésmódot” (*A mítosz*, 281.).

4. lépés: 6–9. feladat

T/6.

89. oldal

2 PERC

Catullus költészete

Szapphó és római követője, Catullus (Kr. e. 87?–54?)

vagy 15 perc

Tanári instrukciók

- A feladat fakultatív, elhagyható, ill. házi feladatnak, differenciáló gyakorlatnak adható – kivéve az a) részét s az azt megelőző rövid közlést, ami viszont a Catullus-elemzések bevezetőjeként az összehasonlító elemzés nélkül is felhasználható.
- A feladat célja az, hogy a latin líra görög gyökereit felvillantsa, s átvezessen Catullus költészetének tárgyalásához. Az adott időkeretek között valószínűleg csak a Babits-idézet értelmezésére lesz idő az órán. Az összehasonlító elemzés projekt munkának vagy egyéni házi feladatnak, esetleg differenciálást szolgáló csoport munkának adható a 8. feladat E) csoportjának, melybe olyan diákok kerülhetnek, akiknek nem erőssége az összehasonlító elemzés. (Ezt a kompetenciahiányt segíthet diagnosztizálni pl. e modul 3. feladata is.)
- A tanulók pármunkában oldják meg az a) feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik. A többi feladat megoldható egyéni munkában is (házi feladatként) vagy homogén csoportban. (Lásd az instrukció első felének végét!)

Kiemelt készségek, képességek: összehasonlítás

Célcsoport – differenciálás:

a) feladat: az egész osztály; a többi részfeladat differenciált fejlesztésre alkalmas: vagy olyanoknak, akik még nem elég erősek az összehasonlító elemzésben, vagy akiket behatóbban érdekel az irodalom, vagy épp a szerelmi lírára nyitottabbak az átlagosnál

Munkaformák: pármunka, közös megbeszélés vagy: házi feladat vagy csoportmunka (lásd a tanári instrukciót)

Módszerek, eljárások: tanári kalauz

6. Szapphó és római követője, Catullus (Kr. e. 87?–54?)

„A TÜKÖR VISSZAVAKÍT”

Babits Mihály *Az európai irodalom története* című könyvében a római líra aranykoráról (Kr. e. 1. század) írott fejezetének „*A tükör visszavakít*” címet adta. A tükör, ami visszavakít, nem más, mint a korszak latin lírája; a fényforrás pedig, amit visszatükröz, utánoz, a hellenisztikus vagy alexandriai görög költészet (Theokritosz és társai). Tágabban talán az egész görög líra.

- a) Mit fejezhet ki a Babits által adott fejezetcímben a „visszavakít” metafora?

- b) Olvassátok el a következő Szapphó-vers két (majd másfél évszázad eltéréssel készült: 19., illetve 20. századi) magyar fordítását, illetve a görög eredeti bő ötszáz év elteltével készült latin átköltésének modern magyar fordítását, s vessétek össze a három szöveget! (Mint látjátok, a két 20. századi fordítás ugyanannak a szerzőnek a műve, aki láthatólag törekedett a magyar fordításban a görög és a latin vers hasonlóságának kidomborítására.)

Ezúttal ne törekedjétek részletes összehasonlításra! Elegendő, ha a három vers gondolatmenetének közös vázát, illetve a Catullus-vers két-három legtudatosabb eltérését emelitek ki!

Közös gondolatmenet:

Három-négy kifejezés, amely elárulja, hogy Kölcsey fordítása a 19. század elején készült (esetleg olyan szöveghelyet is érdemes keresni, ahol a régieség erős, meglepő hatást kelt):

A Catullus-vers legfontosabb eltérései, bővítései:

SZAPPHÓ (KÖLCSEY)	SZAPPHÓ (DEVCSERI)	CATULLUS (DEVCSERI)
BOLDOG EMBER, MINT URANOS LAKÓI...	ÚGY TŰNIK NÉKEM...	LI
Boldog ember, mint Uranos lakói, aki vígan ül, kegyes, ellenében, s andalog kellő szavad édes hangján, s gyöngye mosolygást	Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel egy a férfiú, aki szemben ülhet véled és édes szavadat közliről hallja, hogyan szól,	Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel egy, s ha nem bűn mondani: náluk is több az, ki szemben ül veled, egyre lát és hallja a hangod,
ajkadon látván szeliden lebegni, melyre megdöbben keblemben a szív, mert jelenléted leborít azonnal, és oda lészek.	s ezt a vágykeltő nevetést, amelytől felszökik mellem közepén a szívem; hisz ha látlak s bár kis időre, hangot nem tud a nyelvem	hallja édes szép nevetésed: ettől én szegény, elbágyadok: egyszer is ha rádtekintek, Lesbia, nincs egy árva hang sem a számon,
Nyelvem eltompul ajakim között, s gyors égi tűz ömlik tetemimre végig. Zúg fülem, s bágyadt szemem borulnak éji homályba.	adni, megtörvén elakad, s a könnyű tűz egész bőröm befutossa végig nyomban, és nem lát a szemem se, zúgván-zúg a fülem már.	béna lesz a nyelvem, puha tűz szalad le testemen, belső zavaros zenétől cseng fülem nyomban, s szememre kettős éjszaka száll le.
Arcomon végig hideg izzadás foly, reszketek, fúlok, s halavány virágként hervadó színnel rogyok a halálnak karjai közé.	És veríték önt el, egész valómban Reszketek, fűnél színem íme zöldebb, S mint ki végéhez közelít, olyanak Látszom, Agillasz.	Renyheséged tönkretesz, ó Catullus: renyhességben vagy ilyen rajongó, renyhesség tett tönkre királyokat s dúsvárosokat már.
Kölcsey Ferenc fordítása	Tűrni kell mindezt, ha ez így van, úgyis...	Devecseri Gábor fordítása

- c) Catullus versében vajon ki ülhet szemben Lesbiával?
Milyen érzés jellemzi az illetővel szemben a beszélőt: az irigység vagy inkább a büszkeség?
Mi a beszélő és a Lesbiával szemben ülő között a legfontosabb alkati különbség?
- d) Ki mondhatja az utolsó, Catullust megszólító versszakot?
Ez a fordítás milyen férfieszményt, milyen értékrendet látszik szembeállítani Catulluséval?

Persze sok minden múlik a fordításon. Kőrösi Imre 2003-ban a vers utolsó szakaszában szereplő, Devecseri által vitathatóan „renyhesség”-nek fordított „otium” (itt talán ‘szabadidő’, ‘ráérő idő’) szót másképpen fordítja:

Hogy nagyon ráérsz, az a baj, Catullus,
épp ezért nem bírsz te sosem magaddal.
Sok királyt tett tönkre előtted ez, sok
nagyszerű várost.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) Hogy a latin líra erősebb, mélyebb hatású lett, mint görög mintaképe.
- b) Aki, szerelmem, szemben ül s beszélget veled, az az istenekhez hasonlóan boldog. Ezzel szemben nekem eláll a szavam, ha látlak. Elvesztem az uralmat testem, érzékszerveim felett: te, illetve az irántad érzett vágy lesz rajtam, mindenemen úrrá.
A 19. század elejére vall: pl. „andalog kellő [vonzó, kellemes] szavad édes hangján”; „megdöbben keblemben a szív, / mert jelenléted leborít azonnal”. Maga a „kebel” szó is régies, de a „megdöbben a szív” szintagma is. (Itt még érezni a dobban és a döbben szó etimológiai közelségét.) A „jelenléted leborít”-ban az igekötő-használat mára teljesen rendhagyó lett, de mai füllel az „elborít”-nál még izgalmasabban, erőteljesebben is hat a fizikai értelemben („leborítja a vázát, az ágyat” stb.) még használatos igekötős ige.
A Catullus-vers legfontosabb eltérései, bővítései:
A szemben ülő nemcsak olyan boldog, mint az istenek, hanem boldogabb. A Catullus-vers vége, rácsapó befejezése választ, egyes értelmezések szerint Lesbia válaszát tartalmazza. Így a vers dialogikus jellegű lesz. Esetleg önmegszólító jellegű. Mindkét esetben a záró versszak az erőteljes érzéki-érzelmi megragadottságnak, a szenvedély által való birtokbavételnek valamifajta kritikáját adja.
- c) Catullus versében Lesbiával szemben pl. férje vagy egy magabiztosabb szeretője ülhet. Látzólag a beszélő irigy a szemben ülő higgadtságára, illetve arra, hogy az a személy talán több időt tölthet együtt az asszonnyal. Könnyen lehet azonban, hogy a szenvedélyek lírikusa csak mímeli az irigységet, és saját tüzét, kábulatát nem cserélné el az istenek, illetve az istenekhez hasonló, kiegyensúlyozott halandók indulatmentességéért.
- d) Mondhatja Lesbia vagy az önmagát megszólító Catullus. E fordítás a hagyományos római férfieszményt állítja szembe az érzékeny és dekadens Catullusszal. A hagyományos eszmény a fegyelmezett, szenvedélyein uralkodó „férfias férfi” eszménye. Talán a sztoikus eszmény (lásd Horatiusnál!) is ellenképe ennek a szenvedélyeknek magát kiszolgáltatató alkatnak vagy magatartásnak.

Két Lesbia-vers

T/7.

91. oldal

16 PERC

(8-10 perc az elemzésre, 6-8 perc a két elemzés közzétételére)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy a tanulók csoportmunkában behatóbban megismerkedjenek egy-egy Lesbia-verssel.
- A tanulók négyfős csoportokban oldják meg a feladatot, majd rövid frontális megbeszélés következik. Természetesen jó néhány A) és jó néhány B) csoportot hozunk létre. A heterogén csoportok ezúttal az ülésrend szerint is alakíthatóak. Azonban ha vannak, akik inkább az összehasonlító (fordítás)elemzést akarják gyakorolni, azoknak javasoljuk az önkéntes csoportszervezést. Előre jelezzük, hogy a szóvivőktől 2-3 perces tömör elemzésösszegzést, közzétételt fogunk kérni. (A közzétételre azért szánunk 6-8 percet, hogy az első szóvivő eredmény-közzétételét röviden más csoportokból is kiegészíthessék.)

Kiemelt készségek, képességek: a szólás- és beszédhelyzet, illetve a nyelvi megformálás ezekből következő sajátosságainak a felismerése; a verseket strukturáló meghatározó retorikai és stilisztikai vonások (ellentét, halmozás, kulcsszó ismétlése) azonosítása

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály (négyfős heterogén csoportok)

Munkaformák: csoportmunka, közös megbeszélés

Módszerek, eljárások: tanári kalauz

7. Két Lesbia-vers

- A) Olvassátok el az alábbi verset, s fogalmazzátok meg, hogy milyen ellentétekre, szembeállításokra épül!

V.

Éljünk, Lesbia, és szeressük egymást,
és a mord öregek fecsegjenek csak,
hisz nem ér locsogásuk egy garast sem.
Eltűnván a nap, újra felragyoghat:
egyszer tűnik a kurta fény szemünkből,
s álmunkból sosem ébredünk utána.
Adj hát csókot ezerszer, és ha adtál,
adj még százszor, utána ezret adj és
százat s újra csak ezret, újra százat.
Aztán majd, ha sok ezreket cseréltünk,
akkor összezavarjuk, elfelejtjük
számukat; ne akadjon egy gonosz se,
sok csókunk aki tudja és irigyli.

(Devecseri Gábor fordítása)

Ellentétek:

- Mi a vers második felének jellemző stilisztikai-retorikai eszköze, s milyen játékos ötlet nyelvi kivi-telezésének felel meg?
- Mi a vers álláspontja közösségi és egyéni értékrend viszonyával kapcsolatosan? A „mord öregek” melyiknek lehetnek a képviselői?

B) Olvassátok el először a vers baloldalon látható, Devecseri-féle fordítását!

VIII.

Szegény Catullus, itt a perc, ne őrjögj már,
s hidd elveszettek azt, mit elveszettek látsz.
Fehértüzű napok ragyogtak egykor rád,
míg arra jártál, merre kedvesed hívott,
kit úgy szerettem, mint egy asszonyt sem fognak.
A tréfa járta akkor, édes élet volt:
amit kívántál, kedvesed se gyűlölte.
Bizony fehértüzű napok ragyogtak rád.
S nem kíván már, hát te is, bolond, hagyd el,
ne fuss utána és ne légy szerencsétlen,
légy eltökélt, keményszívű, szilárd végre.
Élj boldogan, szerelmesem, Catullus már
szilárd, nem üldöz, ellenedre nem kérlel:
csakhogy neked, te bűnös, fájni fog, hogy majd
nem szólogatnak éjjelente; élet lesz
az életed? Ki ostromol? Ki tart szépnek?
S majd kit szeretsz? Kiéneq mondanak, kit fogsz
csókolni és kinek harapsz az ajkába?
De légy konok, Catullus, és szilárdszívű.

(Devecseri Gábor fordítása)

VIII.

Ne járd, szegény Catullus, a bolondját.
Ami elveszett, elveszett, leírhasd.
Nemrég folyton reád süttött a napfény,
a lány karon fogott s vele mehettél,
szeretted, ahogy lányt még nem szerettek.
S hogy szórakoztatok ketten az ágyban!
Nem kérhettél olyat, mit nem adott meg.
A nap fénye valóban végigöntött.
Most nem kellesz többé. Te se kívánd őt.
Ne kérd, amit nem kapsz, ne keseredj el,
légy inkább érzéketlen, mint a szikla,
ne rimánkodj kegyeiért hiába!
Elmehetsz, széplány. Catullus megkövült.
Te szenvedsz, ha egyedül fekszel éjjel
és senki sem jön. Milyen életed lesz,
ha férfi nem vágyik rád? Ki mond szépnek?
Eldicsekedhetsz majd, hogy az enyém vagy?
Kit csókolsz? Kinek ajkát harapdálod?
Te meg, Catullus, viseld sorsodat.

(Faludy György fordítása)

- Mi nyelvi-nyelvtani (és önszemléleti) szempontból a fenti vers legszembeötlőbb sajátossága? Lélektanilag mi indokolhatja ezt a megszólítási-nyelvi szerkezetet?
- Hol változik a vers megszólítottja, milyen mondatfajta-váltás követi ezt nem sokkal később?
- A Devecseri-fordítás – az eredeti szövegnek megfelelően (ott az „obdura” szó ismétlődik) – egy feltűnő szóismétléssel él.
Mi a versnek ez az ismétléssel kiemelt kulcsszava?
A vers megszólított- és mondatfajta-váltogatása, indulatmenete milyen viszonyban áll ezzel a kulcsszóval?

- d) Olvassátok el most a Faludy-fordítást!
Mi felel meg ebben az eredeti, illetve a Devecseri-fordítás ismétléssel kiemelt kulcsszavának?
Melyik megoldás tetszik jobban?
Mi tetszik jobban a Faludy-fordításban, mi a Devecseriben?

- e) Amúgy Devecseri több változatban is lefordította a veronai kódex 8. versét. Egy későbbi fordítás például így kezdődik:

*Szegény Catullus, épp elég az őrjöngés:
Tudd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz,*

Melyik indítás tetszik jobban, s miért?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- A) Ellentétek:
mi [fiatal szerelmesek] ⇔ mord öregek
csókok ⇔ fecsegés, locsogás
az újjászülető napfény ⇔ a szem kurta fénye (halandó fény)
- a) Az eszköz a halmozás, a számok (számnevek) halmozása. A kimondott ötlet, melynek ez megfelel: a „számuk összezavarjuk”, azaz annyi csókot adunk egymásnak, hogy senki ne tudja számukat követni.
- b) A mord öregek a közvélemény, a komoly közösségi értékrend képviselői, a szerelmesek az ezzel szembeállított, „felelőtlenül” egyéni, énközpontú értékrendé. Arról, hogy a közösségi értékrend mennyire felelős, majd a következő feladat elején álló ismeretközlő szöveg tájékoztat.
- B)
- a) Az önmegszólítás. A beszélő, a lírai én magát egyes szám második személyben szólítja meg és fel. Ezzel a kommunikációs formával többnyire valamilyen válságos vagy számvetésre ösztönző helyzet kapcsolódik össze. Itt a számvetésre s az ezzel összekapcsolódó önmegszólításra a szakítás szituációja ad okot. A beszélő, a lírai alany arra biztatja magát, hogy legyen fegyelmzett, tűrje szilárdan a csapást: „szedje össze magát”.
- b) A 12. sortól a megszólított: „szerelmesem”, tehát a kedves, azaz Lesbia. Nem sokkal később az addigi kijelentő mondatokat az asszonynak szegezett kérdő mondatok váltják föl. Ebben a részben a lírai énről egyes szám harmadik személyben van szó, míg a vers ötödik sorában találjuk az egyetlen egyes szám első személyű igealakot. Azaz a vers az énről három grammatikai formában is szól: leggyakrabban E/2.-ben, a vers egy jelentős részében E/3.-ban s egyetlenegyszer E/1.-ben. A vibráló váltogatás jellemző tehát.
- c) Ez a szó a „szilárdszívű”. A költemény vibráló megszólított- és mondatfajta-váltogatása ellentmond a szilárdszívűség, a megingathatatlanág követelményének. A vers szépsége részben épp ebből az ellentétből fakad: nyelvileg leképezi azt a lelki háborgást, aminek vágyott ellentéte az emlegetett szilárdszívűség. A „szilárdszívűség” alighanem ellentéte az *LI. carmen* „renyhességének”.
- d) először: „érzéketlen, mint a szikla”
másodsor: „Catullus megkövült”
harmadsor: „viseld sorsodat”

Az ízlésítéletet a gyerekekre bízhatjuk, de annyi biztos, hogy Catullus versének nyelvi következetessége teljesen hiányzik a Faludy-átköltésből. Miközben persze a *szikla/megkövült* kifejezések valamit visszaadnak az eredetiből, és a „Catullus megkövült” állítás érdekes, hatásos továbbvitele a korábbi hasonlatnak. A szöveg más részeinek esetében a köznapiság és a szókimondás bizonyára tetszést arat, de ugyanakkor ezzel a köznapisággal rosszul fér meg az „Ami elveszett, elveszett, leírhasd” keresettsége, régiessége („leírhasd”) vagy az „A nap fénye valóban végigöntött” sor fura tárgy- és igekötő-használata. (A „végigönt” szó nem biztos, hogy kellemes képzeteket kelt.)

e) [fakultatív feladat]

Szegény Catullus, épp elég az őrjöngés:

Tudd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz,

Ez a felütés, melyet Devecseri később alkotott a közölt változatnál, bizonytal erősebb. (Pl. *Tudd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz* biztosan logikusabb-feszesebb is, jobban is cseng, mint a „*s hidd elveszettnek azt, mit elveszettnek látsz*” sor: a ‘hidd el, amit látsz’ szándékolt jelentést nyilván jobban közvetíti a későbbi változat.) Azért a korábbi fordítást közöltük mégis, mert a végső változat „*kit úgy szerettem, mint ki sem fog egy nőt sem*” sorának szórendi keresettsége el szokta rettenteni a diákolvasókat.

Indulati pillanatképek Catullus költészetéből

T/8–9.

94. oldal

15 PERC

(7-9 perc az olvasásra és jegyzetelésre, 6-8 perc a versek és a három kommentár közzétételére)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy a tanulók csoportmunkában futólag megismerkedjenek néhány további Catullus-verssel, illetve megismertessék velük egymást. Részben a szatirikus hangú költővel, részben a híres *Odi et amo* epigrammával egészül ki az eddigi kép. A verseket megelőző ismeretközlő szöveg mintegy elhelyezi, jellemzi a költőt. Ebben a formájában most csak a versek háttereként, értelmezési keretűl szolgál.
- A tanulók négy-hat fős csoportokban oldják meg a feladatot, majd felolvassák a csoportjuknak jutott verseket, fordításváltozatokat, és röviden (egy-két percben) kommentálják őket. Fontos, hogy itt sem a csoportmunka során, sem a prezentációban nem elemzést kérünk, csak hatásos felolvasást és az impressziók tömör megfogalmazását. Az idő legfeljebb erre lehet elég!

Kiemelt készségek, képességek: az a) pontnál lényegkiemelés; a csoportmunka során a hangvételle és a témára vonatkozó benyomások rögzítése, illetve a közlő szöveg és a versek közötti kapcsolat megtalálása; a prezentáció során: előadókészség

Célcsoport – differenciálás: az egész osztály (négy-hat fős heterogén csoportok)

Munkaformák: csoportmunka, versfelolvasás, szóvivői kommentár

Módszerek, eljárások: jelölés, ill. a kommentár esetleg kerülhet kettéosztott naplóba

8. Indulati pillanatképek Catullus költészetéből

- a) Olvassátok el az alábbi ismeretközlő szöveget!
Alkalmazzatok feldolgozása során a szokásos jelöléseket (√, −, +, ?, *)!

CATULLUS (i. e. 87?–57?)

Catullus az első olyan antik lírikus, akitől nem csupán töredékek, hanem egy teljes verseskötet maradt fenn. Catullus 116 versét tartalmazó „Veronai könyvét” három kódex is megőrizte az utókornak. Azért „veronai” a könyv, mert a veronai születésű, de felnőtt élete javát Rómában töltő költő kötetét ilyen címen tartalmazzák a valóban Veronában megőrzött kódexek. E könyv tudatos kompozíció, mely három részre tagolódik: a 116 számozott versből álló gyűjtemény első sorozata lírai metrumokban (főleg 11-es jambusokban) íródott, utána hosszabb epikus költemények sora következik, majd a kötetet disztichonban írt rövid versek, epigrammák és hosszabb disztichonos költemények, elégiák zárják. A tudatos kötetkompozícióról nem tudjuk, hogy magától a költőtől vagy a kötet ismeretlen összeállítójától származik-e, de így is, úgy is: ez az európai irodalom első tudatosan szerkesztett lírai verseskötete. (Címek helyett, mivel azok a veronai könyvben nem szerepelnek, a versek sorszámát adtuk meg.)

Caius Valerius Catullus életéről elsősorban ebből a kötetből tudjuk, amit tudunk. Catullus ugyanis olyan költő, mint a mi Petőfink: versei többnyire életrajzi élményeket formálnak költeménnyé. Alkalmi versek, melyek a versek hősének egy-egy pillanatnyi élményét, indulatát, örömét, felháborodását öntik formába. Költészetének legjava pillanatlíra: szövegei egy-egy pillanat érzéseinek, indulatainak közvetlen megfogalmazásaiaként hatnak. Közvetlenségüket fokozza, hogy többnyire valakihez szólnak: imádott baráthoz, gyűlölt ellenséghez, egy alkalmi nőhöz, egy közéleti kitűnőséghez, egy költőtárhoz, a megszólaló imádott és gyűlölt szerelméhez. Ez a lírai közvetlenség, ez az élőbeszéd-szerű, csevegő, társalgó, kötözködő, káromkodó beszédmód Catullus művészetének egyik védjegye és nagy újdonsága. Persze vigyáznunk kell, a közvetlenség mindig nyelvi megformáltság következménye is: megalkotott közvetlenség, megalkotott személyesség, megalkotott természetesség – akárcsak Petőfinél. Az indulat kiáramlása „mögött” szigorú logika, kemény – ellentétekre, ok-okozati levelezésekre vagy éppen meglepetésre, csattanóra épülő – retorikai szerkezet húzódik meg. (Gondoljatok az V. vagy a VIII. vers felépítésére!)

Catullust elsősorban szerelmi költőként ismerjük, mégpedig a (Szapphó szigetének emlékére) Lesbia néven emlegetett csapodár férjes asszonyhoz fűződő, ellentétes érzelmekkel, nagy érzelmi feszültségekkel (imádattal, gyűlölettel, vággyal, féltékenységgel, sértettséggel) telített „szerelmi történet” költőjeként. Antik költőtársaival ellentétben az ő szerelmi költészete a sok kisebb kiterő ellenére egyetlen személyhez fűződő bonyolult lelki kapcsolat „regénye”. (Az antikvitás feltehetően nem ismerte ezt a fajta tartós, individuális szerelmet, mely mind a házastársi kapcsolattól, mind az alkalmi érzéki fellobbanásoktól különbözik.)

Catullus kihívó személyessége és közvetlensége, hangsúlyozottan énközpontú értékrendje egyúttal a korábbi római irodalmi konvenciókkal és közösségi értékrenddel szemben álló költői újdonság is. (Azt az irodalmi irányt, csoportot, melynek legfontosabb képviselője Catullus, neoterikusoknak, ‘újaknak’ hívták – éspedig valószínűleg Julius Caesar névadása nyomán.)

Catullus életidejének (i. e. 87–57) társadalmi viszonyai, e „megszegett alkukkal, viszályokkal és polgárháborús harcokkal teli korszak viszonyai »sokakban azt a gondolatot keltették, hogy a felek nem a közjóért és a haladásért harcolnak, hanem az egyeduralom megszerzéséért, s bármelyikük szerzi is meg a hatalmat, ez nem változtat a lényegen. Egyre többen vonultak vissza a közélettől»¹.

1 Adamik Tamás: Bevezetés. In: *Catullus versei, Auctores Latini XV*. Bp., 1971. Tankönyvkiadó, 6.

[...] Az értelmes, közhasznú társadalmi tevékenység, a negotium hagyományos fogalma értelmét veszítette, az emberek a magánéletben, a kifinomult élvezetekben, a különféle filozófiai irányzatokban vagy kultuszokban kerestek kiutat a nyomasztó, kilátástalan körülmények közül. [...] A római költészet személytelenül elmélkedő vagy közösségi gondolatokat megfogalmazó hagyományától elfordul ugyan Catullus, de éles hangú, kora közéleti viszonyait és politikusait szatirikusan jellemző versei mutatják, hogy a köz- és a magánszféra elválaszthatatlansága nyilvánvaló számára. A feslett erkölcsű, kurválkodó Lesbia – aki »keresztutakon, sikátorokban / Remus hős unokáiból velőt fej« (LVIII.) – alakja mögött felsejlő háttér, a homályos alkuk, kegyetlen harcok és árulások világa lehetlenné teszi a harmonikus emberi kapcsolatokat; a tiszta érzelem legfeljebb elmúlt korokban és távoli vidékeken ábrázolható.” (Stribik Ferenc)

- b) Olvassátok el a csoportotoknak jutott verseket, fordításváltozatokat!
- Készüljeteek föl rövid kommentálásukra – a kommentárban a fenti ismeretterjesztő szöveget is használjátok! (Ahol két vers van, ott a kommentár foglalozhat a közöttük levő kapcsolatokkal is. Egyéb szempontokat ti találjátok ki!)
 - A többi csoportnak valaki közületek olvassa fel a verse(ke)t, másvalaki pedig mondja el a kétperces kommentárt!

A) (Két vers párban)

XLI.

Ameana, az ócska szerteprütököl
Szajha, lám, tizezerre tartja árát:
Tőlem ennyit akar e csúf pizsécse,
Formiaeban a koldus úr babája.
Hát, gondot viselő derék rokonság,
Most csődítsetek össze minden orvost
És barátot: e nőcske nincs eszénél.
Meg nem kérdi, mit ér a bronztükörtől.

Devecseri Gábor fordítása

XLII.

Üdvözlégy te leány, te nem kis orrú,
nem kis lábú, nem éjszínű szemű, sem
hosszú ujjú, se nyáltalan pofájú,
és nem szellemes, ó, te, formiaei
tékozló szeretője. És terólad
a provincia azt regéli, szép vagy?
Lesbiám veled összemérni képes?
Ó, szellemtelen és bolond e század!

Devecseri Gábor fordítása

B) (Két vers – az egyik kétféleképpen)

LII.

Mi az, Catullus, élni miért akarsz tovább?
Tisztsége van már Struma Noniusnak is,
Vatinius lesz consulunk, mindent ígér:
mi az, Catullus, élni miért akarsz tovább?

Devecseri Gábor fordítása

XCIII.

Nem töröm magamat, Caesar, soha tetszeni néked,
Sem megtudni, mi vagy: hószínű vagy fekete.

Devecseri Gábor fordítása

XCIII.

Nem hajtom magamat, Kajszár, hogy nyaljam a segged,
és leszarom, ha fehér vagy, leszarom, ha sötét.

Csokonai Vitéz Mihály fordítása

C) (Ugyanaz magyarul kétféleképpen és még két idegen nyelven)

Segítségül: Melyik szövegben hány ige van? Mi az igék halmozásának szerepe a szövegben?

LXXXV.

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Catullus eredeti verse latinul

LXXXV.

Gyűlölök és szeretek. Te talán megkérdezed azt, hogy
miért – hát nem tudom. Azt érzem, szétvet a kín.

Csokonai Vitéz Mihály fordítása

LXXXV.

Gyűlölök és szeretek. S hogy miért teszem? Én se tudom, hidd.
Bennem történik, s kínja keresztrefeszít.

Devecseri Gábor fordítása

LXXXV.

I hate and I love. Wherefore would I do this, perhaps you ask?
I do not know. But I feel that it happens and I am tortured.

Justin Neill fordítása

9. Kiegészítő feladat – Catullus a neten

Ha van kedvetek, kalandozzatok az alábbi, 36 nyelvű, internetes, Catullus verseit s azok fordításait tartalmazó honlapon! (A magyar fordítások nem mindig a legismertebbek, illetve a legszelídebb nyelvezetűek. Van köztük sok klasszikus és néhány egészen friss is.)
<http://rudy.negenborn.net/catullus>

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

A) (Két vers párban): XLI. és XLII.

A két vers egyazon hetéra gyalázása, afféle nőcsúfoló. A közvetlenség már-már trágárságba csap át. (Az eredetiben át is csap.) Összeköti őket a felidézett, megszólított lány, Ameana személye, valamint az, hogy Catullus a széplány formiaei szeretőjét is láthatólag utálja. (Aki feltehetően Mamurra, Caesar jó barátja. De ennek tudását nem várjuk el a kommentártól.) Mindkét vers gúnyos hangvételi, az első a satírárt túlzásra, a második tagadással való jellemzésre építi, ezzel teszi mókássá. Mindkét vers csattanóra épül, a második Lesbiát magasztaló összehasonlítással ér véget. Mindkét vers hangvétele harsányan méltatlankodó, hitetlenkedő, indulatos. Az első fordítása igencsak finomkodó, szelíd, főleg ha pl. Szabó Lőrinc fordításával vetjük össze... (Lásd pl. a következő feladatban megadott net-helyet.)

B) (Két vers – az egyik kétféleképpen): LII. és XCIII.

Mindkét vers azt példázza, hogy a versek hőse a kor közállapotaitól és hatalmasaitól undorodik. Magánéletbe való visszahúzódása tehát egyúttal a közállapotok fölötti ítélet is. (Lásd az ismeretközlő szöveg erre vonatkozó állításait!) Az LII. vers az értelmetlenek pozícióba jutásától kedvetlenedik el a végsőkéig. XCIII.: a személyes előnykeresésben, hízelkedésben kifejeződő politikától való visszahúzódásnak, a politikusok véleményével szembeni közönynek igen nyers kifejezése a Julius Caesarnak szóló vers. Az indulati nyersséget Csokonai több mint kétszáz éves fordítása brutálissá fokozza.

C) *Odi et amo* (Ugyanaz magyarul kétféleképpen és még két idegen nyelven) LXXXV.

A latin eredetiben kilenc ige van, emellett csak kötőszavak. Ez a nyelvi dinamizmus jelzi a lélekben folyó érzelmek közötti küzdelem dinamizmusát. Devecseri fordításában hét ige, az angol fordításban nyolc igei szerkezet van. Ebből a szempontból hűségesebbek és erőteljesebbek, mint Csokonai hatigés fordítása. Devecseri alliterációval megerősített „keresztrefeszít”-je hűséges is, erőteljes is. A verset mint az *érzelmi ambivalencia* (kétértékűség, kettősség) egyik első megfogalmazását szokták számon tartani: a szerelmet mint egymással ellentétes érzelmek együttesét jellemzi a vers. Ennek lényege a vers megformáltságnak tanúsága szerint, hogy *a lélek nem ura, birtokosa, hanem terepe, kiszolgáltatottja e lelki megragadottságnak, a szenvedélynek*. Freud előtt kétezer évvel tud és beszél valaki a tudattalanról, a léleknek a tudat által nem uralt régióiról.

5. lépés: 10. feladat

Petri György Catullus-versei

T/10.

97. oldal

HÁZI FELADAT

(ill. kb. 25 perc fakultatív foglalkozáson, esetleg mint projekt-munka a 11. feladat alternatívájaként az egyik csoport számára, kiegészítő feladat)

Tanári instrukciók

- A feladat célja az, hogy Petri Catullus-verse kapcsán a diákok a szerzők párbeszédének, a hatás-történetnek egy újabb példájával ismerkedhessenek meg, illetve Catullust modern utóéletének szemszögéből lássák meg élesebben és személyesebben – mintegy Petri versének közvetítése révén, Petri versének tükrében. (Ilyen közvetítés és utóélet gyanánt igen célszerű Kovács András Ferenc néhány G. Licinius Calvus-versét is megismerniük. Calvushoz, a valóban élt jeles neoterikushoz Catullus írt ugyan több verset is, de az ő verseinek javát – az elveszettek helyett – Kovács András Ferenc írta meg az 1990-es évek végén, illetve 2000-es évek elején.)
- A feldolgozás egyik útja a (szorgalmi vagy kötelező) házi dolgozat. A másik az órai csoportmunka. Ha a feladat az órán kapna helyet, akkor a tanulók négyfős csoportokban dolgozhatnak. Az a) feladat az A), a b) a B), a c) feladat a C), a d) a D) csoporté, míg az e) és az f) feladat jutna az ötödik, az E) csoportnak.

Kiemelt készségek, képességek: a szólás- és beszédhelyzet azonosítása, a beszélő és a megszólított közötti kapcsolatok, párhuzamok feltárása, az elődfelidézés eszközeinek és funkciójának felismerése

Célcsoport – differenciálás: önként vállalkozók vagy az egész osztály (négy-hat fős heterogén csoportokban)

Munkaformák: egyéni (házi dolgozat) vagy csoportmunka

Módszerek, eljárások: esszéírás vagy mozaik rendszerű csoportmunka pl. tablón (poszteren) való közzététellel

10. Petri György (1943–2000) Catullus-verse 1969-ből²

PETRI GYÖRGY: KIVAGY, CATULLUSOM

Kivagy, Catullusom, kőnehéz koponyával
ébredsz, a lábaid két feszes, vízzel telt tömlő.

Tükrödbe: nem nézni jobb. Sápadt, renyhe
bőrödre kevés volna Róma minden rafinált balzsama.

S fogaid, egykor oly vakító fogaid!

– lerontott városfal maradéka enyészik így.

Hol van már, hol a „készülj egyvégtében kilenc ölekezésre”?

Elhasznált tested, az ásító, néma összeg,

2 A feladatsor nagyban támaszkodik Stribik Ferenc *Catullusi* című tanulmányára, melynek Petri György önmagyarázataiból származó mottója így hangzik: „Catullus nagyon személyesen hozzám közel álló költő, (...) a személyesség okán éreztem úgy, hogy ez a pasi ugyanolyan kurvapeccér, mint én.”

az eredményhez, nem adja ki, mennyivel járult
a szenvedély, a nagy, a századokra példás,
s mennyivel a szünetlen, mindenevő mohóság.
– Mennyivel a finom, érdemes lakomák mérge,
s a méltatlan csapszékek ciszterna-löttye ugyancsak.

- a) Milyen hatása van a címnek? Milyen eszközök hozzák létre ezt a hatást?

Mit jelent a „kivagy” szó, s milyen stílusrétegbe tartozik?

Milyen, a sor minden szavát összefogó formai elem kapcsolja össze a Catullus névvel, s mi teremt feszültséget a tulajdonnév és e szó között?

Melyik tanult Catullus-vers kezdődik szintén Catullus megszólításával, azaz ott egyértelmű önmegszólítással?

- b) Véleményetek szerint Petri György verse önmegszólító jellegű vagy inkább ténylegesen az ókori költőelőd megszólítása történik meg benne? Érveljetez álláspontotok mellett!

Milyen lelki helyzetben, élethelyzetben élünk az önmegszólítás formájával?

Értelmezzétek a *tükörbe nézés* motívumát!

Mit jelent ez általában, és mit jelent ebben a versben? Milyen kettős értelme lehet itt?

Melyik az a két kifejezés a versben, amely azt érzékelteti, hogy maga a szöveg egy végállapot ismeretében, tudatában történő, visszatekintő értelmezés (magyarázat)?

A megszólításnak milyen hatása van a lírai megszólalás közvetlenségére?

Másképpen: mire lehet jó a vers beszélője, illetve az olvasó számára, hogy a vers beszélője Catullushoz szól?

- c) Gyűjtsétek össze a megszólított múltjára, illetve jelenére vonatkozó állításokat!

MÚLT	JELEN

- d) Catullus a lírai közvetlenség, Petri György az önreflexió, a magyarázatok költője.
Hogyan van jelen a catullusi (és Petri-féle) közvetlenség s hogyan a Petrire jellemző önértelmező, jelenségeken távolságot teremtve meditatív, azaz reflexív jelleg ebben a versben?

Jelöljétek be a legerősebben reflektív, magyarázó-fejtegető jellegű részeket!

Petri költészetére egyszerre jellemző az érzéki tapasztalat, a nyers-érzéketes tapasztalatiság és az elemző fogalmiság.

Az alábbi T-táblázatba gyűjtsetek az egyikre, illetve a másikkra jellemző kifejezéseket!

ÉRZÉKLETESÉGET, NYERS TAPASZTALATOT FELIDÉZŐ SZAVAK, KIFEJEZÉSEK	FOGALMI ANALÍZIST SUGALLÓ KIFEJEZÉSEK, SZAVAK

- e) Milyen párhuzam és milyen ellentétpárok figyelhetők meg a verset záró négy sorban?
Hogyan kapcsolódnak össze ezek?
Ábrázoljátok a párhuzamos ellentétpárokat ábra segítségével!

Találjatok ki olyan ellentéppárokat, amelyekkel az utolsó két sor (tartalmi és formai szempontból egyaránt) folytatható!

- f) Tavalý a *Horatius noster* című fejezetben tanultátok, hogy Petri György párhuzamot vont, párhuzamot érzékelt a császárkori Róma és a Kádár-korszak, elsősorban az 1968 utáni Magyarország között.
Újraolvasva a Catullus és kora (politikai közállapotai) közötti viszonyról szóló ismeretközlő szöveget, mennyiben terjeszthető vajon ki ez a történelmi párhuzam Catullus korára is?

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

- a) A cím egyfelől rendkívül közvetlen, társalgási, csevegési tónust üt meg. Ezt segíti elő a szlenges „kivagy” szó és a megszólított nevének baráti, birtokos személyjellel való ellátása: *Catullusom*. (A „kivagy” amúgy, ha csak halljuk, a megszólított kilétére való rákérdezésként [Ki vagy?], szójátékként is érthető. Ezt a „félrehallást” a vers számos motívuma megerősíti: hisz mind Catullus, mind a beszélő kilétére erősen rákérdeznek a következő sorok.)

A szlenges „kivagy” szót a *k* hang négyszeres alliterációja köti össze a Catullus névvel. Ugyanakkor az antik költő nevének csengése és a szlenges kifejezés között feszültség is léte-sül.

Pl. a VIII. kezdődik így, de még számos másik is (pl. LII. és LXXVI.).

- b) *Is-is*. Ha egyszer a beszélő Catullusban saját tükörbe néz, akkor minden mondatnak, megá-lapításnak kettős jelentése, két jelöltje lesz.

Az önmegszólítás formájával a válság és a számvetés helyzeteiben él leggyakrabban a köl-tészet.

A *tükörbe nézés* a számvetés, a leltárkészítés, a magunkkal való szembenézés toposza. Itt a „*tükörbe*” szó kétértelmű: Catullus néz szembe magával a tükörben vagy a beszélő számára Catullus a tükör: a felidézett Catullusra nézve önmagát látja.

A két kifejezés: „összeg”, „eredményhez”.

A költőelőd egyrészt közvetetté teszi az önreflexiót, hisz első szinten a megállapítások Ca-tullusra vonatkoznak. Másfelől viszont a tárgyiasítás, a kivetítés, a barátként megszólítha-tó másik emberhez való beszélés révén az önreflexió szinte személyesebb, gátlástalanabb, érzelmesebb lehet, mint ha nyíltan önreflexió lenne: a közvetettség segíti a kibeszélést, a kimondást. A beszélőnek tehát „kapóra jön”, hogy alakmásán keresztül beszélhet magához. Az antik lírikushoz való beszéd beengedi a versbe az emelkedettséget, az irodalmiasságot is a közvetlenség, a csevegő beszédmód felszámolása nélkül. Így lehet választékosan évszáza-dokra példás szenvedélyről, méltatlan csapszékek ciszterna-lötytyéről, kőnehéz koponyáról beszélni. Lehet továbbá a XXXII. Catullus-dal kilenc ölelését idézni úgy, hogy az ne feltétlenül hasson öndicséretként, férfiúi dicsekvésként. Lehet Villon „Hol van?”-motívumát idézni, s lehet Füst Milán versének „vakító fogait”. (Ezt Stribik Ferenc tanulmánya *Anakreón Töredék a halálról* c. verséhez kapcsolja.)

c)

MÚLT	JELEN
<p>egykor oly vakító fogaid!</p> <p>Hol van már, hol a „készülj egyvégtében kilenc ölelkezésre”?</p> <p>mennyivel járult a szenvedély, a nagy, a századokra példás, s mennyivel a szünetlen, mindenevő mohóság. – Mennyivel a finom, érdemes lakomák mérge, s a méltatlan csapszékek ciszterna-löttye ugyan- csak.</p>	<p>Kivagy, Catullusom, kőnehéz koponyával ébredsz, a lábaid két feszes, vízzel telt tömlő. Tükrödbe: nem nézni jobb. Sápadt, renyhe bőrödre kevés volna Róma minden rafinált balzsama.</p> <p>Elhasznált tested, az ásító, néma összeg, az eredményhez, nem adja ki,</p>

d) A közvetlenség a csevegő beszédmódban van jelen s a szókimondó érzékletességben. Az önmegszólítás és a költőelőd megszólítása közötti rafinált *tükrójáték* viszont már a reflektívebb költőt jellemzi. Az utolsó sor bonyolult elemző okoskodása, okoskodó kérdése is Petrire, „a magyarázatok költőjére” jellemző.

Érzéki tapasztalat, nyers-érzékletes tapasztalatiság és elemző fogalmiság kettőssége:

ÉRZÉKLETESÉGET, NYERS TAPASZTALATOT FELIDÉZŐ SZAVAK, KIFEJEZÉSEK	FOGALMI ANALÍZIST SUGALLÓ KIFEJEZÉSEK, SZAVAK
„kőnehéz koponyával”	„az ásító, néma <u>összeg</u> , az <u>eredményhez</u> , nem adja ki”
„lábaid két feszes, vízzel telt tömlő”	„ <u>mennyivel járult</u> a szenvedély, a nagy, a századokra példás, s mennyivel a szünetlen, mindenevő mohóság.”
„Sápadt, renyhe bőrödre”	
„csapszékek ciszterna-löttye”	„ugyancsak”

e) Párhuzam és ellentétpárok:

Anaforikus tagmondatkezdéssel kiemelt párhuzam (és ellentét) a példás szenvedély és a mindenevő mohóság között, illetve „a finom, érdemes lakomák mérge” „s a méltatlan csapszékek ciszterna-löttye” között. Az utóbbi nagyjából izokolon is, mert minőségjelző előző birtokos jelzői szerkezetet mindkét sorban, ha az elsőben a lakomák mérgeinek két jelzője van is, míg a csapszékek ciszterna-löttyének csak egy.

f) A történelmi maszk mindkét esetben aktuálpolitikailag is értelmezhető: a *Horatiusi* c. Petri-vers hajléktalan Horatiusa olyannyira elvonul a közélettől, hogy mintegy kivonul a Kádár-kori társadalomból, hajléktalanná lesz – távolságot tart, apátiába menekül, illetve próbál menekülni a birodalmi világpolitika eseményei (pl. lengyel szükségállapot, 1981) elől. Catullus politikaundora és hatalmasoktól való undora s a Petri által választott-megformált közprovokáló lump-vagabundus életmód szintén egyfajta párhuzamot képez a két kor s a rájuk adott egyéni válaszok között. (Catullus az első képviselője annak az *elátkozott költő* néven emlegetett típusnak, amelybe Villonon, Baudelaire-en és Rimbaud-n át Petriig sokan beletartoznak.) Ráadásul Petri (egyik) beszédmódjához közel állnak a catullusi kifakadások, a nyers és indulatos véleménynyilvánítás.

REFLEKTÁLÁS

6. lépés: 11. feladat

Catullus vagy Horatius

T/11.

100. oldal

15 PERC

(+ egy hét az otthoni felkészülésre)

Tanári instrukciók

- A feladat célja a most, illetve az előző évfolyamon kicsit alaposabban megismert latin lírikusokról való személyes benyomások népszerűsítő összefoglalása. Ennek során a Catullus-rajongók, illetve a Horatius-rajongók kiegészíthetik, felfrissíthetik ismereteiket. Azonban nem a tudásközvetítés, hanem az élménymegosztás a reflektáló s egyben kreatív feladat célja. Éppen a személyes involváltság érdekében megengedett, sőt javallott, hogy a csoportok kedvencüket *némileg* a másik nagy római költővel szembeállítva fogalmazzák meg. Az alkati különbség elég nyilvánvaló, s arról is szót ejthetünk esetleg, hogy Horatius igyekezett elődjét szinte kiiktatni a római irodalmi tudatból.
- Az órán csak a „projekt” megtervezése történhet, illetve a projektcsoportok felállása. Maga a bemutató legalább egy héttel az előkészítő óra utánra teendő, s lehetőleg tanórán kívüli keretbe.

Kiemelt készségek, képességek: véleménynyilvánítás, személyes értékpreferenciák ki nyilvánítása; munkaszervezési, munkamegosztási és tervezési képességek; előadói és képzőművészeti alkotóképesség; számítógép-felhasználói kompetenciák

Célcsoport – differenciálás: ízlésítélet szerint homogén, szervezési, szövegalkotási, előadói, képalkotási és számítógép-használati képességek szempontjából heterogén hat-nyolc fős csoportok

Munkaformák: csoportmunka, projektmunka

Módszerek, eljárások: prezentáció-tervezés és -előkészítés, anyaggyűjtés

11. Catullus vagy Horatius?

- a) Tavalyi tankönyvetekből írjátok ki a tanult Horatius-versek címét!
- b) Alakítsatok ki hat-nyolc fős Horatius-rajongó, illetve Catullus-rajongó csoportokat! (Ha spontán módon nem alakulnak ki ilyen rajongói csoportok, akkor sorsolás, illetve névhúzás alapján dől el, hogy ki milyen „táborba” tartozzon!)
- c) A csoportok tíz perc alatt készítsék el egy költőjük népszerűsítését szolgáló poszter, tabló, illetve rövid (tíz-tizenkét perces) műsor vagy Power Pointos-prezentáció *tervét, koncepcióját*, illetve elkészítésének ütemtervét, munkamegosztását!
Magát a produkción egy hét múlva kell majd bemutatnotok!

Az értékelés majdani kritériumai:

(A csoportok egymást értékelik majd. Minden szempont szerint 1-től 10 pontig pontoznak a nézők.)

SZEMPONT/CSOPORT	CATULLUS 1.	CATULLUS 2.	HORATIUS 1.	HORATIUS 2.
Átgondoltság (tisztázott alaptézisek)				
Szemléletesség (a rajongó szavakat, általánosításokat kellően alátámasztják-e példák)				
Érvek, tárgyi, szakmai felkészültség				
Ötletesség, hangulati hatás				
A kivitelezés minősége (pl. a tabló esztétikussága, a műsorszámok élvezhetősége)				